

EURÓPAI SZELLEMEK BUDAPESTI MEG- BESZÉLÉSE A HUMANIZMUSRÓL.

Irta: *Neller Mátyás.*

ANEMZETEK Szövetsége kebelében tevékenykedő Nemzetközi Szellemi Együttműködés Bizottsága június hó első felében, hetedikétől tizenkettedikéig tartotta meg Budapesten immár hatodik értekezletét. E ténynek fontosságát már a külső körülmények is megmutatták. A magyar értelmiségnek, tudós világnak és művész köröknek legkiválóbbjai kapcsolódtak bele a megszervezésbe és magukba a tárgyalásokba. A legkülönbélebb társadalmi körök készséges előzeneséggel készítették elő a külföldi vendégek fogadtatását. A sajtó egész szokatlanul nagy érdeklődéssel várta már hetekkel előbb a megnyitás napját és állandóan részletes tudósításokban számolt be az ülések menetéről éppen úgy, mint az értekezlet tagjainak budapesti benyomásairól. És végül a magyar állam is a legnagyobb mértékben juttatta kifejezésre a természetes vendégszereteten felül is rokonszenvét és nagyrabecsülését, ami különösen abban a tényben nyilvánult meg, hogy az ország kormányzója külön kihallgatáson fogadta az értekezlet szellemi és technikai vezetőit, irányítóit. A külföld is felfigyelt a szellemi Európa hivatott képviselőinek e budapesti összejövetelére, amelynek elnöke nem kisebb személyiség volt, mint maga a világhírű francia író és gondolkodó: Paul Valéry.

Ha most nagy vonalakban beszámolókat akarunk adni erről az ülésorozatról, amely felváltva hol a Magyar Tudományos Akadémián, hol pedig a parlament delegációs termében folyt le: akkor két szempontot kell figyelembe vennünk. Mit jelentett, mit eredményezett az értekezlet kizárólagosan magyar szempontból? Másfelől pedig mennyiben járult hozzá tulajdonképpen céljához és hivatásához, a nemzetközi szellemi együttműködés szorosabbátételéhez és kiépítéséhez?

Számunkra, magyarokra, azért volt és lett jelentős ez az esemény, mert most első ízben történt meg a Népszövetség fennállása óta, hogy ez a nemzetek feletti intézmény a barátság, rokonszenvek és közeledési vágyak ilyen kétségtelen tanujelét adta. Amikor ezt a barátságot és rokonszenvet Magyarország, a magas értelmiségi rétegek éppen úgy, mint a nagyközönség és a leghivatalosabb körök, hasonlóval viszonyították: akkor kétségtelenül szorosabbra sikerült fűznünk személyi kapcsolatainkat Genffel, amely eddig olykor elfogultan, vagy problémáinkkal szemben némi meg nem értéssel nézett ránk. Ebből az alakalomból nem csupán a szűkebb értekezlet számos külföldi tagja volt itt körünkben, akik végeredményben is változnak: de meg-

jelent a népszövetségi főtítkárság is, amely állandó szerv ugyanazokkal a tisztviselőkkel. Ez a titkárság igen komoly és jelentős tényező Genfben, ezért különösképpen örvendetes, hogy most közvetlen személyi kapcsolatba kerültünk vele.

Nagyon fontos és komoly eredmény gyanánt könyvelheti el tehát az itteni előkészítő és rendezőbizottság sikerét: a külföldi vendégek, amint számos sajtónyilatkozatuk őszinte és közvetlen hangja is igazolja, a legjobb benyomásokkal, igen elégedetten távoztak és kellemes emlékeket vittek magukkal Budapestről, e közülük többek számára vadidegenül ismeretlen városból. Jó és kiváló alkalom volt ez, hogy bemutassuk kultúránkat, műveltségünket, multunkat és mai helyzetünket a művelt Európa leghivatottabb és egyben hivatalos szellemi elitje előtt és ehhez hozzájárulnak az Entretien ülésein előadással szereplő magyar professzorok: Bartók Béla, Eckhardt Sándor, Hankiss János, Szentgyörgyi Albert és Zolnai Béla is.

* * *

Ha most magának az értekezletnek gyakorlati eredményei után érdeklődünk, akkor először is figyelembe kell vennünk az ilyen megbeszélések és viták lebonyolításának módját. A szokás mindig az, hogy felvetnek egy általános, nagyon is tág témát, amely a legmeszebbre szétágazó vitalehetőségeket rejti magába. Ehhez a témához szólnak azután hozzá a tanácstagok, előre meg nem állapított sorrend szerint, ki-ki saját szempontjából. Az értekezlettel egyidőben tartott a parlamentben a költségvetés tárgyalása. De nincs az a költségvetési vita — pedig ez nagy szó —, ahol úgy el lehetne kalandozni a kitűzött tárgytól, mint ezen az értekezleten. A feladott alaptéma szinte úgy látszik, inkább csak ürügy, hogy ehhez kapcsolódva elmondhassa mindenki, ami a szívéen fekszik.

Ezért van egyrészt, hogy a kitűzött tárgykör mindig nagyon általánosságokban mozog és ugyancsak ebből következik, hogy a vita végén a tényleges, gyakorlati eredmények, megoldások, határozatok rendszerint hiányoznak. Maguk a résztvevők is teljesen tisztában vannak azzal, hogy az ilyen népszövetségi kulturális vitaüléseken semmi esetre sem az a legfontosabb, amiről beszélnek és amit mondanak. Ez az egész inkább csak ürügy: megadott lehetőség ahhoz, hogy a művelt világ legkiválóbb koponyái személyesen találkozzanak és kicseréljék nézeteiket, a hivatalos üléseken is, de még inkább a fehérasztalnál. A hangsúly ezen a kölcsönös találkozáson van.

Az egyik kiküldött, aki exakt tudományokkal foglalkozó szakember, tehát kerüli a lendületes költői beszédet és szereti a nyers igazságot megfogalmazni, kérdésemre kereken ezt felelte: Azért vagyunk itt, hogy nézelődjünk, beszélgessünk, kiránduljunk, bankettezzünk és örüljünk egymásnak... Ez talán kissé cinikusan hangzik és kiábrándító, pedig mennyire ugyanezt hangoztatta egy másik kiküldött

is valamelyik sajtónyilatkozatában, mindössze ügyesebb és hatásosabb irodalmi mezben :

«Az értekezés egyetlen pozitív haszna, hogy eszünkbe juttatja, hogy vagyunk. Itt elégedetten láthatjuk, hogy akad még egyáltalán pár gondolkodó ember a világon. Ez ugyanis más körülmények közt nem igen juthat mostanában eszünkbe. És még az a kellemes érzésünk is megvan, hogy végeredményében közös alaphól indulunk ki, a közös klasszikus alaphól. Ezért tudunk egymás nyelvén beszélni, nem úgy mint egynéhány új nemzet sovínisztái, akik, ha véletlenül összetalálkoznak, érzik, hogy semmiféle kapcsolat nincs közöttük».

Tehát együtt lenni és örülni egymásnak, közben pedig józan, szép, okos dolgokat mondani a zöldasztalnál : nyíltan és bevallottan ez a hivatása az ilyen hivatalos összejöveteleknek, ahol mindig időszerű és a messzire való elkalandozás lehetőségét magukban rejtő témák állnak a megbeszélések középpontjában.

* * *

Ilyen volt a mostani alkalommal feladott kérdés is : Milyen szerepet kap a ma emberének kialakításában a humanizmus? Valószínű, hogy a vezetőség hevesebb vitát és a vélemények és ellenvélemények komolyabb összetűzését várta. Hiszen csak az ilyen összecsapások nyomán tisztulnak igazán a fogalmak, rögzítődnek le a komoly súllyal bíró megállapodások. Valószínű, hogy ezért is hívtak meg olyan résztvevőket, akik látszólag távolabb állnak a humanizmus föltétlen elismerésétől. Hiszen Valéry véleménye a humanizmus jelentősége és szerepe felől aligha lehet kétséges. De például mint vélekedik erről a zürichi műegyetem elnöke, Rohn Artur, vagy a magyar Szentgyörgyi professzor?

Aki azonban ilyen lendületesebb szócátában bízott, annak csalódnia kellett. Mert tulajdonképpen igazi vita nem is volt. Akadtak megjegyzések, hogy «de azért a humanóriák mellett a természettudományok is fontosak»; vagy hogy a humanizmusnak nincs egyetemes jelentősége, mert az a világ igen tekintélyes részétől, így például Ázsiától idegen; hogy a bizánci kultúra külön kategóriát érdemel. De ami a lényeg, abban alig volt eltérés. Egyhangúlag állapíthatták meg, hogy a humanizmus nélkülözhetetlen és fontos a mai ember életében is és hogy annak elterjedése érdekében minden lehető el kell követni. Közben kitértek a szónokok egyik vagy másik melléktémára, megcsillogtatták kedvenc ötleteiket, de a vita inkább egymás helyeslésében merült ki. Akik például azt remélték, hogy a természettudósok és matematikusok majd megtermékenyítőleg ellenérveket sorakoztatnak fel a humanizmus ellen, azok reménységükre ironikus módon éppen Rohn Artur zürichi műegyetemi tanártól kaptak választ, aki talán a legszebben fogalmazta meg a modern humanizmust. Az szerte «az elmúlt kultúrák, a klasszikus humanizmus ismerete, néhány

modern nyelv tudása, hogy elmélyedhessünk a külföldi kultúrákba és végül azoknak a tudományos módszereknek ismerete, amelyek előmozdítják az emberiség haladását».

Ez az egyöntetűség az állásfoglalásokban talán ártott a vita lendületének, érdekességének és termékenységének, de viszont annál örvedetesebb mint jelenség. Hogy tényleg vannak még emberek és a művelt világ szellemi elitje az, akik kivétel nélkül, írók, költők, művészek, tudósok, technikusok : hitet tesznek a mai anyagias, felkavart világban a tiszta, klasszikus humanizmus eszmevilága mellett. Modern, értelemben vett modern emberek ők is valamennyien, akik nevében a rossz értelemben vett moderneket intette Madariaga, amikor igazságtalan véleményekkel szemben védelmébe vette a humanizmust :

«Sokak szerint ma az merő haszontalanság. Vannak azonban, és a humanizmus is közéjük tartozik, magasabbrendű haszontalanságok, amelyek szükségesek a haladáshoz, amelyek nélkül egy állam sem létezhetik».

* * *

Hogy mennyire a mai, legmodernebb idők sodrában, a mostani problémák torlódásában élnek ezek a neo-humanisták, az a vita folyamán egyre inkább kitetszett. Nem, ma tényleg nem élhet a legnagyobb szellem sem önkörének elefántcsonttornyában. A parlament hűs tanácstermében a finom, választékos hangú szónoklatok fölé minduntalan beborult a külvilág árnya, a tények és események dübörgése érzett a szavak alján. Ma, amikor az erőszak kezd uralkodni nem csupán népek és egyének, de lelkek és szellemek felett is ; amikor a nagy humanista lelki felszabadultság, amelynek alapeleme a kétely, behódolni kényszerül nem egy helyütt a parancsoló kategóriák előtt, amelyekbe a szellemet beszorítani igyekeznek : mit tegyen akkor a humanizmus, mit tegyenek a modern humanista széplelkek? Vállalják-e a «széplelek» szerepét, vagy vállalják a harcot szellemi fegyvereikkel, amelyek örök értékűek, a mulandó és ernyedő fizikai erőszakkal szemben? Hosszú és sokrétű kérdés ez, amely észrevehetőleg a vita első napjától kezdve ott rezdült minden kimondott szó zengésében, amelyet egyesek megkerülni igyekeztek, mások csak példálóztak, hiszen senki sem akart politizálni, senki sem akart tapintatlanságot elkövetni. Csak egy szónok kívánta a férfiaságának tudatára ébredt humanizmus harcos kiállását azzal a konkluzióval, hogy «Európa a humanizmussal áll vagy bukik».

Ezekből a kemény szavakból csattant ki egyszer élesebben a különbség, amely e gondolkodó európai humanistákat elválasztja a mai világtól, ahol bizony nem ők játsszák a vezető és irányító szerepét. És mégis örvedetes és vigasztaló, hogy láttuk : ha a kultúrvilág nagy szellemei összejönnek a mai problémák megvitatására, mind a szabadság, a humanizmus mellett tesznek hitet.

MŰEMLÉKVÉDELEM ÉS VÁROSFEJLŐDÉS.

Irta: dr. Genthon István.

Tíz ÉVVEL ezelőtt, 1925-ben Lechner Jenő, a magyar műemlékvédelem egyik legbuzgóbb harcosa, a Műemlék Országos Bizottsága megbízásából végigjárta Budapest valamennyi utcáját, kívül-belül átvizsgálta a főváros valamennyi arra érdemes egyházi és világi épületét, s e fáradozások alapján összeállította a megvédésre méltó emlékek sorozatát. Műve házi használatra készült, néhány gépírt példányban áll rendelkezésre. Nem kevesebb, mint nyolcszáznegyvenhárom épület sorakozik fel lapjain; templomok és paloták, romok és fenntartott ásatási emlékek, középületek és egyszerű lakóházak, a római uralom ittmaradt emlékeitől kezdve a mult század harmincas éveiben elvirágzott klasszicizmusig, azon túl csak a legfontosabb, legjelentékenyebb középületeket véve figyelembe.

Midőn egy évvel ezelőtt e sorok íróját a műemléki ügy a Bizottság hivatalába szőlította, egy eljövendő helyrajzi kézikönyv összeállítása reményében ugyannerre a munkára szánta rá magát; Lechner jegyzékével a kezében végigjárta Budapest utcáit, hogy észlelje részben, miféle újabb emlékek és leletek gyarapítják azt, részben mely épületek kerültek azóta lebontásra. Ami az újabb leleteket illeti, szörványosak voltak. Nagy részével az akvinkumi múzeum sikeres ásatásai szolgáltak, így a Raktár-utcai ókeresztény kápolna alapfalaival, vagy az óbudai amfiteátrum kibontásával, azonkívül a Várban előkerült néhány gótikus kapualji fülke s más apróbb középkori töredék. Ami a negatív változásokat, a pusztulásokat illeti, azok sokkal hatalmasabbak, oly mértékűek, hogy mindenkinek, aki a műemléki ügyet szíven viseli, meg kell döbbenni. Rövid tíz év alatt a nyolcszáznegyvenhárom épület közül száznegyvenhat eltűnt a föld színéről, vagy oly gyökeres átalakításnak esett áldozatul, mely eredeti jellegéből teljesen kiforgatta. Tíz év alatt Budapest műemlékeinek egy hatoda, vagy ha úgy tetszik, tizenhét százaléka nyom nélkül megsemmisült. Könnyű ebből kiszámítani, hogy ha a pusztulás hasonló iramban folytatódik, még a kétezredik esztendő előtt, pontosan 1985-ben, már egyetlen egy épület sem fogja hirdetni a főváros évezredek multját. A jellegtelen bérházak, mint megáradt folyó, öntenek el minden talpalattnyi helyet, elmoszák az ősök hagyatékát, mely a multat láthatóan összekötötte a jelennel s melynek ápolása, fenntartása erkölcsi kötelesség lett volna.

Ennek a szomorú folyamatnak, mely tíz év alatt a szemünk előtt ment végbe, többféle és mélyreható oka van, amelyekkel szembe kell nézni, mielőtt a segítségre sor kerülne. A legfőbb ok természetesen a város fejlődése, mely a hetvenes években lázas iramban indult meg, a világháború alatt megtorpant, s utána ismét erős lendületet vett. Az építési árak visszatértek a normális mederbe, a nyomasztó lakáshiány a tőke gyümölcsöző befektetésévé tette a házépítést. Amellett, hogy egészen új városrészek keletkeztek, egyes fontosabb pontokon, hol a telekárak nagyok, célszerűnek látszott az alacsony, egy- vagy kétemeletes régi építmények lebontása s a telekértéket jobban kihasználó, magasratörő bérházak emelése. Ez a törekvés egymagában sok áldozat-

tot szedett, de más jelenségek is támogatták, amelyek nem voltak ennyire indokoltak.

Az említett nyolcszáznegyvenhárom építmény Budapest ingatlan műemléki állagát teljes egészében képviselte, ami úgy értendő, hogy körülbelül 1830-ig mindent magába foglalt, ami addig készült és napjainkra maradt, például a Józsefváros eldugott mellékutcaiban álló, kevésbé díszes, egyemeletes és földszintes házikókat is, ha az egykori stílusról csak valamelyes tanúságot is tettek. Rövidlátás lenne az új nagyváros követelményeit észre nem venni s ezeket a kevésbé jelentékeny épületeket, ha a fejlődés lebontásukat kívánja, tüzzel-vassal védelmezni. A Műemlékek Országos Bizottsága nem légtüres térben áll, hová a mai élet zaja fel sem hallatszik. Minden egyes bontási kérelmet esetenként bírál el s méltányos a változott idők szempontjaival szemben. De ily rohamos pusztulás ellen fel kellene emelnie szavát s keresni a módot, mely a káros folyamatot részben lassítsa, részben, ott, ahol kell, megállítsa.

Tíz év alatt mi minden tűnt el, ami érdekes, hangulatos és becses volt! Az Attila-utcában, a Vérmező mellett egymagában tíz ház, melyek részben a XVIII. század végének úgynevezett copf-izlésében fogantak, részben klasszicista alkotások; a Fő-utcában öt hasonló ház. Finom építmények a Vizivárosban, a Kacsá-, Donáti- és Kapás-utcában. A Margit-körút 29. számú ház, melynek kovácsoltvas kosárrácsait szeretettel simogatta a műértő szem. A belvárosból eltűnt a Kaas Ivor-utcai Batthyány-grófi palota, a pesti barokknak egyik legharmónikusabb arányú, remek kapuzattal díszített emléke. Eltűnt a piaristák régi épülete, a Régiposta-utca néhány klasszicizáló háza, a Váci-utca és Vármegye-utca jó pár épülete, vagy a Bálvány-utca 21. számú ház, a neves Hild József alkotása. Házak a Paulay Ede-utcában, a Damjanich-utcában, vagy a Józsefvárosban, a Bérkocsis- és a Hunyadi-utcában. A legfájdalmasabb ezek között a Kaas Ivor-utcai palota és a Margit-körúti vasrácsos ház s talán leginkább elviselhető a Tabán lebontása, hol az emlékek amúgy is szerény méretűek voltak, s eltűntükkel a város inkább hangulatilag vesztett, mint művészetileg.

Ennyi, ami mostanában pusztult el, s csak műszaki felvételek és fényképek mentik át halovány emlékét az utókorra. De máris hangok hallatszanak, hogy ezt, meg azt városrendezési okokból le kell bontani, a közlekedés nagyméretű fejlődése lehetetlenné teszi fenntartásukat. Ezek között a halálraírt épületek között legtöbbet szerepel a Batthyány-tér 4. számú finom rokokoház, szomszédjával, a 3-as számú copfstilű építménnyel együtt, másrésről a Piarista-utca 8. számú barokk palotácska, az egykori báró Péterfy-palota, melyet általában Kriszt-ház néven ismernek. Az ok mindkettőnél az, hogy — először, kiugrik a szabályozási vonalból, másodsor a szomszédos hatalmas bérházak mellett úgy tűnnek, mint a csorba fog a különben ép fogsorban.

A bécsi egyetem nagy hírű tanára, Max Dvorák, aki egyúttal a műemléki ügy egyik legkiválóbb ismerője volt, vizsgálva azokat az erőket, melyek a művészi és történelmi múlt épületek fenntartása ellen törnek, négyet különböztet meg köztük: a műveletlenséget, a haszonlesést, a rosszul értelmezett haladási eszméket s az illetéktelen szépítőkedvet. Ezúttal a harmadikkal állunk szemben; a haladási eszmék torzulataival, melyek Budapestből nem látnak egyebet, mint egy közlekedési hálózatot, honnan minden görbületet és szabálytalanságot ki kell irtani, hogy az autóbuszok, magánkocsik és villamosok akadálytalanul rohanhassanak. Nem akarjuk azt a példát idézni, hogy

Sienát vagy Rothenburgot nem egyenes utcái miatt keresik fel annyian, hiszen a magyar főváros elkésett arról, hogy velük versenyezessen, de arról még nem késett el, hogy egyes nevezetesebb monumentumát átörökítse az utókorra. A konkrét esetre visszatérve, ugyan miféle közelkedési szempontok indokolják a Kriszt-ház lebontásának vágyát, egy oly műemlék elpusztításának kívánását, mely Budapest egyik kocsiforgalmilag legkihaltabb utcájában bujlik meg, hol a gyalogjárók békésen sétálnak az úttesten. Vagy talán az a baj, hogy mellette házóriások emelkednek? Az Erzsébet emlékművet környező tér nem a Kriszt-ház miatt elviselhetetlen, hanem azért, mert össze-vissza méretű és stílusú, kiáltóan egymás mellé dobált házak állanak rajta a Piarista-utca folytatásaképen. Először azoknak párkánymagasságát kellene össze-egyeztetni, színeiket egymáshoz hangolni. Azután a Kriszt-ház melletti bérház tűzfalát, mely az előbbinek tetőzete felett meredezik, homlokzatilag kiképezni, vagy kúszónövénnyel dekorálni. A főpárkánymagasság egyenlőtlensége csak modern és stílustalan épületek esetében bántó; ott azonban, ahol az épületeknek művészi értelmük önálló lelkük van, e szabálytalanság szinte kívánatos. Utalhatok bármelyik régi városra, ha ugyan egyáltalán utalnom kell napbál világosabb tényekre. Egyiket sem szabták vonalzóval s nem a falanszter-szellem ridegsége hívta őket életre. Az életnek új, technikai alapra való áthelyezése, mely körülbelül száz éve indult meg, olykor a technikai újítások hálványimádásszerű tiszteletéhez vezetett, mely nemcsak minden más szempont méltánylásáról mond le, hanem sokszor azok ellen a jelenségek ellen is fordul, melyek tiszta technikai szempontból hasznosak és megtartandók. Nem ritka az a vélemény, hogy legjobb a régi házak modernizált lakása, mert a szobák nem papírfalú börtöncellák, s mégis eleget tesznek a higiénia mai követelményeinek. A tévesen értelmezett haladási eszmék nemcsak Budapesten állnak lesben, hanem vidéken is elvégezték romboló munkájukat. Kisvárosokban, hol naponta házat kocsni fordul meg, közlekedési okokból templomokat, városkapukat, házakat bontottak el, kiszélesítették az utcát, úgy, hogy az illető helységek ma ijesztő paródiái a nagyvárosoknak.

A másik példa a Batthyány-tér két háza, illetve azoknak helyzete környezetükhöz. A Batthyány-térről a hajdani bájos Bomba-térről valamennyi műemléket eltávolítani s az egészet közlekedési szempontoknak feláldozni, szerencsére már azért sem lehet, mert ott áll Hamon Kristóf és Nepauer Mátyás gyönyörű alkotása, a Szent Anna-templom, Budapest egyik legjelentékenyebb barokk műemléke, mely nyaranta fényárban fordul a Dunán érkező idegenek felé és egyszeriben meggyőzi őket a város patinás multjáról. Nem hiszem, hogy akadna oly kegyetlen és műveletlen ember, aki e templom lebontását kívánná. Így az Anna-templom a tér hangulatát eleve meghatározza. Sajnos, e hangulaton a szomszédos, irdatlan, szinte inzultus hatású vásárcsarnok sokat ront. De a feladat nem az, hogy a vásárcsarnokhoz művésztetlenítsük el a teret, hanem éppen fordítva, az Anna-templomhoz hangoljuk. E munkának első követelménye a tér nivójának lesüllyesztése, ezáltal a templom és az említett két régi ház kiszabadítása az előttük ásitó árokból, melyek az arányokat rontják s valóban közlekedési akadályt képeznek, főképp a templom előtt. A második feladat a vásárcsarnok szépítése, ha ugyan szépíteni kell s nem lebontani e kívül-belül alkalmatlannak bizonyult hombárt. Ha ez megtörténne, semmi akadálya sem lenne annak, hogy a két szép ház homlokzatát hátrább tolják, s annak, hogy érdektelen belsőségüket eldobva, azt újjal pótolják, sőt még annak sem, hogy ez az új épülettest két-három

méterrel a régi homlokzat mögött több emelet magasságra emelkedjék. Egy kis jóindulattal így a telek értéke is ki lenne használva, a közlekedési szempontok is kielégülnének s a műemlékek is megmaradnának: háztulajdonos, városrendező és műbarát együtt örvendezhetnének, ami nem tartozik a gyakori események közé.

A legújabb műemlékvédelmi irányok az egyes emlékeket nem környezetükből kiszakítva tanulmányozzák, hanem a maguk természetes összefüggéseiben. Mikor a többnyire földszintes, vagy egyemeletes házakból álló s az elpusztult Tabánnál sokkalta finomabb Vizivárosban felütötte fejét az első hatemeletes bérház, a gyakorlott szemek már tudták, hogy e városrész mai képét végveszély fenyegeti. Budapesti viszonylatban másod- és harmadrangú műemlékekért, minő egy kedves és arányos copf-palotácska, vagy sárga empire-házikó, bajos késhegyig menő harcot folytatni, különösen akkor, ha az építészet azokat a tűzfalak közé temette. A műemlékvédelem egyik feladata a fővárosban, mint említettük, abból áll, hogy az elsőrendű építmények fennmaradásáért küzdjön, tekintet nélkül azok környezetére, illetve azt követelve, hogy a környezet idomuljon a műemlékekhez, második feladata, hogy ott, ahol még menteni lehet, nagyobb egységeket mentsen meg és őrizzen meg továbbra. A Viziváros, ahol gombamódra szaporodnak az új bérházak, erre sajnos, már nem alkalmas. Nem alkalmas az érdekes és szép Óbuda sem, ahol a tervbe vett hidépítés új helyzetet teremt, s ahol elegendő lesz a hajdani Zichy-kastélynak, amely ma méltatlanul dohányraktári épület, kibontása fojtogató környezetéből s művészi tálalása, valamint a nagyfotosságú római emlékek parkosított bemutatása. De van oly egységünk, amelynek megőrzése elsőrendű érdek, s ez az egység a Várdomb épületesoportja.

A Vár házsorai megőrizték egykori hangulatukat, annak ellenére, hogy sok közöttük az újabb, és átépített alkotás, ezek azonban nagyrészt belesimulnak a régi építmények egységébe. Kivételt csak a Honvédszobor mögött emelkedő, irdatlan méretű szecesszionista sarokház képez, s a mögötte álló két mások bérház, mely sárba tiporja az egész környék egységét. E házak röviddel a háború előtt készültek s nemcsak formaadásukkal vetnek rossz fényt az akkori engedélyező hatóságokra, hanem már pusztá létükkel is. Ha valóban jogi formában testet ölt a részleges kisajátítás igen hasznos gondolata, ezt az új eszközt elsősorban az említett három épület felső emeleteire kell alkalmazni, lebontani belőlük annyit, amennyi a környezetből hivalkodóan kiemelkedik. Míg ez oda nem való objektumok mai alakjukban állanak, a művészeti és műemléki szempontok súlyos veszélyben forognak. Ezután sor kerülne az értelmetlenül átalakított házak lassú visszaalakítására, különösen a befelé nyilóvá alakított külső ablakok kifelé nyilóvá való vissza szerelésére, ami a régi házsorok egyik kedves jellegzetessége, s amely visszaalakításra szerencsére több, önkéntes elhatározásból folyó példa akad már eddig is. A műemléki ügy örvendetes térhódítását mutatja, hogy a Vár mai képét újabb veszedelem már nem fenyegeti. Fővárosi hatóság, Közmunkatanács és Műemlékbizottság egyaránt féltő gonddal őrködik felette, az utóbbi a Várat teljes egészében műemlékként kezeli, s a XIX. századvédi házak átalakításába is beleszól.

A városrendezés és a műemléki szempont ebben az esetben békésen megfér egymás mellett, de békésen meg kell férnie egymás mellett a továbbiakban is. A városrendezés néhány nagyszabású, szükséges, s a megvalósulás közvetlen közelében álló terve, — így Óbuda rendezése, vagy az Erzsébet-

sugarút megnyitása — súlyos áldozatot követel a műemléki ügytől, amely ezekbe az áldozatokba csak akkor nyugodhat bele, ha más, kedvező esetben az ő szempontjait honorálják. A Vártól eltekintve, mely külön egységként kezelendő, alig néhány tucat oly épület akad, melynek fenntartásáról a műemléki szempont semmiképen le nem mondhat, tehát szükséges lenne, ha a további városrendezési tervek ezekkel az objektumokkal számolnának, az építési szabályrendeletek lehetővé tennék, hogy e pontosan meghatározott — természetük szerint rendszerint alacsony méretű — műemlékek környezetét ne tűzfalak rutítsák el, hanem ablakok nyílhassanak a tetőzetük fölé nyuló falrészeken. Ha kevés is marad meg a százados multból, az a kevés ne álljon úgy, mintha maga is a csákányokat várná, hanem újuljon meg a nagyváros technikai forgatagában, emlékeztetve az időre, amely e forgatagot megelőzte és tervszerű munkájával kialakította.

E szepítéshez és megújuláshoz még egy eszközre van szükség, arra, amely végre megszabadítja e szép, régi házakat kiáltó sebeiktől és rosszindulatú kiütéseiktől; a cégfeliratoktól, hirdetésektől, szelben dobálózva csikorgó cégérektől és szekrényyszerű üzleti portáléktól.

Távol áll tőlünk a kereskedelem szempontjainak lebecsülése, különösen abban az időben, midőn annak amúgyis ezer gondja és baja van. A hirdetés, a reklám, ma már gondos kísérleteken alapuló tudomány, mely maga is előtérbe tolja az esztétikai szempontokat, helyesen ismerve fel a szép hirdetés előnyeit az izléstelenel szemben. A műemlékjellegű ház csak akkor lehet harmónikus hatású, ha minden, ami megjelenik rajta, hozzáhangolódik a falfelülethez, amelyen megjelenik. A finom, csigás fejezetű jón félpillérek, amelyek óvatosan vonulnak végig egy copf-stílusú ház homlokzatán, egyszeriben semmivé foszlanak, ha közöttük egy lengő cégértábla jelenik meg, melynek vasrúdját ötlettelenül és szabálytalanul verték be az építészeti formák közé, s mely lehetőleg ordítóan vörösszínű, s még szerencse, ha nem valami kontár cégérfestő remekelt rájuk egy jelenetet, hanem csak egyszerű, de annál izléstelenebb betűk rohannak rajtuk végig. Az üzleti felirat elsősorban a bolt címe lehetőleg úgy van elhelyezve, hogy plasztikus építészeti tagok érintkezés pontját fedi, miáltal — egyrészt lötyög a helyén, másrészt értelmetlenül teszi a házat dekoráló szerkezetet. A legnagyobb visszaélés a jóízűssel azonban rendszerint a földszinti részen történik, ahol a ház csodálatos módon lényegében megszűnik és szekrényyszerű boltépitmények összezsúfolódásának ad helyet. Nem jobb a helyzet az úgynevezett modern üzleti portáloknál sem, ha azok műemlékszerű házakra kerülnek. Míg a régimódi portálszekrények rendszerint csak eltakarják a földszinti építészeti tagokat, a legújabb, rendszerint márvánnyal hivalkodó szerkezetek egyenesen megsemmisítik azokat: az új anyag alkalmazása megköveteli a befödésre szánt falrész kivését, az esetleges földszinti ívek kiváltását és összevonását, szóval szétrombolását.

Ezek ellen a már-már merénylet jellegű esztétikai ballépések ellen minden eszközzel küzdeni kell, mert a műemlékek megőrzése igazán problémátikus értékű, ha csak ilyen kísérő jelenségekkel egyetemben őrizhetők meg. Mindenki járt már a Deák-téren, s talán sokaknak feltűnt, hogy egyik legszebb sarokháza, a «két törökhöz» címzett, s 1822-ben épült szép palota a hirdetés túlkapásainak mily szörnyű nyomait viseli: nem messze tőle, a Károly-király úton szembe néz vele a különben halálraítélt Orczy-udvar, melynek építészeti formái szinte áttekinthetetlenek a cégtáblák tömegei miatt. A legtöbb járókelő nem is sejtí, hogy szépen tagolt és díszített házzal

áll szemben, mikor rátekint: ezek és számos társuk azok, melyek újra megszelletetésükkor — mikor néhány napra megszabadulnak maskaráiktól — a környék lakosságának csodálkozó összesereglésében gyönyörködhetnek.

A műemlékjellegű ház reklám és üzleti felszerelése megtörténhet anélkül, hogy tönkre tegye az eredeti hatást. Fontos azonban az, hogy az épület építészeti tagozatai szabadon maradjanak, s ne szenvedjenek változást még a földszinten sem. E célra legalkalmasabbnak az épület stílusához hangolt fém- vagy üvegbetűk látszanak, az utóbbiak akár ki is világíthatók, hiszen este, mikor a világítás kezdődik, az épületet amúgyis homály burkolja. Így a kereskedelem szempontjai sem szenvednek csorbát, s az épület sem válik madárijesztővé, az ötletszerűen ráaggatott hirdetések jóvoltából.

Az elmondottak elsősorban a fővárosra vonatkoznak, bár a városfejlődés szempontjai a vidéki nagyobb centrumokban is érlelik kalászaikat. A vidéki városok telekárjai azonban a fővárosiakhoz képest alacsonyak, nincs oly parancsoló szükség a felfelé való terjeszkedésre, s ezzel kapcsolatban a régi kisebb épületek elrombolására. Ennek tulajdonítható, hogy jónéhány vidéki városunk akad, melynek belső magvát megkimélte a mult század második felének hatalmas építési lendülete, ezek a városok mint Sopron, Eger, Székesfehérvár, Esztergom, Veszprém, stb. a régi mag körül fejlődtek, s így ma egészségesebb városképpel és több profán műemlékkel rendelkeznek, mint maga a főváros. Szóljon nekik is biztatóul a magyar műemléki ügy klasszikusának, a nagy Ipolyi Arnold püspöknek szava, mint ahogy intőül szól a haladási eszmék egyoldalú híveinek: Őrizzük, tartsuk fenn emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, hogy végleg el ne vesszenek s hogy ezáltal ne legyen üresebb a mult, szegényebb a jelen és kétesebb a jövő.

KIRÁLYASSZONY VAGYOK!

*Királyasszony vagyok,
Álmok királynője!
Csakhogy a palástom
Bánatból van szöve,
Kínokból van szöve.*

*Alantról kerültem
Ilyen magas sorba,
Mert hisz koldus voltam,
Szépségek koldusa,
Örömök koldusa.*

*Most hát nagy úr vagyok.
Koronás királynő!
Örök birodalmam
Sok-sok bárányfelhő,
Minden bárányfelhő.*

*Kincsem is van bőven,
Arannyal fizetek.
Nékem hullnak mind le
Az őszi levelek,
Arany falevelek.*

*És én bőkezűen,
Pazarló fenséggel . . .
Mind megosztom őket
A sárral, esővel . . .
A köddel . . . esővel . . .*

Szilágyi Magda.

AZ „IGAZI“.

Irta: *Majthényi György.*

AZZAL kezdődött, hogy Hajtás Pista szabadságra készülődött és utolsó napját töltötte a hivatalában. A tüdejével volt valami s a doktora Raguzába küldte.

— Micsoda mázlija van ennek is! — irigykedtek körülötte a kollégák. — Épp most mehet el két hónapra, amikor a legtöbb dolog van . . . majd gürcölhetünk helyette is!

De Pista nem sokba vette az irigykedőket. Nevetett.

— Nem volna nekem semmi bajom, ha dolgozni nem kéne! . . . Szegény ember úgy segít magán, ahogy tud . . .

Persze, csak olaj volt a tűzre: Szegény ember! Akinek két hónapi raguzai pihenésre telik!

Leginkább Kollár fújt ellene, a girhes Kollár, a szomszéd bokszból. Pénzéhes, zsugori fickó volt, még önmagától is sajnálta a jót, de nagy karrierről, gazdag házasságról álmodozott. A rossz előléptetési viszonyok ellenére is harmincéves korára cégvezető akart lenni és erre az időre a legkisebb hozományt százezer pengőben állapította meg. Úgy értve a dolgot, hogy legalább is ennyije legyen annak a leánynak, akit ő, Kollár Dezső cégvezető úr, szíves lesz harmincéves korában feleségül venni. Ha azonban ekkorára nem találna megfelelőt és később, teszem azt, helyettes igazgató korában nősülne, akkor persze a hozománynak is jóval nagyobbak kell lenni.

Tervéből nem csinált titkot, tudta ezt mindenki, nemcsak a kollégák, hanem az ismerősei is és noha Kollár Dezső úgy kiállásra nem volt valami hódító jelenség, mégis egyremásra ajánlottak neki különféle pártikat. De vagy a hozományt keveselte, vagy más kifogása volt, eddig minden ajánlatot visszautasított. Heccelődtek is vele eleget ezért a kollégák.

Igy esett aztán, hogy Hajtás Pista, aki elutazása előtt némi rendet igyekezett teremteni az íróasztala fiókjában, valami eldugott helyen, ócska iratok, megválaszolatlan levelek és idejétmult dossziék közt, egy női fényképet talált. Olyan huszonhárom-huszonnégyéves forma leányt ábrázolt. A szeme kicsit merev volt, a homloka lapos, de az orra, a szája, az álla egészen formás. Kicsit eltűnődött azon, hogyan kerülhetett ide ez a fénykép? Ja, persze, ez az íróasztal valamikor Csulíé volt s az mindenféle útlevélügyekkel foglalkozott! . . . Megnézte hátul is s meglepődött. Ez volt ugyanis a kép hátára írva: Az igazi!

Már szólni akart Kollárnak, de Kollár éppen abban a pillanatban emelte fel a házitelefon kagylóját: Igenis! Azonnal jövök, igazgató úr! — s már fel is kapott valami aktát és sietett az emeletre.

— No, majd ha visszajön, — gondolta Pista.

Az ördög ott sugdosódott a füle körül s amikor Kollár vagy negyed-óra mulva visszajött, könnyedén átszölt hozzá :

— Te, öregem ! Egy hölgy volt itt és ezt a fényképet hagyta hátra a számodra — s azzal átdobta a fotografiát az üvegfalon.

Kollár megnézte.

— Ki ez? Miféle vicc ez? . . . Ki volt az a hölgy?

— Semmi egyebet nem tudok, csak annyit, hogy adjam át neked, te majd tudni fogod, kiről van szó.

Kollár is forgatta a fényképet.

— Érthetetlen ! — dünnyögte. — Hát nem üzentek semmit? És ki hagyta itt?

Pista elmélyülten kotorászott az egyik fiókban és nem felelt semmit. Félkettő felé pedig elzárt mindent, aztán búcsúzkodni kezdett. Amikor Kollárral kezet fogott, az még azt kérdezte :

— Úgy-e, olyan alacsony, molett, kifestett nő hozta azt a fényképet? . . . Úgy-e? Tudom már ! Kormányosné volt ! . . . Ki akar engem házasítani. És most alighanem jól tippelt, mert azt írta a kép hátára : Az igazi ! Tudod, ez azt jelenti, hogy megvan a kívánt hozománya . . . De egész csinos a leány is, mi?

— Hogyne, hogyne, — mondta Pista minden meggyőződés nélkül. — És sok szerencsét hozzá, szervusz !

Másnap Kollár izgatottan kérdezte végig a kollégákat :

— Fiúk, nem tudjátok, miféle hölgy hozta be tegnap Pistához ezt a fényképet? Mert volt itt egy hölgy, — s elmagyarázta az egészet, majd hozzátette, hogy nem Kormányosné volt az illető, az este ugyanis megkérdezte.

Persze, senkise tudott semmit a fényképről.

Izgatni kezdte a dolog. Végigjárta az ismerősöket, kérdezősködött a leány után, már érezte a százezer pengő szagát, a fénykép is mind jobban tetszett neki és ezernyi tervet gombolygatott le magában. De hiába, a leányt senki sem ismerte. Kétkedések rohanták meg. Hátha mégis csak tréfa? Nem lehetetlen . . . Hajtás Pistától kitelik !

Kitette az íróasztalára a fényképet, minden nőt alaposan végigmustrált : hátha? Az a gondolat, hogy ezt a nőt és vele a százezer pengőt, okvetlenül meg kell találnia, mind konokabban üldözte. Megváltotta miatta az életmódját, mind gyakrabban kereste föl a nyilvános helyeket, mulatókat, reménykedően vizslatta végig a föltünezdő új arcokat, utánavetette magát az utcán egy-egy ismeretlennek és minden csalódáskor bosszúsabb lett. Időnkint maga is belátta, hogy ostobaság, amit művel és tiszta, világos okfejtéssel magyarázgatta önmagának a helyzete lehetetlenségét. Ilyenkor meg is könnyült egy-két napra, hogy azután még nagyobb izgalommal folytassa a kutatást.

Még azt is megtette, hogy írt Hajtás Pistának és felvilágosítást kért a fénykép eredetéről, de nem kapott választ. Hirdetni is akart a

napilapokban, ám a szövegben nem tudott megállapodni. Hogy kezdje? Az a százezerpengős hölgy . . .? Valószínűleg el sem olvasná, a kezébe se jutna . . . Helyette pedig, ki tudja, kik jelentkeznének!

A kollégák sugdolózni kezdtek, az ismerős családoknál, ahol szintén érdeklődött az ismeretlen hölgy után, kinevették. Pedig alapjában véve Kollár ebben is a természetéhez híven ugyanazt csinálta, mint a hivatalában, ahol harmincéves korára el akarta érni a cégvezetőséget: szívósan és fáradhatatlanul hajszolta azt a nőt, aki a pénzt, az anyagi boldogulást és jólétet jelentette a jövőjében. Az első hetekben fokozott izgalommal feküdt a dologba, de azután egyre higgadtabb lett és ekkor megtalálta a legjobb megoldást annak a kikutatására, hogy ki is ez a nő? Átadta a fényképet egy magánnyomozónak.

Vagy négy hét múlva kapta meg a választ: Tanner Mariska, a Louvre Biztosító-Társaság tisztviselője, tavaly egy tíznapos tengeri útra ment s akkor itt, az intézetben, valami kavarodás volt a fényképpel, úgy maradt vissza.

— Na, és van annak a hölgynek százezer pengője? — kérdezte Kollár a detektívtől.

— Hogy volna! A fizetéséből él, nagyon takarékosan.

Ezzel az egész ügy le is záródhatott volna, csakhogy Kollárnak nem volt nyugta: személyesen is meg akarta ismerni ezt a Tanner Mariskát, hogy megkérdezhesse tőle, ki írta a kép hátára: Az igazi. Az, hogy így beugrott Hajtás Pista tréfájának, bosszantotta ugyan, de hát ha úgy se lesz a dologból semmi! Mert arról, hogy ő feleségül vegyen bárkit is hozomány nélkül, szó se lehet . . .

A megismerkedés minden feltűnés nélkül történt meg. Bolgár, az ellenőrzésből, jól ismerte Fundtnert a Louvre-től és ez a Fundtner valamelyik délben véletlenül Tanner Mariskával jött ki a biztosító kapuján. Ugyanekkor Bognár és Kollár — szintén véletlenül — éppen Fundtnert várta ott.

Kollár meglepődött, amikor Mariskát meglátta: sokkal szebb volt, mint amilyennek képzelte s ezért kissé bátortalanul csatlakozott melléje. De aztán arra gondolt, hogy «félre a romantikával!» — s alig néhány mondat után így szólt:

— A fényképe határozottan rossz!

Most Tanner Mariska lepődött meg, ki kellett a dolgot magyarázni, természetesen kölcsönösen, mire a hátirat titka is kitudódott: maga Mariska írta rá, mert ezzel akarta megbosszantani azt az urat, aki az először küldött fényképet elcserélte. Meg kell hagyni, zavaros magyarázat volt, nevettek is rajta mindketten, de Mariska végül is megelégedetten mondta:

— Remélem, most már aztán visszakapom a fényképemet . . . Na, képelem, miket gondolhattak rólam!

Ez a «na, képelem» többféle vonatkozásban is szerepelt és Mariskából mindannyiszor újabb nevetést váltott ki. Úgy látszik, tudta, hogy

a nevetés nagyon kedvessé teszi és ezért minden alkalmat felhasznál arra, hogy minél kiadósabban nevetessen. Kollárnak ez roppantul tetszett. Úgy érezte, hogy sikere van Mariskánál, eddig ugyanis egyetlen hölgy se nevetett még ennyit az ő társaságában. — Lehet, hogy szelemes vagyok? — kérdezte önmagát titokban és kissé sajnálta Mariskát, amiért cserben fogja hagyni, hiszen «a dologból úgyse lehet semmi!»

Már harmadszor találkozott Mariskával s a fényképét ekkor se adta vissza. Mariska már nem is nagyon harcolt érte.

— Oly mindegy, hogy valami albumban, útlevelemben, vagy egy úriember zsebében hever, hiszen már nem «én» vagyok az a rossz, régi fénykép... Különben is már újat csináltattam...

— Ad belőle?

— Majd, ha fagy!

Szánalmas tréfálkozások, levitézlett szavak hangzottak egyre, de abban az atmoszférában, amely kettőjüket körülvette, különös ízük lett. Mariska gyakori nevetése, akár valami láthatatlan sugárzás energiája, ingert, újságot adott nekik, úgy tetszett, most születtek csak ezek a szavak kettőjük külön használatára, végtelen tartalékjuk van belőlük, amely évekig tartó rejtőzködés után most tört föl először ilyen zubogással. Különösen Kollár érezte ezt roppant bensőségesen. Hivatali munkája közben is, bármennyire összpontosította a figyelmét, szokatlan hevülések remegtették, soha nem tapasztalt állandó feszültség adott másfajta biztonságot fellépésének és munkájának. Óvatosságába erély keveredett, alázatossága udvariasságá simult. Ha dönteni kellett valamilyen ügyben, nem húzta napokig, nem bizonytalankodott. Azelőtt ezer kételye támadt s örökösen attól félt, hogy hibát követ el, amely karrierjének fog ártani, most, mintha sejtjei fokozottabb élettevékenysége olyan «okosság»-ot sugárzott volna szét benne, amellyel pillanatok alatt tudott tájékozódni a bonyolultabb ügyekben is. Járásán, mozgásán is megérezte ez a változás, kollégái is észrevették és fölénynek magyarázták.

— Nagyon kezd hencegni ez a Kollár, — sugdosták egymás közt.

Pedig Kollár csak «jól érezte» magát. Kinyílt, kiteljesedett. Hite, hogy karriert fog csinálni és gazdag ember lesz, tudattá vált és a magabizás szétáradó sugallata irányította minden dolgában. Hogy ez hogyan történt, nem kérdezte önmagától, csak éppen «élvezte a helyzetet» és közben kissé megfeledkezett arról a szigorú célról, amely azelőtt szinte egyetlen pillanatra sem esett ki a tudatából s amelyben az a bizonyos százezer pengő is dominálónan szerepelt. Mintha magaslati gyógyhelyre került volna, ritkább, de ózonosabb levegőbe, odalent hagyta a földet sarával és vergődéseivel s maga csak följebb nézett egyre, csak följebb; fölfedezte az eget s a csillagokat. Nem akarta elérni őket, de most már neki is szólt ez a kékség, ez a ragyogás.

És két hétig naponta Mariskáért szaladt, hogy hazakisérhesse, hogy a nevetését hallhassa, hogy magabizása, öröme, újabb és

újabb táplálékot kaphasson. A közbeeső két vasárnapon, amikor nem láthatta, zavarodottnak és ostobának érezte magát, minden, de minden a terhére esett és affélék jutottak az eszébe, hogy Hajtás Pistának milyen remek szabású új ruhája van, neki is ilyet kellene csináltatni, meg hogy Mariskának a szüleiről mitse tud, csak a nénikéjét emlegeti, akinél lakik . . . És egyáltalán, Mariskának csak a nevetését ismeri, a gödröcskét a jobb orcáján, a szeme felcsillanását és azt a kis mohóságot, amellyel szavakra vár, szavakra, semmiségekre, hogy újra és újra nevetessen. Akár komolyat mondott neki, akár közömböset, a szavak elégték, elizzottak, kémiailag elváltoztak azon a rövid úton, amíg Mariskához jutottak és kellemesen bizsergető, dallamos hangokat eredményeztek.

— Mi ez? — kérdezte magától. — Szerelem volna ez?

Kissé meghökkent, mert úgy értette, hogy Mariska szerelmes beléje. Ez a meghökkenés kellemes volt, mégis a terhére esett, mert olyan gondolatokat vetett föl, amelyekkel nem akart foglalkozni. Hiszen «úgyse lehet belőle semmi», — úgyebár, legföljebb kaland — tette hozzá. — Az pedig költséges passzió s az effélet nem engedhette meg magának.

De ez csak vasárnap volt így. Hétköznapokon, amikor találkoztak, egészen más volt a helyzet. Emelkedett érzéseiben nyoma se volt a tárgyilagosságnak, vibráló idegekkel leste szavainak hatását, a «gyönygöző» nevetést, itta a hangokat s valahogy az volt benne, hogy «minden rendben van». Hogy mi volt ez a «minden», azt nem részletezte, a fő a maga jóérzése volt.

Közben Kormányosné újabb pártit ajánlott neki. A hivatalban kereste fel Kollárt s puszogva mesélte, hogy jövő héten érkezik Pozsonyból a leány, a szüleinek két háza is van, készpénzt is adnak persze s az egyik házukat átíratják . . . Kollár lekötelezően mosolygott, de nem faggatta a részleteket, mint máskor és csak annyit mondott: Majd meglátjuk . . . És Mariskára gondolt, az órát nézte, hogy mikor kell érte mennie.

A harmadik héten aztán, pénteki napon, kissé elkésett, mert nehezen jutott be az igazgatóhoz. Két óra már elmúlt, amikor lóhalálában rohant a biztosító felé. Számított arra, hogy Mariska már útközben lesz, hát úgy ment, hogy mindenképen szembetalálja. Ez sikerült is. Ott jött nevetve vagy harminc lépésnyire, szinte a hangját is hallotta s már boldog mosoly futott az arcára és a kalapjához nyult, amikor észrevette, hogy Mariska nincsen egyedül. Sőt! Karonfogva megy valakivel!

— Rokona? Testvérbátyja? — gondolta zavarodottan és megállt.

Mariska meg jött, jött, Kollár azt hitte: no, mindjárt ki fog derülni a «tévedés» és Mariska otthagyja azt az urat, hogy vele menjen hazáig. És akkor már olyan közel érkezett, hogy köszönni kellett.

— Nini, Kollár! — mondta Mariska. — Jöjjön csak ide . . . Be-

mutatom a vőlegényemnek . . . Tudja, meglepett engem, váratlanul jött, mert betegszabadságon volt . . . És ez az úr az, aki mindennap hazakísért engem, — mutatott Kollárra és nevetett, aranyosan, gondtalanul, mint akinek a nevetés a lényege, a feladata.

Kollár elveszetten állt. Kezelt velük, motyogott valamit, aztán egyedül maradt.

Később a Dunapart kőlépcsőjére ült. Nem a vizet, nem a túlsó partot nézte. Valami ismeretlen volt előtte. Megfoghatatlan anyagokból állott, hangokból, nevetésből, érzések foszlányaiból és nem kívülről volt, a térben, hanem benne, önmagában, a léleknek abban a sötét-kamrájában, ahol életünk legtitokzatosabb munkája folyik. Órákig gunnyasztott magábamerülten, mintha kényszeríteni akarta volna a sorsot, hogy tárja föl előtte az élete titkát és magyarázza meg azt, ami vele történt. Földézte emlékeit, mintha számadást csinált volna múltjáról, kicsit zsarnokoskodott magával, de nem talált megnyugvást. Szavak ötlöttek az eszébe, egyik se volt magyarázat. Öntudatossága, célkitűzései elhalványultak, gyöngének, erőtlennek érezte magát.

— Ez ellen nem lehet tenni, — gondolta — labda vagy a sors kezében . . .

De ezek is csak szavak voltak.

Aztán — szinte véletlenül — benyult a zsebébe s kivette Mariska fényképét.

Nézte. Hosszan nézte. Az odavetett betűket is a hátán.

És ekkor világosodott meg benne minden.

— Az igazi — olvasta egyre. — Csakugyan ő «az igazi» . . .

És boldogtalanságában az égre vetette szemét.

A FIAM.

*Egész nap tervez, jár, farag, épít,
nem ismeri lomha szód: unalom,
úgy ül játéki bástyája mögött, mint a harcos,
akinek bátorságán múlik a vár élete, vagy veszte.*

*Este kibomlik, mint csillagzáró az égen,
jutása dobo.ón taktust ver a padlón
és az egész ház rettegve féli az üzenetet át a falon.*

*Hugát ingerli csúfolódó szóval, engem
vadul, viharosan ölel és csókkal lezárja
szám, míg megengyhül és mosolyog.*

*Aztán járattan fölissza vékony, kicsi testét a párna,
pilláján angyalok virrasztanak
és verseim ritmusává olvad lélekzete.*

AZ ISMERETLEN KŐBÁNYA.

Irta: *Bisztray Gyula.*

BUDAPEST a legutóbbi időkig tíz kerületet számlált és ezek között Kőbánya volt a legutolsó. A szülőknek a legkisebb gyermek szokott a kedvencük lenni, Kőbánya azonban sohasem ismerte a legifjabb csemetének kijáró dédelgetést. Tárgyilagosan megállapítható, hogy kezdettől fogva mostohagyermekként szerepelt s helyzete mai napig sem változott.

Aki csak egyszer járt kint Kőbányán, ismeri fejlődésképtelen állapotát: siralmas közlekedési viszonyait, fojtó külvárosi levegőjét, vidéki városkára emlékeztető elhanyagolt utcárait. Kár, hogy kevés pesti polgár veszi a fáradságot, megismerni a főváros minden zegét-zugát s így még Budapest lakosságának is szinte teljesen ismeretlen tartomány ez a nagykiterjedésű kerület.

Hiába fekszik Kőbánya Budapesten, Budapest nem ismeri Kőbányát. Azok a vidéki utasok, akik a kőbányai Alsó- vagy Felső-pályaudvaron utaznak keresztül, többet látnak belőle, tehát többet is tudnak róla, mint a szomszédos kerületek lakossága. Mi az oka ennek a furcsa állapotnak? Talán az, hogy Kőbánya külső kerület? Ez igaz, de Budapestnek több külső kerülete van és azokat mégsem nevezhetjük ugyanilyen értelemben ismeretleneknek. Máshol kell keresni a dolog magyarázatát. A többi határkerületet látogatott kirándulóhelyek, strandok, fejlődési lendületük és forgalmas összekötő útvonalaik szervesen kapcsolják a főváros eleven vérkeringésébe. Kőbányán azonban az ily összekötő kapcsok gyérek és hiányosak. Ennek a kerületnek is vannak nagylátogatottságú helyei, mint a Lóversenytér, a Tenyészállatvásár, a Népliget és a sporttelepek, de ezek a helyek mind a városrész előterében fekszenek s így Kőbánya megtekintését nem teszik szükségessé. Volna egy pont, amely nagy látogatottságával egyszersmind Kőbánya közelebbi megismerését is szolgálhatná, és pedig az Új Köztemető. Hiszen ide majd mindnyájunkat köt egy-egy szomorú hant, amelyet időnként fölkeresünk . . . Csakhogy az Új Köztemetőhöz vezető két villanyosvonal közül a forgalmasabbik, amely a Rókus-kórháztól indul ki, a tulajdonképeni Kőbányát alig érinti s csupán a kevésbé jelentős vonal, amely a Keleti-pályaudvartól indul, szeli át Kőbánya belsejét . . .

A villanyosok az útvonalakat követik, Kőbánya úthálózata pedig csöppet sem kedvez annak, hogy ezt a városrészt közelebb vigye Budapesthez, mert alig egy-két útja fut be közvetlenül a város testébe. A többi elé vasúti sínek és sorompók merednek. Csak egy pillantást kell vetni a főváros térképére s meggyőződhetünk, hogy a vasúti sínek valóságos hurokhálózatot alkotnak Kőbánya körül. Kőbánya ismeretlensége tehát kedvezőtlen útvonalhálózatában, ez viszont a városrész ipartelep-jellegében leli legfőbb magyarázatát.

A felsorolt körülmények Kőbánya ismeretlenségével együtt elszigeteltségének és visszamaradottságának rejtélyét is megoldják. Érthetővé teszik, hogy Kőbányát a kőbányaiakon kívül legfeljebb azok látogatják, akiket valamely fontos dolguk oda kiszólít.

De ha már személyes tapasztalat útján nem ismerjük Kőbányát, hát legalább könyvekből tudnánk többet róla ! Hiszen Budapest székesfővárosnak rendkívül gazdag irodalma van ; magáról Kőbányáról Dausz Gyula háborúelőtti városképe részletes leírást tartalmaz, — cikkünk is sokban erre a monográfiára támaszkodik. Megvannak tehát a kényelmesebb tanulmányozásnak, az olvasás útján való ismerkedésnek lehetőségei is. Hasztalan ! Kőbányáról általában csak annyit tudunk, amennyit az iskolai földrajzleckékből el nem felejtettünk, az pedig édeskevés . . . Tudjuk, hogy Kőbánya a főváros tizedik közigazgatási kerülete, tudjuk, hogy az ország egyik legnagyobb ipari telepe, tudjuk, hogy itt vannak a világhírű sörgyáraink, a csokoládé gyár, itt van a fővárosi sertéshizlaló . . . és aztán ezzel körülbelül ki is merült minden Kőbányára vonatkozó tudományunk.

Nem lesz tehát fölösleges egy kis kirándulást tenni ebbe a városrészbe, bekalandozva multját és jelenét.

Kőbányai expediciónk kiindulási pontja a Baross-utca és a Fiumei-út torkolata, vagyis az Orczy-tér. A sarkon, egy háromszögű járdaszigeten, a nap bármely szakában, türelmetlenül kémlelődő utasokra bukkanunk. Csatlakozzunk hozzájuk, mert valamennyien Kőbányára igyekeznek. Ez a járdasziget ugyanis a kőbányai bennszülöttek megfigyelő állomása. Innen lesik jobbkézfelől a 37-es, balkézfelől a 26-os villanyost, amelyek közül az egyik a Keleti-pályaudvartól, a másik a Ferenc József-rakpartról indul, hogy aztán valami kifürkészhetetlen matematikai törvény következtében mind a kettő pontosan egyazon pillanatban érjen ide. Siessünk jó kőbányai szokás szerint összezsúfolódní az egyikén, hogy a másik annál üresebben döcögessen utánunk . . .

Az Orczy-tértől Kőbányáig szinte nyilegyenes sugárút vezet, a Kőbányai-út, amelyet csak egy helyen, a közepe táján szakít meg egy jelentősebb útvonal, a Hungária-körút alsó szakasza. Az út mentén jobbról előbb a Magyar Állami Gépgyár, majd a Ganz-gyár következik ; ma már kevesen tudják, hogy ezek a gyárak a régi józsefvárosi temető fölött terülnek el. Kisebb gyártelepek, a MÁVAG sporttelep s mögötte a Népliget, üres telkek és kocsmák húzódnak még a jobboldalon. Balkézfelől a Józsefvárosi teherpályaudvar sinhálózata, fa- és széntelepek, a Dohánygyár, majd a MÁV Északi Főműhely és a MÁV-gépgyár raktárai mellett vezet az út. Tipikus külvárosi panoráma : füstös gyárépületekkel, magas kerítésekkel, kormos kéményekkel, ásító üres telkekkel . . .

Ahol a Kőbányai-út végződik, ott kezdődik Kőbánya. A Kőbányai-utat tíz perc alatt teszi meg a villanyos, Kőbányára mégse érünk be húsz percnél előbb. Mert sorompó áll közbül, egyike a hirhedt halálsorompóknak és ez a sorompó történetesen mindig le van eresztve. Megkérdeztem egy öreg vasutit, hogy hányszor huzigálják naponta a sorompót? Azt felelte : — Nem tudok én addig számolni, uram ! Így aztán másutt kereskedtem, míg megtudtam, hogy naponta mintegy hetven vonat robot át Kőbánya-Alsó-pályaudvaron. Szép forgalom ez ! Arányosan elosztva óránként átlag három vonat jelent, vagyis húszpercenként egyet. Mennyi panasz, mennyi terv és javaslat merült fel már ezzel a sorompóval és a közéje zárt sín párokkal kapcsolatosan ! Az első panasz 1862-ben kelt : «A főút nem ritkán fé óra hosszúig elzáratik», írták a kőbányai polgárok az akkoriban még Bécsben székelő vasútigazgatóságához. Azóta sok minden megváltozott a nagyvilágon, de a kérvényben foglalt panasz mai is változatlan. Időközben a sorompó kiküszöbölésére többféle megoldás terve

vetődött föl ; tervezték többek között aluljáró létesítését, a síneknek magasvasúttá átépítését, sőt legújabban az egész sínhálózatnak a városrészből való teljes kihelyezését is. A sok szép terv valamelyikének megvalósítása a közeljövő egyik legsürgősebb feladata, mert a sorompó nemcsak a mi villanyosunknak, hanem egész Kőbánya fejlődésének útjában áll.

Míg meg nem nyílik Kőbánya kapuja : a leeresztett sorompó, nem tehetünk okosabbat, mint ha egy kis körsétára indulunk a környéken. Forduljunk tehát kissé vissza és tekintsük meg Kőbánya üditő oázisát, a Népligetet és kevésbé kies nevezetességét, a sertéshizlalót. Szinte egymás mellett fekszenek.

Visszafordulva a Népliget felé, jobbkézfelől apró skatulya-házak s mögöttük emeleletes, szürke épülettömbök vonják magukra figyelmünket. Az előbbieket a városi kislakástelep épületei, az utóbbiak a Pongrác-úti állami bérházak. Azt hiszem, az egész főváros területén nincs összesen annyi telep, mint magában a kőbányai kerületben. Az említett kettőn kívül, csak úgy hirtelen a következőket számolhatjuk össze : Tisztviselőtelep, Juranicstelep, Művésztelep, a Hungária-út menti MÁV-telep vagy Jancsi-telep, az állami gépgyári munkáskolónia, Augusztá-telep, a Ceglédi- és Beniczky-úti kislakástelep, stb. Érdekességként megemlítem, hogy a Tisztviselőtelepet annakidején az építetők «Károlyváros»-nak szerették volna emeveztetni, így óhajtván megörökíteni a telep létesítésében nagy érdemeket szerzett három Károly nevű közéleti férfiú : Ráth Károly, Kammermayer Károly és Gerlóczy Károly emléket ; ehhez azonban a Közmunkatanács nem járult hozzá.

E telepek nagy része a Népliget környékén vagy közvetlen közelében terül el. Könnyű tehát elképzelní, milyen látogatott hely a Népliget kora tavasztól késő őszig ! Budapest e legnagyobb kiterjedésű parkja kimondottan abból a célból létesült a múlt század nyolcvanas éveiben, hogy ennek a munkás városrésznek üditő sétakertje és szórakozóhelye legyen. Ennek megfelelően a Népliget féligmeddig két részre oszlik. A Kőbányai- és Hungária-út által bezárt ú. n. «Kis liget», szépen parkírozott útjaival, virágos ágyásaival, köröndjeivel, jázminos, orgonabokros, akácós és vadgesztenyés útjaival, hársfaival és magnolia bokraival, tágas, széles gyepszőnyegeivel valóságos sziget ebben a szürke, kormos, füstös és nehézlevegőjű városrészben ; a legsápadtabb arc is földérl, ha napfényel behintett, árnyas, szellős csöndjébe ér . . . A Népliget Hungária-körút és Üllői-út határolta déli részét viszont a szórakozóhelyek foglalják el : nagy, porondos játszóterek, szabadon gázolható gyepes térségek, tennis-pályák, zöldvendéglő, főleg pedig mutatványos bódék, amelyeknek környéke pirosbetűs napokon csak úgy harsog a szabadnapos kisemberek vidám zajától. Van itt a «Kárpátoktól az Adriáig» ringató hullámvasút, dodgem, ringelspiel, krinolin, hajóhinta, mutatványos bódé, műszínikör, cirkusz, jövendőmondó, van itt sósperec, tökmag és pattogatott kukorica, egyszóval minden, mi szem-szájnak ingere. Az előadásokra a belépő díj «nem 50 fillér, nem 20 fillér, csupán és mindössze 10 fillér, katonák és gyermekek felét fizetik, lehet uraim, folyvást lehet» . . . Páratlanul mulatságos, vagy hogy stilszerűen szóljak : «csuda muris» hely ám ez a Népliget !

A Népligettől nem messze, a bécsi vasútvonal töltésének túsó oldalán, a ceglédi vonal mentén terülnek el a kőbányai sertéshizlalda telepei, szakszerű kifejezéssel : a sertés-szállások. A főváros a sertéshizlaladák terepéül a múlt század derekán jelölte ki Kőbányát, amikor ez a terület még szőlőskert és alig beépített távoli külváros volt. A szállások az 1820-as években a jelenlegi

Gyáli-út és Űllői-út környékén feküdtek, ahonnan az 50-es években kerültek a kőbányai Alsó-pályaudvar közelébe, előbb a baloldalra, majd az 50-es évek végén a jobboldalra, mai helyükre. Kerek háromnegyed évszázadon át virult és fejlődött egyre nagyobb és örvedetesebb méretekben a kőbányai sertés-kereskedelem. Virágzása legutóbbi félszázada alatt mintegy 18 millió sertést hozott forgalomba. 1895-ben azonban egy hatalmas arányú sertésvész végzetes csapást mért erre a gazdasági szempontból nagyjelentőségű üzletágra. 1895 nyarán ugyanis nem egészen négy hónap alatt kereken 16.000 sertés pusztult el Kőbányán s ezzel az addig virágzó sertéskereskedelem napja lehanyatlott. A kőbányai sertéskereskedelem ma már végnapjait éli. Fenntartása nem is kívánatos egy ilyen teljesen beépített területen. Végleges kitelepítése remélhetőleg mielőbb meg is fog történni, mert kellemetlen közelléte nagy mértékben akadályozza e városrész gyorsabb ütemű fejlődését . . .

Ime, még be se tettük lábunkat a tulajdonképeni Kőbányára s már itt, a külső övezetben megismertünk évtizedes, de még mindig naponta felhangzó panaszaival. Jó, hogy túlestünk ezeken a mozzanatokon, most legalább, hogy időközben a sorompó is megnyílt végre, annál zavartalanabban ismerledhetünk a régi Kőbánya emlékeivel és a mai Kőbánya látnivalóival . . .

* * *

A külvárosoknak általában csak multjuk van, de történetük nincsen. Kőbánya kivétel. Rövid, hamar zátonyra jutott multja van és hosszú, elhomályosult, ma már alig ismert történelme, amely pedig érdemes a megismerésre.

Kőbánya nevéből gyerekjáték kitalálni a városrész eredetét. Kár, hogy ezzel a megfejtéssel ki is merül a kőbányai kőbányákra vonatkozó általános ismeretünk. Mert arra nézve, hogy vajjon a kőbányai kőfejtés csak a multban folyt-e vagy még napjainkban is folyik? — kevés pesti polgár tudna megfelelni.

Kőbánya ma már csak a nevében őrzi az egykori gazdag kőkitermelés emlékét. De hát hol is voltak azok a kőbányák? Tudni kell, hogy Kőbánya nem sík terület. A pesti oldal ugyanis a Dunától távolodva, egyre emelkedik a pilisi hegyek felé, olyanformán, mint egy «nyhe hajlású kagyló.» Ennek az emelkedésnek jelentős magaslatai a tulajdonképeni Kőbánya Óhegy és Újhegy nevű dombjai; az Óhegy nem kevesebb, mint 53 méter magasságban van a lánchídi vízmérete zéró pontja felett. Az egykor oly híres kőbányászat anyagát ennek az Óhegynek a kőerei szolgáltatták.

Egy még ma is vitatott felfogás szerint már az Árpádok korában ismerték e terület gazdag kőereit. Ha áll az, hogy IV. Béla egyik 1244-i kiváltságlevelében említett Kőér (Kewer) alatt Kőbánya értendő, akkor az itteni kőfejtés mintegy 700 éves multra tekinthet vissza. Tény, hogy a török-uralom idején már erősen művelték e kőbányákat s például a XVII. század második felében a kecskeméti református templom építéséhez is Kőbányáról szállítottak követ a budai pasa engedelmével. Az ekkoriban fellendült kőbányászat Pest fejlődésére igen jótékonyan hatott; később a város nagy része kőbányai kövekből épült fel. Állítólag Kőbányáról szállították a követ Pest régi városfalához is. Szinte fel se lehet mérni a kőbányai kőereknek a mult század folyamán kialakult modern fővárosunk építkezésében betöltött szerepét.

A kőbányai mészkövet egyik legkitünőbb épületkönek ismerték. Feldolgozása könnyű volt, mert nemcsak faragni, hanem fűrészelni is lehetett. Fejtése egészen sajátos módon folyt, eltérően a többi kőbányáktól, amelyek-

nél a bánya nyílt üreget alkot. A kőbányai bányákban aknaszerűen folyt a kőfejtés, mert ez a kő majdnem úgy vált ki kockaalakban, mint a kőső. A kőbányák mészkőrétege fölött vastag agyagréteg húzódik, így érthető, hogy a kőfejtés mellett régóta jelentős szerepet játszik a kőbányai téglagyártás is. A kő- és agyagkitermelés sok érdekes geológiai leletet hozott felszínre. A múlt század ötvenes éveiben a tihanyihoz hasonló kecskekörmöket találtak itt: a tudomány megállapítása szerint a Nagy Alföldet borító tengernek lehetett itt egy öble és ekkor rakódtak le azok a csigarétegek, amelyek a későbbi mészkövet alkották.

A köerek gazdagságára és a bányászat méreteire jellemző, hogy a múlt század 60-as éveiben még mintegy 10.000 kocsi követ fejtettek ki a kőbányákban. A kőfejtés a múlt század 70-es éveiiig folyt ily arányokban, akkor gyors hanyatlásnak indult, a 90-es években pedig teljesen megszűnt. A dús köerek kiapadtak, a vékonyabb köerek kiaknázása kevésbé fizette volna ki magát, különösen mióta a föllandült építkezések miatt, biztonsági okokból, a főváros elrendelte a bányák aláboltozását, ami tetemesen megdrágította a munkát.

A kőbányászat abbahagyásával lezárult e városrészt régi történetének utolsó fejezete, az, melyben a név még szó szerint kifejezte a kerület fogalmát. De az új fejezet, a modern Kőbányának, mint egyik legfontosabb ipartelep-pünknél kialakulása éppen ezekben az abbahagyott kőbányákban gyökerezik. A kivájt kőaknak ugyanis valóságos pincehálózatot alkotnak Kőbánya területé alatt. Az új ipartelep kezdeményezői hamar felismerték ezeknek a hatalmas aknáknak jelentőségét. Az aknák kész hűtőpincét szolgáltatnak, mert a vastag mészkőréteg teljesen függetleníti a pincék hőmérsékletét a külső időjárástól. Így történt aztán, hogy a kőbányák még kimerülésük után is óriási értéket jelentettek tulajdonosaiknak, mert most már a borpincék, főleg pedig a sörgyárak kezdtek terjeszkedni ezen a vidéken. Világhírű kőbányai sörgyárainkat, a Dréher, a Részvény és Polgári serfőzdeket elsősorban éppen a kivájt kőaknak vezették a letelepedésre. Ez aknák, illetőleg ma már sörpincék méreteinek elképzelésére említsük meg, hogy hosszúságuk meghaladja a 33 kilométert és bennük a főváros egész lakossága elférne.

Az egykori kőbányászat emlékeivel függ össze a legrégebbi hazai lófogató vasútnak, a Pest-Kőbányai ú. n. «lebegő vasútnak» története. A vasútépítés eszméje hazánkban az 1825—27-iki országgyűlésen vetődött fel először. A tervek eleinte egy Pest—Szolnok—Debreceni lófogató vasúti vonal építése körül forogtak, ám ezt megelőzőleg egy rövidvonalú próbavasút építését határozták el. Így jött létre a pesti «hatvani lineától» a kőbányai szőlők, illetve bányák felé vezető, mintegy 7 km hosszú Bollinger-Bodmer-rendszerű lóvasút, mely nagyjából a mai Kőbányai-úton vezetett végig. Rendelgetése az volt, hogy a kőbányai követ és téglát könnyen lehessen a város széléig szállítani. A vasútépítést 1827 tavaszán kezdték meg s már ugyanazon év Szent István napján, József nádor részvételiével ünnepélyesen meg is nyílt a pálya. «Lebegő vasútnak» azért nevezték, mert a kocsik egyetlen, magas sínről kétoldalt lelógó függővasutat alkottak. A függő vasút nem felelt meg a hozzáfűzött várakozásnak. Folytonos javításra szorult és sokba került. Különösen télen mutatkoztak a bajok. A nagy hidegben a gerendák összehúzódtak és elszakadtak; nagy szélben a kocsik oly erős lengésbe jöttek, hogy a forgalom közveszélyessé vált. Végre a részvényesek megunták az örökös javítás költségeit s egy évnél tövidebb fennállás után lebontatták a vasutat.

Itt jegyzendő meg, hogy 1868-ig ú. n. társaskocsik bonyolították le a

kőbányai közlekedést. 1868-tól a 90-es évekig lóvasút közlekedett, míg végre azt a villamos közlekedés váltotta fel.

Említettük, hogy a lóvasút a kőbányáig és a kőbányai szőlőskertekig vezetett. Vessünk tehát egy tekintetet az egykor oly híres kőbányai szőlő- és bortermelésre. Ma már csak néhány bánya-aknába költözött borpince, néhány épület és néhány név őrzi Kőbánya egykori gazdag és híres szőlőtermelésének emlékét. Amennyire a fennmaradt hagyományokból meg lehet állapítani, az 1700-as évek óta Kőbánya egész területét hatalmas kiterjedésű szőlőskertek borították. Kedves zamatú, fűszeres, vörös- és sárgadinka, mézesfehér és ezerjő voltak a legismertebb kőbányai borok. A kőbányai szőlőbirtokosság jómódú pesti polgárokból telt ki, akik nem annyira üzleti érdekből, mint inkább saját fogyasztásukra termeltek, szőlőjüket maguk multságára, családi kirándulóhelyül tartották. Pest város nagy hírű polgármestere, Rottenbiller Fülöp is egyike volt a kőbányai szőlőbirtokosoknak. A kőbányai Rottenbiller-parkon, mint egykori szőlőskerten s a ma is használatos borpincéken kívül a híres kőbányai szőlőgazdálkodás emlékét még néhány nevezetes épület őrzi. Ilyen az óhegyi út mentén, a Víztorony szomszédságában fekvő «Régi csőszház», Kőbánya egyik legrégebbi épülete, amelynek tetején oszlop körül csigalépcső vezet a magasba: ez volt a kőbányai szőlők főcsőszének megfigyelő és az alsóbbrendű csőszöknek ellenőrző állomása. Hasonló régi épület egy «Régi présház» az Ihász-utca és Harmat-utca sarkán. A kőbányai szőlők mintegy másfélszázadon keresztül virultak. A múlt század hatvanai éveiben, az ipari telepek terjeszkedésével egyre szűkebb körre szorultak s amikor a főváros 1875-ben megszüntette Kőbánya szőlőtelep jelegét, ezek a szőlőskertek egyik napról a másikra kipusztultak, átadva helyüket a gyáraknak és egyéb építkezéseknek.

Kőbánya legrégebbi gyárjai a téglagyárak, amelyek már a XIX. század elején keletkeztek. Az 50-es években épültek ki az első sörgyárak, ezeket követték a 60-as évek vége felé a vasgyárak, a mai hatalmas vas- és acélgyárak anyavállalatai.

* * *

Ismerjük Kőbánya elővárosát, ismerjük multjának érdekesebb fejezteit, ismerkedjünk meg végül belső városrészének mai képével is.

Tipikus kisvárosi kép. Hangulata is inkább egyezik a pestkörnyéki városokéval, semmint a pesti kerületekével. Erre vall az utcák külső képe: a földszintes házak uralkodó többsége, emeletes házait szinte az ujjainkon számolhatjuk össze. Kisvárosi benyomást kelt a mérsékelt forgalom, a hetipiác, az egymást szinte mind ismerő járókelők, a Belső-Jászberényi-úti korzó, továbbá az a körülmény, hogy az ujságok egy órával későbbben kaphatók, mint Pesten s a lakosság legalább egy órával korábban fekszik le, mint Pesten. Tíz óra után, este, már szinte üresen érkeznek a villanyosok a «városból». Kőbányán Pestet úgy emlegetik: «a város.» És ezt úgy ejtik ki, mint valami távoli idegen városról volna szó...

A fővárosi monográfiák a szép, tágas, parkirozott Szent László-teret nevezik Kőbánya központjának, — de hát ez a valóságban nem így van. Kőbánya igazi forgalma, pezsgő eleven élete ott bonyolódik le a sorompó belső oldalán fekvő szűk, kicsi Liget-téren. Nem hiszem, hogy volna Budapestnek még egy olyan pici és mégis oly jelentős tere, mint a kőbányai Liget-tér. Ezt csak úgy tudom megértetni, ha felsorolom, hogy mi minden van a Liget-téren.

Először is itt van az összes kőbányai közlekedési eszközök gócpontja : itt van a Kőbánya-Aisó-pályaudvar, itt keresztezi egymást a három kőbányai villamosjárat, a 26-os, a 36-os és a 37-es, itt van az Újhegyi-útra vivő 17-es autóbusz indulóállomása és itt van a kőbányai taxiállomás. A tér közepén egy miniatűr park terül el, melyben található : egy kis kápolna, egy kiapadt régi díszkút, melyet valamikor a Ferenciek teréről költöztettek ide, továbbá egy körönd padokkal, melyek mindig foglaltak. Van továbbá a Liget-téren benzinkút és nyilvános telefonállomás, minden rendű és rangú üzlet, trafik és patika s mondanom se kell, hogy a városrészt egyetlen kávéháza, mely egyúttal szálloda is, ugyancsak itt található. Ha most elárulom a Liget-tér méreteit, melyek szerint a szélesebbik oldalán mindössze 3—4 ház, a keskenyebbik oldalán csak egy-két ház fér el, akkor könnyű elképzelni, milyen sűrített, szűk helyen lüktet legélénkebben a kőbányai élet.

Nem is hinné az ember, mennyi parkja van Kőbányának ! A Népligetben, a Rottenbiller-kerten, a Liget-téri kisparkon kívül itt van az óhegyi víztorony szép parkja, a Szent-László-téri és a Cserkesz-utcai kispark . . . Hálátlanság volna nem említeni egyúttal a Kőbányai-út szép akácserőjét is, amely tavasszal, amikor a lombok virágba borulnak, ezt az egyhangú, szürke külvárosi utat néhány hétig a főváros legszebb sétaútvívájá várázsolja.

A parkok mellett néhány szép középület teszi érdemessé Kőbánya megtekintését. Elsősorban a templomok. Kőbányának sok temploma van, némelyik felekezetnek több is. A legrégebb kőbányai épületek egyikét, az alig 30 személy befogadására elégséges Kápolna-téri kápolnát, 1740-ben építtette egy kőbányai házaspár. A Belső-Jászberényi-út által kettészelt Szent László-téren emelkedik a legszebb kőbányai épület, a róm. kath. plébániatemplom, Lechner Ödön magyaros stílusban épített művészi alkotása. Ennek közelében húzódik meg az Előljáróság, a községi iskola, valamivel feljebb a kétemeletes gimnázium, ugyancsak Lechner Ödön műve. Az óhegyi víztorony, bátyaszerű kiképzésével, a sörgyárak és a többi gyárak hatalmas épületei külön-külön mind tanulságos látnivalót jelentenek.

Milyen csodálatos, hogy mindez úgyszólván ismeretlen a budapesti és vidéki lakosság előtt ! És milyen különös, hogy a kőbányai utcaneveket Pesten szinte senki sem ismeri ! Hölgy-utca, Füzér-utca, Onodi-utca, Előd-utca, Harmat-utca, Déri-utca, Kelemen-utca, Iház-utca, Petróczy-utca, Cserkesz-utca, Vaspálya-utca és így tovább . . . Mintha nem is a fővárosban, hanem valahol messze feküdnének . . . Pedig Pest ez is, Budapest szerves tartozéka, amely a fővárossal együtt él, együtt küzd és fejlődni is együtt akar !

«Távol a szemtől, távol a szívtől», mondja egy francia közmondás. Ez Kőbánya sorsa. Reméljük, hogy ha egyszer Budapest szeme fölfedezi Kőbányát, akkor Budapest szívéhez és lelkiismeretéhez is közelebb fog jutni s hosszú évtizedes tengődés után újból virágzásnak indul ez a jobb sorsa érdemes városrész.

HAJLÓ, VIRÁGOS TAVASZI FA.

Irta: Harmath Imre.

Május van s magamban sokat gondolkodtam azon,
mért vagyok olyan furcsa ezen a virágos tavaszon,
miért, mintha minden fénylő kacagást rázna
s miért oly selymes a felhők suhanó vászna?

Miért ujjongok, ha itt a kékruhás reggel,
miért mosolygok mindenre ámuló szemekkel,
miért örülök, ha szemembe kíváncsin benéznek
a virágok s csinos füvecskék? S miért nem nehéznek

s ólmosnak érzem most is magam, mint egyébkor szoktam?
— Ezeken töprengtem, rágódtam sokáig s legottan
választ is nyertem egy habruhas, hófehér tavaszi fától,
mely, hopp, csak elémállt s szinte roskadt a rengeteg virágtól.

S mindjárt tudtam, hogy megvan sok-sok titoknak nyitja:
tavaszi fa lettem, melynek ágait százfelé konyitja
kincses talárja s mintha fényestől, aranyostól
ráfönná magát a Nap: hajló, százágú arany-ostor

gyanánt csak áll a dombon, harsogó nedvvel telítetten . . .
. . . Hát így vagyok. A Tavasz palástját magamra terítettem
s ritka, megéledt faként, mely először nyílik s virágzik,
lépdelni kezdek húszéves szívemmel háztól házig . . .

Ezért van az, hogy szívem cselvetést sohasem orrol
s egy kis időre még a mindenütt rothadó nyomorról
is megjeledkezem s a véres hulláktól elkapom arcom,
hogy piszok ne érje fehér virágát az élet-harcon.

Pedig a kinnak áradt folyamja bennem is lüktet,
engem is taglóz nagy kicsiségünk, mely a szívünket
börtönbe zárja s nyílhat a poklok kénköves ólja . . .
— Az én szívemet eddig még mégis sikerrel óvja

aggódó gondom: gyakorta mondom magamnak: «így ni,
maradj vidámnak, naposnak s tudjál kacagást vinni
párák szívébe. Ifjú erőd még úgyse kész másra:
nagyobb tettekre. Taníts szíveket a kacagásra».

Tavaszom mindjobban tisztul: egyszerre nyíló fa lettem,
kiállok az útra, a Tavasz palástját magamra terítettem
s ritka, megéledt faként, mely először nyílik s virágzik,
lépdelni kezdek húszéves szívemmel háztól házig . . .

AZ ELVESZETT MENYASSZONY.

Irta: *Karla Tvede.*

AVÁRUDVAR, melyet három épülettömb vett körül, mint hatalmas száj tátongott a szünet nélkül érkező hintók felé. A főépület vörös gránit barokklepcsője nemes nyugalommal ívelt a vendégek lábai elé és rajta, mint színes mozgó szőnyeg özönlettek fel és le az emberek.

Esbern Trolles grófja lakodalmát ülte. A vőlegény vendégei érkeztek most. Csupa régivágású, ódivatú ember. Hintóik bőrszíjakon nyugvó, esetlen tölgyfakerekes alkotmányok voltak. A férfiak aranyozott borkát öltönyöket viseltek, a nők pedig barokkosan dús és felcicomázott ruhákat és úgy tűntek fel, mint gomolygó súlyos felhők.

Trolles grófja az előcsarnokban, a szalón ajtaja előtt fogadta vendégeit. Esbern is izmos, nehézkes mozgású volt, mint rokonsága, csak ruházatán látszott, hogy külföldet járt és elegánsabb szokásokat hozott magával. Öltönye finom selyemből készült és oldalán gyenge törékeny kard, mely inkább dísz volt, mint férfias szerszám. Jobbkezében hatalmas ezüstkelyhet tartott. A folyton megürülő kelyhet a mellette álló szolgálta újból és újból megtöltötte. Minden egyes férfi-vendég fenéig ürítette a kupát, miközben a trombitások, akik a teremben felállított emelvényen ültek, tuszt fújtak.

Benn a nagy szalónban az özvegy grófné trónolt. A férfiak kézsókra járultak elébe, a hölgyeket meg keményen és katonásan magához ölelte. A férfiak és nők azután külön-külön termekbe vonultak.

Csakhamar azonban egészen más külsejű fogatok robogtak a vár elé. Könnyű kocsik, minden ragyogott és csillogott rajtuk. Elegáns karcsú termetű lovagok ugrottak ki könnyedén belőlük. Pompás selyemruhák suhogtak, büszke tollbokkréták lengtek. A levegő zengő édes nevetéssel telt meg, mintha madarak csicseregnének és mint a virágzó májusi rétek lehelete, olyan finom, részegítő illat keringett. A párok menuette lépésben lejtettek fel a lépcsőn.

Mikor azonban a hatalmas kupát egy hajtásra ki kellett üríteni, akkor az ifjú lovagok kedve alábbhagyott, de a marcona nehézkes északiak gúnyos nevetésbe törtek ki. Sokan selyem zsebkendőjükkel megtörölték a kupa szélét is, mintha nem csupa nemes úr ajka érintette volna a kelyhet. Elkényeztetett nép lehet.

Benn a nagyteremben az özvegy grófné rosszkedvűen hallgatta, hogy az ifjak sem köszvényről, sem rossz termésről vagy cselédek gonoszságáról nem beszélgetnek, hanem csak csupa léha dologról fecsegnek. És mikor a fogadtatás véget ért, nem külön-külön, hanem kettesben hölgyükkel a karjukon vonultak be a kis szalónokba. Ezeket a világos meleghangulatú szobákat a gróf délies divatú bútorokkal

rendeztette be. Törékeny jószágok, ha jókedvű viking utód mámorában rájuk csap, biztos száz darabra töredeznek.

Esbern gróf közben már nyugtalankodni kezdett. Hol marad menyasszonya, az édes kis Edle. Francia föld szülötte, déli nő. Apja a párizsi követ, anyja francia. Csupa fantázia, költészet a lelke. Vajjon hogy érzi majd magát itt északon az egyszerű és szürke viszonyok között? Igaz, hogy lakosztályukat Edle ízlése szerint párizsian rendeztette be az általa küldött minták után.

Esbern grófja hirtelen elejtette az ezüstkupát s az hangos csörömpöléssel legurult a lépcsőn. Maga a gróf pedig egy pár ugrással lennermett.

— Edle, édes kis Edlém, Isten hozott — kiáltotta és karjaiba emelt egy csupa csipkéből és selyemből álló kis lényt. Már vitte is fel a lépcsőn. Fenn az ünnepi teremben azután az após leányát ceremóniás udvariassággal mutatta be az özvegy grófnénak. A törékeny Edle úgy tűnt el a hatalmas grófné karjai között, mint valami kis angyal, akit sötét viharfelhők nyelnek el. A grófné csókja, mellyel Edle homlokát érintette — hideg és barátságtalan volt.

Azonban Esbern Trollesnek nem volt ideje, hogy ezt megfigyelje. Erősen elfoglalta őt a menyegzői menet rendezése. Ez egyszer mégis csak egyesülnek az ellentétes lelkületű vendégek, mint tűz és víz, hogy azután soha többé ne találkozzanak. A menetet az özvegy grófné nyitotta meg, aki úgy vezette fiát, mintha utolsó útjára kísérné. Utána groteszk össze-visszaságban hatalmas termetű harcias kinézésű urak porcellán finomságú hölgyek oldalán és brokáltól, aranytól súlyos testes dámák törékeny karcsú lovagok mellett. A várkápolnába tartottak, ahol a szertartás a legnagyobb rendben folyt le, csak utána következett be az, ami a lakodalmat híressé és felejthetlenné tette egész Dániában.

Régi szokás szerint ugyanis mielőtt még asztalhoz ült volna a vendégsereg, egy kupával üríteni kellett a jóból az új pár egészségére. A francia nemesség már előre félt a gúnyos megjegyzésektől. De mikor az egész díszes társaság összegyülekezett a szalónban és csak arra várt, hogy a grófné megadja a jelt az ivásra, a fiatal asszony elébük állt és beszélni kezdett. A vendégek kedvetlenül morogtak, de alig hogy Edle az első szavakat kimondta, már ki is tört az általános megbotránkozás, mert már azt a tényt, hogy ifjú asszony öregek társaságában önhatalmúlag fölszólal abban az időben, nagy sértésnek tekintették Dániában.

Franciaországban az a divat, hogy az ifjú férjnek meg kell nyernie a menyasszonyát — kezdte szavait Elde —, azonban nem véres lovagi tornán kell a kegyét kiérdemelnie, hanem a hölgy elrejtőzik és férjének meg kell keresnie őt. Én és az apám azt kívánjuk, hogy ez érdekes szokás Dániában is meghonosodjék a haszontalan ivás helyett. Én tehát — fordult Esbern felé — megparancsolom neked, várj tíz percig, utána pedig elkezdheted a keresést és ha megtaláltál, örökre a tied leszek.

Az utolsó szavakat olyan elragadó bájjal mondta, hogy Esbern olvadozott, mint a tavaszi hó. A következő percben Edlének már hült helye is volt. A teremben vésztjóslo néma csend támadt. Még mi nem jut eszébe ennek a jött-ment hölgynek? Hogy szidja a bort, a férfiaság és a jókedv próbakövét? Ki hallott már ilyet! A szemek haragosan villogtak és a kezek ökölbe szorultak. Ekkor azonban megszólalt az öreg grófné:

— Itt én parancsolok! Mindenki annyit iszik, amennyit kíván. A régi becsületes szokásokat nem hagyjuk el!

Mindenki boldogan fellélegzett. Öblös kupák csörömpöltek és a jókedv magasra hágott.

Edle közben körülszaladt a kastélyban fel az emeletekre, hogy megfelelő búvóhelyet találjon. De sehol sem lelt alkalmasat. Végül feljutott a toronyba. A hatalmas óraszerkezet mögött kis helyiség volt és abban egy tekintélyes tölgyfaláda állott. Fedele nyitva. Edle hirtelen gondolattal, merészen a ládába ugrott. Az volt a szándéka, hogy a fedelet óvatosan leengedi magára, úgyhogy a zár felső része a láda szélére támaszkodjék és az így keletkező kis nyíláson aztán kitekintgethet rejtekhelyéből és levegőhöz is jut. Azonban rózsaszínű ujjacs-kája véletlenül a fedélbe szorult. Edle egyet sikoltott és a súlyos fedél fejére csapódott. Edle szeme előtt minden elsötétült. Pár perc múlva magához tért és feszegetni próbálta a fedelet, de az meg sem mozdult.

* * *

Esbern közben lázasan kutatott szíve hölgye után. A pincétől kezdve a kastély minden zegét-zugát felbolygatta, de hasztalan. Edle nincs, eltűnt. A szolgaszemélyzetet kikérdezte, de azok nem tudtak felvilágosítást adni és Esbern súlyos szidalmakkal illette őket. Már az egész háznép keresett, úgyhogy a vendégeknek az ünnepi lakomát sem tálalták fel. E miatt nagy is volt a zúgolódás. Közben teltek-múltak az órák és semmi eredmény.

Hogy, hogy nem, végre Esbern benézett a kis toronyszobába is. Ott állott a nagy láda némán és titokzatosan. Zárja nem enged. Leszalad édesanyjához és elkéri tőle az összes kulcsokat. Sorra próbálja őket, végre enged a láda fedele, nyílik. Valami fehér csillan elő mélyéből.

— Edlém, egyetlen drága kincsem — kiáltja Esbern eszelősen és heves szorítással kapja fel, öleli magához az élettelen, halott fiatalasszonyt, fel egyenesen az ő ízlése szerint berendezett dús déli szépségtől terhes szobákba. Ott áll a mennyezetes nagy nászi ágy fehéren, melegen, hivogatóan. Arra helyezi Edlét és csókolja, csókolja . . .

* * *

. . . És azóta Esbern grófja eszelősen, kutatva járta folyton a kastély hatalmas termeit, Edlét keresve, mindig és mindig. Néhány évre rá fiatalon meghalt.

A nép azt beszéli, hogy a fiatal gróf és menyasszonya tragikus sorsát megérdemelte, mert déltől hozott léhasággal megszentégtelenítették az ősi szokásokat.

Fordította: Márchis György.

EPILÓG.

Irta: Henry de Régnier.

*Kutattam én sok ó, nagy, kapcsos könyvbe folyvást
Bölcsök kövét s varázshatalmat vakmerőn,
Az életem adtam rá és minden csöpp erőm
Ismerni mily erőt rejt sok kő s égi vonzást.*

*Ikreknél a smaragd enyhíti a szorongást,
Rubin szüzet megóv vad vágyat kergetőn,
Az ametiszt virraszt az álmot elverőn
S a gyémánt meglöri a mérget és a rontást.*

*S az ötvöst megölnöm egy éjjel, semmi volt.
Épp borostyánkővet s aranyberillt csiszolt,
Igézet s szemverés biztos ellenszerét.*

*Elhoztam őket én, Kedves, nyakadba fűzni.
S ujjamra húztam ott, ismerve bűverét,
A chrysolitgyűrűt, mely a téboljt elűzi.*

Kállay Miklós fordítása.

TITOK.

Irta: Henry de Régnier.

*Már nem zengem szívem sok sötét titkodat,
De míves ujjam vés számukra arany s ében
Ládát, minőt a Bú hord királynő-kezeben
S mely mély öblén a sír hős árnyával fogad.*

*Ki nem szolgálthatom minden jöttmentnek én
Mélázó bánatom szép kastélyának kulcsát
S nem tűröm kertemen, hogy dús lomb rejtekén
Életfám foszlani rablókezük kinyujtsák.*

*Hisz jön nap, hogy hiú panasz-szók némultával
Zárulni fog a száj és hallgatni a hang,
Bár olykor tán a szem bágyadt sugára rávall,
Hogy benn még néma kín örök magánya pang.*

*Hogy el ne érje hát fürkésző, kandi szem,
Vedd hős kezedbe most szűz Némaság s te Bánat!
Elhalkult titkait jól őrző ládikámat,
Szívem vágygal, kinnal szintig, Nektek viszem.*

Kállay Miklós fordítása.

A SZÉPSÉG HITE.

Rilke-tanulmány.

Írta: Eröss Alfréd.

A MAI FORRADALMI Németország mintha kitörülne lelkéből a csendes, lírikus lelkű Rilke emlékét (ki ifjúkorától idegenül fordult el zajos felvonulások, lármás demagógok ütemétől) pedig titkon ma is nő azoknak a száma, kik a kiáltó dobszó elől szívesen csuknak ablakot s meghúzódva szobájuk csendes szegében előveszik az Imaórák költőjének verses könyveit s halk ritmusain nyugtatják el a tiltott panaszt. Ma százszorosan drága vele kapcsolódni s vele hinni — nem a harcriadók és bombavetők erejében — hanem valami mulhatatlanban: hinni a szépben.

Írói pályájának kezdetén ifjú poéta fordult hozzá félnék és esdő bizalommal, hogy kritikát, jótanácsot kérjen a sorsa — a versei felől. Rilke Párisból ezt izeni neki, ezt adja, ezt írja: higgyen a szépben. Ez a távoli üzenet mintha nekünk is szólna s benne zsong e szavakban Rilke egész valója. Ennek a léleknek számunkra is van mondanivalója, bennünket is érdekel, mi is meg akarjuk ismerni egészen.

* * *

A századforduló indulásakor Nyugat irodalma a fiatal dán költő Jacobsen, igézetében állott. Ez a mélyenlátó és finomanérző művész nemzeti nyelvének újjáteremtője s az északi irodalmi fellendülés úttörője, kétségtelenül a legnagyobb írók sorába tartozik. De idegen volt számára a kor s a környezet, amelyben élt. Andersen békés családi köre, vagy Jörgensen újratalált világa lett volna géniuszának a gazdag termőtalaj, De az a hivatalos államvallásba beleundorodott s a darvinizmus karjaiba menekülő szellemi légkör nem tudta betölteni, csodára ihletni szépségsgzomjas, hinnivágyó szívét. Ir. Szavainak «halhatatlanszép zöngéjében» tompán, nemodavalóan szólnak a korszellem parókáiba bujtatott szereplők: Niels Lyhne, Mogens, Christian és a többiek. Csak olykor szüremlik át bennük szinte fájdalmasan az igazi lélek, mint amikor feloldozza a haldokló Gerdát: csak nagy szeretete vezette őt félre... Megrázó, ha naplóiban vagy leveleiben olvassuk, mint sir egész benseje a kettősség alatt. Soha többé — írja Montreuxból a dán írók nesztorának, Brandesnak. Túl esztéta vagyok, hogysem problémákat öntsek regénybe s hogy költészettel a darvinizmusnak játsszam a prókátort. Az olvasó, aki verseiben, vagy novelláiban lapoz, csak a finomveretű képekben, kifejező nyelvében s a megindító lélekrajzokban gyönyörködik. De Rilke érzékeny lelke együttszenvettede, együttstírta az íróval ezt a lélekszakító kettősséget. Ő nem tudott úgy olvasni, hogy ne élje, hogy ne rezdüljön finom érzelmvilága vele. S ha szabad úgy mondanunk: a tragikus dán költő szenvedése, lelketmegülő bánata *megmérgezte* őt.

A sankt-pölteni kadétskolában már beszívárgott az ifjú Rilke lelkébe a gyűlölet s az idegenség minden külsőség és kétszínűség iránt. Csendes, szófogadó tanítványnak ismerte nevelője, de a koránérett, mélyrelátó diák megsejtette hamar az osztrák-magyar katonaélet kifelé sokszor pazar csillogású, de bensőleg üresen léha világát.

«Egymásért vesztek el magukat s újakat, másokat veszítenek el, akiknek jönni kéne . . . Undor és kiábrándulás és nyomorúság, melyből ki-ki a konvenciók valamelyikébe menti még magát, melyek, mint az útmentén felállított menedékhelyek szegélyezik ezt az életet.» (Róma, 1904 máj. 14.)

Megundorodik a gondolattól, hogy az ember ezt az életet éli, mely a társadalmi ertikett szemében tiltott s azért valóját mindig takarja, leplezi, üres formákkal, konvenciókkal, bókokkal keríti körül. Mikor Jakobsen köteteit lapozza, mintha testvérré talált volna ; ott is e kettősségtől kinzott s e kettősségből szabadulni vágyó lélek szava szól.

És mégis lényegesen más a két lélek vergődése. A kettősség, mely alatt a tragikus dán költő s már előtte Kierkegaard is összeroppan, benső ellentét volt : a lélek és hite, Istene között. Ami Rilkének fáj, az lényegében külső tragédia csak, Európa tragédiája, a kirívó ellentmondás a lélek hite s a külső társadalmi élet arca között. De maga a lélek, Rilke a férfi, még küzd és akar s ha félszegen s gyáván is, de hisz, hisz a szépen.

Igy talál rá a sablonok és csillogó külsőségek piacából menekülő Rilke egy új világra : a rejtett szépség, az észrevétlen apró bájok, a maga világára. S ez a felfedezés s annak a boldog bírásnak egyoldalú, de következetes végiggyönyörködése az egész életen, az élet minden vonatkozásaiban, ez váltotta meg Rilket s ebben kell keresnünk lelkének tragédiáját is.

«Az elragadtatva-betűzgetést már rég elhagytam az úton ; s ebben áll talán életem egész öröme és hivatása, hogy ha csak kezdőként is, de mégis azok közé tartozom, akik hallják a szépet s felismerik szavát ott is, ahol a zajból alig cseng ki a muzsikája . . .» (Capri. 1906 dec. 11.)

Párisban, Ady bódító Párisában, csak Rodin szobrait s a Jardin des Plantes flamingóit csodálja. Rómában készakarva szemet húny a klasszikus világ és a Reneszánsz kupolás remekei, Apollói s Krisztusai előtt s csak a vizek zenéjét s a szökőkútként lektő márványutakat ámulja meg. S Capriban a színes barlang káprázatából egy kis hegyi falucska rejtekébe úzi magát s mikor a falu s a tenger között elhagyott erdei kápolnára talál, megáll a pókhálólepte rács előtt s költeni kezd «az elhagyott, elfeledett Máriának». Die kleine Kirche ist zu und da sag ich ihr denn durch die Tür allerhand liebe Dinge und denke, daß das eine Freude und eine kleine Zerstreuung ist für sie. (S. Maria a Cetrella. 1907 február.)

Minden verse is ilyen. «Gefühlskristalle», így nevezi a portugál szonettekét. Ép ellentéte ez George nagyzóló ünnepélyességének, de az egész humanista irodalom szónoki pózának is. Mintha veleérezne Babits, mikor írja : «nincsen gyönyörűség — számomra már csak a kevésben — mert elborított a Sok».

A rejtett szépség szerelmese : ez Rilke. Csak felületesen itéli meg tehát a német irodalomkritika, mikor úgy jellemzi őt, mint a «dolgok» verselőjét. (Dichter der Dinge.) A kifejezés ugyan Rilkétől való, de értelme más. Az ő titka nem abban áll, hogy az élettelen tárgyakat is meg tudja énekelni, hanem inkább azon túl abban a mélyrelátásban kereshet, mely elszereveszi bennük az Alkotó finom vonásait, a legrejtettebb, szinte leheletszerűen elvesző, de annál drágább, annál értékesebb apró szépségeket. Ez nem különködés nála, mint Baudelairenél, aki megkísérli a festett ajkon, a fonnyadt arcon, a bűzös hullán is «meglátni» a szépet. Távol áll Rilkétől ez a keresettség. Nála egyszerű, szívből jövő hit a szépség hite s szent meggyőződés, mert látja, hogy ez a szép, bármily rejtett, bármily parányi, de valóban létezik és él.

De amíg e tudathoz eljut, amíg megerősíti hitét, évek hosszú sora és viaskodása vezeti őt. Az autodidakta vajúdásával s az úttörő szenvedélyével keresi a célt. A nagy «elhagyott» s «társtalan» itt is önmagára hagyva, *egyedül* kutat. Innen érhető meg minden tévedése és hajótörése, de innen a nagy valószínűség átélése, ha olykor-olykor drágakövet lelt: szépséget, igazságot, éneket.

Rilke üres kezekkel s üres szemekkel, de fogékony szívvel indul költői pályája kezdetén. Ha rajzolni akarjuk útját, úgy az első korszakot életében egész a háborús évekig mint a nagy vágyódást (hányszor találkoztunk első írásaiban e szóval: Sehnsucht), keresést, kutatást jellemezhetnők. Ez az, ami őt bensőleg már akkor elkülöníti kedvenc északi költőjétől. Jakobsen előtt a gyermekkor a maga karácsonyi örömeivel csak kedves emlék, melyre szívesen gondol vissza a férfi, aki már többé hinni nem tud, nem akar. Egészen másképp Rilke! A gyermekkor nemcsak verseiben visszatérő s fölcsirázó élménykert, hanem valóban ígéret kiindulás. Megérti, hogy a gyermek hite, ha még kezdetleges volt is, de őszinte s boldog, melyet betetőzni, továbbépíteni a férfi hivatása. Egy hosszú, lelkéből irt levelében olvassuk:

«És, ha aggasztó, vagy kínos volna gyermekkorára gondolni, s az egyszerűsége, a csöndre, mely vele jár, mert már nem tud hinni Istenben, ki gyermektörténetének minden lapján megjelenik, úgy kérjje magától: valóban elvesztette-e Őt? Vagy talán inkább úgy áll a dolog, hogy még nem találta meg egészen... Mikor is találta volna meg igazán? Mert hogyan találná meg az a gyermek, hogyan bírná Őt, akit férfi vállá hord s az aggastyán alatta szinte összeroskad. És azt hiszi, hogy aki Őt igazán bírja, elveszítheti valaha, elveszítheti, mint egy játékkockát... Vagy azt hiszi, hogy aki bírja Őt, Tőle valaha elszakadhat!» (Róma, 1903 dec. 23.)

Ez a pár sor ráillik Rilke egész életére. A nagy Eljövendőre, akit egész életében várt és keresett, talán csak a síron túl, talán a halálos ágyon ismert rá igazán. Ahányszor az életben találkozott vele, a földi arc mögött, az Egyház arcában nem ismerte meg, mert szubjektív külön világában *másnak* képzelte el. Az ő élettörténetéről is áll, amit egyszer így fogalmazott szavakba: «Nem tudni soha, hogy Isten szerepel-e a történetben, vagy nem, amíg nem olvastuk el végig. Mert, hacsak, egy szó hiányozna még, vagy csak, ami az utolsó szavak után következik: Ő még mindig jöhet». (Geschichte vom lieben Gott.)

Jellemzésül kiragadhatjuk az Imaórákból ezt a verset, melyben az ő vágyódó, akaró, de a döntő lépés előtt visszariadó lelke nyilatkozik meg.

*Lennék Uram, zarándokok csoportja
s úgy mennék hozzád, mint sötét menet
és mint a fák — kísérel engemet
a végtelen hosszú fasorba.
Ha így megyek magamban árva-módra,
ki hallja meg a léptemet?
ki látja, hogy hozzád megyek?
kit indít meg s ragad a sodra
vissza tehozzád?*

*Mintha semmi
nem történt volna, mind tovább nevel.
S mégis jó ilyen árván menni:
legalább nem kacagnak engemet.*

A Bibliában, melyet Rilke kedvenc költőjének kötetével együtt mindig

magával hordott, nem egyszer olvashatta, hogy a világ szépsége tanúságot tesz az Alkotóról. «Hisz a szépség szerzője alkotta mindezeket . . . Mert a teremtmények nagyságából, szépségéből — nyilván meg lehet ismerni azok teremtőjét.» (Bölcs. könyve. 13, 3—5.) Milyen megrendítő, hogy a rejtett szépségben szerelmes Rilke lelke előtt az örök Szépség mégis rejtve maradt. Mert előítéletektől fogva kereste, akárcsak Malte Laurids Brigge, mindig türelmetlenebbül és kétségbeesettebben «a Láthatatlant, mely mása annak, mit lelkében látott».

Rilke első kötetei (Das Buch der Bilder, Stundenbuch) életének ezt az első korszakát jelzik. De aztán Rodinnel való döntő jelentőségű találkozása után megtanulja nemcsak keresni, olvasni fában, virágban, madárdalban, alkonyi színekben, hanem egyúttal ezt a sok látható szépet önmagában át-élményesíteni, mintegy megörökíteni, lelkivé magasztosítani. Rilke fejlődésének e korszakára legjellemzőbb kifejezései az Orfeusz-szonettek s a Duinói elégiák.

Csak egy példa az Elégiákból :

Ez a vágyad úgy-e, a Földé, hogy egyszer szívemben mint eszme támadj fel. Ezt álmodod. A Föld, mint a lelki, a láthatatlan, a foghatatlan, az eszme.

Ezért hívsz. Ezért vagy. Hogy változzál által. Ó Föld, Ó kedves : az álmod váljon valóra. Ó, hidd el az első tavaszban már elértettem s be akarom tölteni vágyad. A Földét.

A kötlő, mint a természet s a szépség papja áll előttünk, aki mindezt a látható, de nem látó, hallható, de néma földi világot megszólaltatja, Istennek ajánlja. Rilke nem ismerte a keresztény misztika természetszemléletét, nem ismerte Ágostont s Prohászkat. Magárahagyatva, kerülőutakon jutott el e fenséges gondolathoz, mely a liturgiában valósul meg a legszebben : hogy az ember a közvetítő, a mediator, aki által az anyagi világ is dicséri az Istent s mintegy megszentelve az ő kezeiből száll illatáldozatként az oltárról az Úrhoz. Rilke elgondolásában ez az eszme a nyugati szubjektív ismeretelmélet s a keleti mitoszok metamorfóztanával módosik össze.

S ez az utolsó, ami a háború meddő évei után verszeiben fölcseleg : a halálsejtelelem. Így találkozik az alázatos, magábatemetkező Rilke a szenvedélyes, kéjbetemetkező Adyval, a Halál Rokonával. De, ha nem a szavakra figyelünk, hanem az egész költészetre, ritmusra, gondolatzenére, úgy valami mást ismerünk fel Rilke halálverseiben. «Ezek a nagy sirámok — írja a Rilkét jól ismerő Carossa — első pillantásra úgy tűnnek, mintha Hamlet vagy Hofmansthal Alkestise ; de versszakról verszakra mind hatalmasabban zeng fel valami más, valami mélyebb, egy új emberiség tragikus nyelve : a halálbanaton való diadal a boldog lemondásban.» (Führung und Geleit, 1934. Lipcse. 93. lap.)

Rilke hitt az Örökkévalóban, a Nagyobban, a szépben. Hitte, hogy nőni tud, nemesülni. Fiatal költőnek írja : «Minden, ami többé teszi önt, többé, mint ami legszebb óráiban volt : az jó. Minden emelkedés jó, ha áthatja egészen s ha nem csupán bódulat, nem megzavarodás, hanem tiszta öröm, mely áttetsző, mint a kristály.» (Furngorg. 1904 november 4.)

Ezért a többért, ezért a nagyobb szépért tudott lemondani vásári csillogásról és sikerről, még a szépség meglátásának sikeréről is. Nem a sikert kereste, hanem a szépet. Abban hitt s szomorú életét ez koronázta meg.

A HALHATATLAN BERZSENYI.

(Halálának századik évfordulójára.)

Minden zseni titok. Nem tudni, honnét jönnek, nincsenek elődeik, sem utódaik. Az irodalomtörténet felkutathatja ezeregy életrajzi adatukat, rávilágíthat minden napjukra, órájukra, beillesztheti őket egy szellemi folyamathoz; hogyan lettek: ezt a rejtélyt nem deríti ki soha. A zsenik kiesnek minden keretből. Az újat, az egyetlen magukkal hozzák egy ismeretlen tartományból s magukkal viszik, mint valami óriás fegyverzetet, mely törpék kezébe nem való.

Hát még az egykötetes zsenik, az alkotás áloevirágai, akik csak egyszer nyílnak, mivel száz esztendőnél nem lehet hosszabb földi életük! A Madáchok, Katona Józsefek...

Berzsenyi Dániel is ilyen egyoldalú lángész. Néhány himnusza, ódája halhatatlan. A többi? Ezekben már csak egy alkotónak gyermeki kedve mulatja magát, pihenésül. Drámai töredéke drámairodalmunk első próbálgatásaira emlékeztet. Próza munkáit ambíció fűti, hirtelen támadt s hamar lohadó olvasásinger, hogy számára alkalmatlan területre tévedjen s legfeljebb eredeti összegezője legyen mások tanainak. Bármely átlagtehetségnek dicséretére válnának. Még legsúlyosabb köztük gazdasági műve, *A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól*: élmény ez, a jó gazda szől belőle.

Esztétikai munkásságára főként Kölcsényi ingerli. Szinte látjuk verbeborult szemét, amint esetlen szavakat görget a pallérozott kritika ellen.

Közmondásszerűen tudjuk az irodalomtörténetből, hogy Berzsenyi betetőzője a magyar latinos iskolának. S mégis, mily kevés köze volt hozzá a dunántúli remetének! A deákosok csak iskolát jelentettek, Berzsenyi életet is jelentett. Egy-két hang előtte is nemesen szólal antik mértékben, de nála zendül meg orgonazúgással, hosszan hangzón. Akik előtte jártak, nem tudtak szabadulni koruknak s Hellasznak nyűgétől, az utána következők pedig — ha utánozni akarták — Tőle. A XIX. század elején egy derék tanár még arról álmodozik, hogy klasszikus mértékre vett verseit meg fogják zenésíteni s talán énekelni is fogják egyszer... faluszerte, országszerte. Ma is könyvtárakban sárgulnak e zöngemények, muzsikátlanul.

Berzsenyi után nincs többé igazi magyar asklepiadesi, alkaioi. Ami volt, benne valósult meg maradéktalanul s egy egész nemzet fenségérzete fogamzótt meg ódáiban. Utána nincs többé sehová közvetlen út. Vörösmarty eposzának méltóságosabb hőmpölygést s romantikus fényt és színt kap a hexameter, hogy nemsokára únott fegyvercsörgéssé színtelenedjék. Arany is érzi másfelé hivatottságát, s nála tréfás hullámmészé lesz az idejétmúlt forma. Líránk nyugateurópai s magyar ritmusban emelkedik tovább a század derekán.

Berzsenyi a legnagyobb ódaköltőnk — szoktuk mondani s ilyenkor a *Romlásnak indult hajdan erős magyar* szavai járnak eszünkben. Pedig több ő ennél. Hiszen vannak versei, melyek túlszárnyalnak a benne tetőfokát ért magyar klasszikus lírán is. Hazafias ódáiban még reminiscenciákat érzünk,

konvencionális óda-indítékokat, a nemzetostorozás hagyományos formáit s nem egyszer igéit is, melyek már Horatius előtt is megvoltak s számunkra leginkább Horatiusban rögződtek mintaképpé. Berzsenyi életbölcsélete is a nagy latin lírikuséból indul ki, de túlmagaslik azon, Istenig. A keresztény költő a pogány költő fölébe kerekedik. Ő írja a világirodalomban a legszebb Fohászokást Istenhez. Egy egész újkor lelkeségét leheli a pogány formába, etikát ad a pusztá szépnek. Horatius állócsillag, Berzsenyinek szárnyai vannak. Az inkább csak hirdeti a «középszert», ez a dunántúli remete gyakorolja is. Mindenről lemondva, magányában is folyton egy egész magyarságot érez maga körül s faji öntudatát egyetemessé tudja nemesíteni. Haza—emberiség—Isten: ez a három eszmény először nála kap harmónikus kifejezést. Csak elszigetelt, társtalan nép szellemóriása bír ilyen fenséges magasságokig repülni s ilyen mélységesen érezni, valahányszor az emberiség, végtelenség örvényeiben kutat.

Kortársai közt ő volt egyedül a végtelenség poétája, aki a földi dolgok változásain tünődve addig edzette szívét és sastekintetét, míg végre minden korok emberi sorsát magáévá nem álmodta. Őt is gyötri a mulandóság halhatatlansága, de megizmosodva helyezkedik el a végtelen időben. Az időről neki van a legvilágosabb fogalma s neki van valamennyi költőnk közt a legférfiasabb életfilozófiája. Más, a jelenben csalódva, múlt és jövő álmoképeihez menekül vigaszért. Berzsenyit elmúlt éveknek, jövődőknek szép, de csalfa illúziói hatalmukba nem keríthették. Számára múlt, jövő: végtelen jelen, ugyanaz, változásai ellenére. Büszkén mondja magáról, hogy minden időszakaszt megért, minden láthatárt áttekintett, életét visszaélni nem bánná, ha még egyszer élne, akkor is csak úgy élne, ahogyan élt s ha örökké élne, akkor sem érhetne meg már többet. Nincs csak élni, de halni is tanult, s bölcselme túl tudta emelni földi mulandóságérzetén. Neki van a legszilárdabb lelkiismerete, mely még élet-halál mesgyéjén is önérzettel tölti el:

*Légyen álom, légyen bíró,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A vadon enyhelyébe.
Mert ha bíró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyugalmat ad.*

Idáig ér fel Berzsenyi életfilozófiája.

Igái Európa tudtán kívül még fenségesebbek nekünk, mert sorsunkat példázzák.

Vajthó László.

G. K. CHESTERTON †

Elhagyta a világot Gilbert Keith Chesterton, századunk legeredetibb és legvonzóbb egyénisége, költő és bölcs, akiben az angol románc együtt buzogott a legragyogóbb logikával, a legélesebben elhatárolt és megvallott rendszerrel, mely csupa szabadság volt. Nem hagyott vitát a *Cimeren*, ő volt a modern kereszt-

tes lovag, Lancelot oroszlán-címerével, nem hagyott vitát a Rendszeren, ő volt a kereszties háboruk hirdetője a modern herezisek ellen. A keresztények címerét védte, a *Charter-t*, a szabadság isteni levelét, mert hite szerint e szabadság, e rend az Istené, amit minden művének Ő teremtett.

Hatvankét évet élt itt; földi halhatatlanságából bement a

mennybeli halhatatlanságba, bement Mesteréhez, a szentek s a hitvallók seregébe, ahová vágyakozott s ahová kemény harcaiban és derűsen mosolyogva egész életében készülődött, az ő távozásán szívem mégis elszorul, tele vagyok fájdalommal, vigasztalhatatlanul.

Elvárásolta éveimet és műveimet, halandos tájakon vezetett a legnagyobb fölfedezésbe, mely két ezredéve föl volt fedezve már. Húsz éves voltam, amikor először láttam őt, húsz éves voltam, Párisban, a Hotel de l'Avenir vesztibüljében ültünk, gyömbérsört ivott, csakugyan gyömbérsört, amint oly sokszor emlegették, hogy szerette ezt. Még kétszer találkoztam vele, de soha egy pillanatig nem láttam más-ként, mint mosolyogni; mosolygott mindig, arcában volt a mosoly, nem fogyott el sohasem belőle. S egyetlen arcképét se láttam, melyen ne tündökölne ez a derűs biztonság, ez az Istentől ihletett, nyugodt és bátor mosolygás. Mosolygott a gyermekekkel, léggömböket fújt nékik, könyvedén hajlongott közöttük óriási természetével, haja előrebukott és mosolygott; kezében virágokat tartott, könyveket szorított mellére, szerette a kutyákat és a szamarat, zsebéből kilógott a pipája és mindig tele volt kéziratokkal és füzetekkel. Padon üldögélt, kalap nélkül, az utcán járkált, papírszeletekkel a kezében.

Mosolygott, mert mindent tudott és folyton készülődött a világból.

Ez volt az ő titka, ezért tudta műveit szinte bibliai termékenységgel ontani, ezért vált benne minden remekművé.

Vasárnap délelőtt jött érte a halál angyala, vasárnapon, az Új

Szövetség ünnepén. Ez volt az ő napja, melyről elnevezte egyik regényhősét. Vasárnap, a forradalmi vezér s egyben a forradalmárok üldözője, akinek lépte kisebbfajta földrengés, nevetése mennydörgés, árnyéka mint a fellegek. Ez volt ő, minden dolgában a végletek ölekeztek, ez volt az ő tudománya és költészete: homloka a csillagok között és sarka a földön. Keresztény művész, akinek a kereszt a jelvénye. A kereszt, melynek középpontjában összeütközés látszik, de szabad vándorok útjelzője, karjaival minden táj felé mutat. Egyesítette a lehetetlent a lehetőséggel, mint a kereszt s egyesítette a harcot a békességgel, az ellenállást az alázattal.

A magyar közönség nem ismeri eléggé, rengeteget írt, de csak kevés műve talált kiadóra nálunk. Ő is az írók írója volt, az írók tisztelték Budapesten titokban. Költeményeit három esztendeje kezdtem fordítani, ültem az éjszakában, szótárokkal és nyelvtanokkal, hajnalig kerestem a szavakat, az ő győzhetetlen ereje sugárzott reám, csak érte tudtam legyűrni az angol nyelvet csodálatos műveiben. Rája gondoltam, a Londonban mosolygó költőre és bölcsre, ott ültem, kapcsolatban a keresztény Európával. Nem írtam róla tanulmányt, «ismertetni» nem lehet, csak szeretni. S azt hittem, legjobban úgy hirdetem ki őt, ha műveit igyekszem elmondani magyarral, műveit, melyek tökéletesek és nem tűrnek ellentmondást. Arcától nem tudok szabadulni, immár a csillagokban látom, miként megírta a halhatatlan kedvesről: «Ott lesz lakása, Isten udvarában, S a csillagok ragyognak rája lágyan.» *Horváth Béla,*

Fáy András, a nemzet mindenese.

Kevesen tudják, hogy ebben az évben volt 150 esztendeje annak, hogy a mult század nagynevű, fáradhatatlan, melegsavú poéta-írója: Fáy András a zemplérmegyei *Kohányban*, a család ősrégi kúriájában meglátta a napvilágot.

Ötven évvel ezelőtt, 1886-ban, amikor születésének századik fordulóját ünnepelte a főváros, a hálás utókor emléktáblával jelölte meg a kohányi szülőházat. A tábla leleplezési ünnepélyén az Akadémia részéről Zichy Antal és Heinrich Gusztáv, a Kisfaludy Társaság részéről Vadnai Károly, az Első Hazai Takarékpénztártól — amelynek alapítója volt Fáy András — Gelléri Szabó János és Győri Elek, Pestmegye részéről pedig Székely József, Fáy Béla és Zseny József jelentek meg. Az ünnepélyen ott volt egész Zemplén vármegye, Matolay Etele alispán és az egész tisztikar, a sárospataki tanári kar és a magyar irodalom színe-java. Az emlékbeszédet Szinyei Gerzson pataki tanár mondta, az ünnepély után pedig 250 terítékes bankett volt *Gál-szécsen*, Fischer báróéknál, aki — mint a helyi bizottság elnöke — a házigazda szerepét töltötte be. Ugyanakkor Budapesten már május 29-én, a születésnap előestéjén az összes irodalmi körök és előkelő közönség jelenlétében a Nemzeti Színház mutatta be a jeles író *«Mátrai vadászat»* című vígjátékát. A főszerepet M. *Szathmáryné* asszony játszotta, aki a végig kedélyes színdarabban az Exnótáriusnét alakította kitűnő sikerrel. Most a 150 éves forduló alkalmából ismét illik megemlékezni a *«nemzet szerény napszámósáról»*, aki egész életében csak marandót alkotott.

Fáy András iskoláit Pozsonyban és Sárospatakon végezte és kedves tanítványa volt a híres jogtudós

Kövynek. Közigazgatási pályára indult és az 1810—1818-as években Pest vármegye szolgabírája volt. 1807-ben lépett először nyilvánosság elé *«Bokréta»* című könyvével, amit tíz év mulva követett a *«Friss bokréta.»* Ettől az időtől kezdve szépirodalmi munkássága olyan változatoságot mutat, hogy méltán sorozható a mult század legkiválóbbjai közé. *«Régi pénzek Erdélyben»* című vígjátékával megelőzte *Kisfaludy Károlyt* is, a *«Bélteky-ház»* című regénye pedig az első társadalmi regény, amit magyar nyelven megírtak. Derűs humorral írt elbeszéléseivel és vígjátékaival csakhamar meghódította a közönséget. Finom iróniával álfestett meséi páratlanul állnak ma is az irodalomtörténetben. A korszerű eszmék ezernyi változata, élettapasztalat és mély bölcsesség tükrözik e mesékben, amelyek leghűebben adják Fáy jellemét. Amit nem mondhatott el nyíltan, képekben és állatok szájába adva mesélte el, de úgy, hogy azokkal senkit nem sértett. Mese-művészetéről úgy beszéltek a legmagasabb körökben is, mint manapság a Nobel-díjasokról, elismeréssel és tisztelettel. Egy alkalommal Széchenyi István Pestmegye 1838-iki közgyűlésében maga is bevallotta, hogy: «honi reform teendőire nézve az első eszmét, akaratot és önelszánást Fáy meséi ébresztették fel benne».

Közéletben eltöltött sokoldalú munkásságának gyümölcsét elsősorban a nyomorban sínylő magyar színészet élvezhette. Pestmegye 1833-ban Fáy-t bízta meg, hogy a Budán letelepült színészek igazgatását vegye át. Fáy lelkesedéssel állt a színész-társaság élére, pénzt gyűjtött számukra, tanácsokkal szolgált a próbákon, igazgató, rendező, szerző és tanítómester volt egyszemélyben s amikor Széchenyi nagy színházának terve már-már elbukott, egyedül ő

kardoskodott a legkitartóbban a Nemzeti Színház mielőbbi megvalósításának ügye mellett. Hiteles adatok igazolják, hogy nagyrésze volt abban is, hogy Grassalkovics Antal herceg ingyen telket adott a színház számára s amikor 1835 szeptember 28-án lerakták az új színház alapkövét, Fáy András volt az, aki a budai színész-társaság kitűnő tagjaiból művészi gárdát adott a fiatal intézetnek.

A negyvenes évek derekán, három éven át igazgatója volt a Kisfaludy Társaságnak és Kalap-utcai házában a szabadságharc előtti írók, művészek és politikusok legnevesebbjei adtak találkozót egymásnak. Nemcsak az irodalmárt, hanem a közélet derék munkását is tisztelték benne, aki mindenütt ott volt, ahol csupán hazafiságból és önzetlenül kellett cselekedni. Szemere Pál tréfásan a «haza mindenésének» nevezte s ez a jellemzés százszázalékgig helytálló is volt. Igazolásul elegendő ennyit említeni: Fáy alapította az első magyar pénzintézetet, az «Első Hazai Takarékpénztárt»; elnöke volt a Kölcsény és Mátyás szoborbizottságnak, nevéhez fűződik az első «életbiztosító intézet» megalapítása s mint Széchenyi és Deák bizalmas barátja, a közéleti reformok minden ágában megcsillogtatta kiváló képességeit.

Irodalmi munkásságának elismerésül az Akadémia 1857 november 30-án tagjai közé választotta.

Rendkívüli képzelő erővel megáldott, fáradhatatlanul tevékeny író volt. Munkái köteteket töltenek meg; írt szindarabokat, regényeket, elbeszéléseket, verseket és töménytelen cikket, többszáz mesét. Még életének utolsó éveiben is szorgalmasan dolgozott. Pedig már több mint hetven év terhe nyomta vállát. Az alábbi levél, amit Bertha Sándor legkedvesebb barátjához és komájához írt 1860-ban (halála előtt négy évvel),

híven tükrözi vissza utolsó éveinek is lázasütemű munkásságát.

— Ime: «Kedves Komám! — írja levelében. — Itt küldöm «Oskolai és házinövendék élet» című legújabb munkám egy példányát. Tán Sándor öcsém némi részben veheti hasznát. Óhajtom, hogy ezen munkám is oly köztetszésbe részesülne, mint «Halmai-családom», melynek némi részben folytatása; de az idők mások s most, mi nem politika vagy vers, caviár (kaviár!) a publicumnak.

«Hulló virágok» című munkám is, néhány nap mulva kikerül a sajtó alól, s ezzel végkép berekeszteni szándékozom írói pályámat. Hiában! A lélek még kész volna, de a test már erőtlen! Agg korom gyöngékedéseim már kályhám mögé internálnak s tétlenségbe, tán végfeledtetésbe vonulok vissza! mi munkássághoz szokott embernek oly korszakban, melyben mindenfelé tevékenység zajlik, kettős kin! Csak azon öntudat nyugtat, hogy még mozoghattam, magam is mozogtam s itt-ott kis lépéscsöcske is voltam fentebb hágáshoz. Adjon áldást az ég azokra, kik a hon válságos napjaiban, annak javára valamit tehetnek és tesznek!

Nagybecsű barátságába ajánlott szíves tisztelettel maradtam: Pesten, 29. december, 1860. Kedves Komám Uramnak alázatos szolgálja és tisztelő barátja Fáy András m. k. (A typographiában látom, hogy a «Hulló virágokra» előfizetett Komám Uram!)

Fáy András 1864 július 26-án halt meg 78 éves korában. A halál is úgy lepte meg váratlanul, íróasztala mellett, munkaközben. Elbeszélést írt Arany: Koszorúja számára, de ez az elbeszélés már befejezetlen maradt. Egyetlen munkája, mely után nem tehetett pontot, s amelyről már nem mondhatta el szokott szerénységgel: — Ime írtam valamit, ami nem politika és nem vers, amit szeret a publicum... *Willant Rezső.*

Reményik Sándor: Romon virág. (Versek. 1930—1935.) Révai kiadás.

A legszerényebb költőnk, de nem ami költeményeinek értékét illeti. Napilapokban, élet és irodalom aktualitásainak hangszóráin alig találkozunk nevével, folyóiratokban, nap-tárakban is elég gyéren jelennek meg versei s mégis több az olvasója, mint akárhány divatos költőnek. Eleven példa, hogy a hivatás külső jelek és eszközök nélkül is célhoz bír találni s hogy a nagy lélek reklám nélkül is közönséget teremt. Valami különös áram fut végig ezen a költészetben. Evangéliumi ember beszél hozzánk, kenetesség nélkül; szinte azt mondhatnók, az őskeresztyének hangján, a szív, az alázat poétája. Rendkívüli, tiszta lény, akinek csak lelke gazdagságát nem vagyunk képesek felszámolni, de foltatlan mivoltát folyvást ragyogni látjuk s íme, ez az ember örökké vizsgálja, boncolja, számoltatja magát s gyarlóságát emlegeti. «Keményen nem beszéltem senkivel» — vallja csöndesen; még így is «túlhangosnak» érzi szavát, *hangfogót* kér rá a Mindenhatótól s gyötrődő társaihoz képest csak a «Szenvedés epigonjának» nevezi magát. Még mindig nem szenvedett, nem vezekelt eleget, még mind hőbb lázokban kell emésztődnie, hogy valójából kiégjen minden méltatlan rongy s egy maradjon meg benne csupán, a «lélek érce».

Nincsenek formaproblémái, nyelvi fejlődés tekintetében egyetlen, végtelen folyamat a költészete. A trochaeus nála anakronizmusnak számít, versei szelíd jambusokban ringanak. Ez a ritmus jellemzi egész költészetét s a stációkat a lélekek egyre teljesebb elmélyülése. Így is néhez az ő pályáját határozottabb időszakokra osztani. Már évek óta elérte, amit valaki ebben a lelki diszpozícióban elérhet. Kincseket halmozhat még ezután is kötetiben, másnak nem fogjuk őt érezni többé. Sokkal inkább

szakított már az élet minden hiú aktualitásával, hogysem újabb élmények, kívülről jövők, döntően befolyásolhatnák egy irányba igazított tekintetét. Kiforrott lélek, minden számadása kész. Befeléd néz örökkön. Számára már csak egy igazán szép szó van e menthetetlen, nyomorúságos, ellenmondásos világon: testvér. Az Elrendeltség himnuszát zengi. Nem az embert kárhoztatja, szava sincs a vétkes vétke ellen, az ostoba sem izgatja s megnyugszik a Végzetben, mely ellen tehetetlenek vagyunk. Senki sem tehet róla, hogy annak született, ami s nem válthatja át magát másra. Az ártatlannak hullani, szenvedni kell, a kígyónak kígyóként sziszegni. Csak olyankor dobban gyilkos gyűlöletben a szíve, ha a «béke reszkető nagy álmát» zavarják a Ma Antikrisztusai. A Tudomány neki: rablott gyermek, az új Kaján famulusa s ez ellen emelné törét. De körülötte «fenevadak ketreceitől» egyre teltebb a világ s a «fáklyavívő» hasztalan keres társat az élet militánsai között. De a gyöngéd lelkeknek ő dalol két évtizede legártatlanabb engesztelő éneket. Talán Juhász Gyula áll hozzá legközelebb, kihez egyik remek versét írja. De még Juhász Gyulában is sok a földiség hozzá képest. Juhász pogányabb nála, antik szépségek s egy kiheverhetetlen szerelem dalosa, kinek az ég kékje, a dúsalkászú nyár szökecsége s a tavaszodó réten a szél hangja is egy régi nagy érzés színét-hangját idézi. Reményikben nincs érzékiség, ő a Szeretet, a Jóság költője. Egy sereg nő él költészetében, mint áhitattal telt képek templomok fehér falán, a költő testvérként szól velük. Minden önzés elhagyta már, idő és tér korlátai lehulltak s a jelen is emlék gyanánt fogja össze embertársaival, lélek talál itt lélekhez. Tengermélységéig, hegy-magasságokig ér Reményik világa, a föld rejtelve, a levegőig, az erdélyi

hegyek fensége s vad titokzatossága egyetemes életérzéssé szépül, eszményül rajta, a valóság sebzett, de panasztalan vándorán keresztül. Soha egy nyugodt pillanata nincsen s ez az örök zaklatottság edzette meg, sápadt, törekeny alakját, mely annyira egybeolvadt költészetével, ez keményítette olyan viharok szirtfokává, melyek tölgyszál-embereket elsodornak.

Ma a tömegeken sokan osztozkodnak: Reményiknek jutott ebből a kaotikus emberanyagból a legcsöndesebb, legszívósabb csoport mindenütt. Szinte napihírek nélkül is tudják már hívei, mikor érkezik, hol jelenik meg s ez a találkozás olyaféle mindig, mint leghűbb rajongóival, az ifjúsággal való ölelkezése:

*Fiúk, én nem tudom, ez hogy esett:
Egyszer csak ott álltam közöttetek...*

Befelé néző közönsége van, sok ismeretlen híve, akik nem látták soha, mert fényképei nem forognak közkézen s akiket ő sem látott életében, csak költészetével varázsolt magához, elszakíthatatlanul. «Papp Demeter, kalauz» és a többiek, akik senkitől észre nem véve, lábujjhegyen utat lelnek a betegeskedő költő ajtajáig, ívpapirosra ráírják muzsikátlan nevüket s pár szál virágot hagynak ott, jeléül, hogy itt jártak.

Csodálatos erő van a költeményeiben, pedig semmi cicoma, kiszámítottság nem ékeskedik bennük. Megesik, hogy Reményik, aki, ha kell, mestere is a formának, szándékosan ejti el a kacéran, hivalgón kínálózó bravúros rimet, csakhogy egy fáradtabban csendülővel közvetlenebbül adja magát. Ritmusa is gyakran döccen, akárcsak rímei nem egyszer egészen hétköznapi szavakat mond, töredékverse is akárhány van, de egy sem, amely nem lelkében fogamzott. Ez a lélek pedig rendkívüli.

Ő ma líránk legfeneklebb egyéni-

sége. Szavának malaszt íze van s aki olvassa, morzsolgatja ezeket az igét, úrvacsorai hangulattal telik meg.

Vajthó László.

Majthényi György: Lizi. Regény (Singer és Wolfner kiadása.)

Lizi, vagyis Schmidt Erzsébet, egy torontálmezei sváb parasztlány a régi, békebeli világból. Özvegy anyjával az öreg Weglmayerék házában laknak s munkájukból élnek. Lizi erős, egészséges, tiszta, dolgozó és igen szép leány, kinek megvan már a jövődöbelije, a derék Poldi. Ez, ha kiszabadul a katonaságból, biztosan elveszi. Ez a verőfényes boldog élet egyszerre elborul, s ködössé, bizonytalaná lesz. Lizi hosszú szüreti munka után este gyalog indul haza. Holtra fáradva szívesen ül föl egy szerb legénynek, a Jócónak kocsijára, hol mélyen elalszik. Kábult, tehetetlen állapotát használja fel a vad Jócó, hogy a leányt magáévá tegye. Mikor ez kétségbeesésében csendőrökkel fenygeti, ostorral veri el magától. Lizi megtörve, megalázva tér haza s eltitkolja szerencsétlenségét, de teherbe esik. Anyját, mikor ezt megtudja, guta üti. A tehetetlen, beszélni sem tudó beteg tagolatlan üvöltözésével is átkozza ártatlan leányát, aki keserves munkával tartja el most már kettejüket. A jóindulatú Kessel-flor főorvos beviteti a beteget a székváros kórházába, s Lizinek, hogy anyja mellett maradhasson, a kórház konyhájában szerez helyet. Így sikerlik át ez a szép boldog falusi életsors természetes, egyenes vágányából kikölkenne a bizonytalan városi élet mellékvágányára. A kórházat nem tudja megszokni, s anyja halála és gyermekének megszületése után a főorvoshoz áll be cselédnek. Csecsemőjét, a kis Krédit, kit nem szeret, mert gyűlölt apjához hasonlít, Weglmayerék fogadják magukhoz. A jó doktor házában boldogan és nyugod-

tan dolgozik, míg a beteg doktorné vissza nem érkezik a fürdőből, ez féltékeny a szép leányra és pokollá teszi az életét. A vad Jócó most már utánveti magát és feleségül akarja venni, de Lizi megvetéssel utasítja vissza. Erre Jócó az utcán orozva hátszurja. A rác legényről, aki gyujtogat is, kiderül, hogy elmebajos, így Lizi megszabadul tőle. A feltűnően szép leányra különben is sok férfi szemet vet: a kórházi ápoló, maga a doktor, később is többen, de Lizi erős és tiszta lélek s könnyen ellenáll a kísértéseknek. Új udvarlója is akad a kis Storchban, aki egy borbély fia s maga is borbély, de most katona. A lágyszívű, fülig szerelmes legényke folytonosan Lizi kedvét keresi, a kórházban is látogatja, de a hatalmas termetű leány nem tudja komolyan venni a kis embert, pedig ez vagyonos fiú, s szívesen elvenné, multjával nem törődve. Lizi azonban egyenes jellem, nincs benne semmi számítás. Nem szereti, hát nem kell neki. Poldival, egykori jóvendőbelijével is találkozik, a fiú szereti, a kedvéért maradt katona, de vallomásával már elkészt. Mikor Lizi elesettségében jó szót, elnézést várt volna tőle, akkor feléje sem jött, most már idegen neki. A főorvos ajánlatára Mücke ezredesékhez kerül szolgálatba. Ideálisan rendetlen és zavaros háztartás (kitűnő életkép), hol Lizit agyonhajszolják. Hazamegy falura. Weglmayerék igen szeretik a kis Krédit, őt pedig megnyugtatja szülőfaluja megszokott élete és téli nyugalma. A templomban buzgón imádkozik. «Szerette volna szívét a magasba emelni, hogy az égiek is lássák tisztaságát. Nem, nem akar ő semmi rosszat senkinek, csak élni szeretne, egyszerűen, szegényesen, mint általában az emberek, itt, a faluban». — Arra gondol, hogy kofálkodásba kezd, de nincs rá elég pénze. Storch beszerzi Vanay bíróék házába, hol ő a fiatal hadnagy úr

tisztiszolgája. A derék, rendes család körében (ez is igen jó genre) örömet dolgozik, mikor csendes élete nyugalmat új bonyodalom zavarja meg. Meglátja a szép, elegáns Sávoly főhadnagyot és beleszeret. Tudja, hogy rá nézve csak rossz származhatik ebből a viszonyból, hogy semmit se remélhet, de nem tud ellenállni szenvedélyének, mely soha nem érzett boldog extázisba hozza. Hálás fohászokban köszöni meg Istennek, hogy őt ilyen boldoggá tette s nem törődik a jövővel. A főhadnagy nagygyakorlatra megy, hamarosan véget ér a szerelmi mámor. Lizi kétségbeesetten érzi, hogy a rövid boldog mult sohasem tér vissza, megtörtén imádkozik a Szent Szűz szobra előtt, csak az az egy vigasztalja, hogy gyermeke lesz kedvesétől, szép, úri gyermeke. Naivan színezi a fővőt. A leányt, mert biztosan leány lesz, finom, úri kisasszonynak nevelteti, s csak titokban figyeli majd az életét. Anyjának a temetőben úri unokájáról beszél. — Még egyszer találkozik ideáljával, de az részegségében őszintén elárulja úri gögjét, és Lizi most döbben rá az úr és szolga viszonyára, és paraszt önérzete kerekedik felül. Nem akar szolgálni többé, egy tisztitől készül átvenni, hol már dolgozott, s melynek tehetetlen vénasszony tulajdonosa a végét járja. Pénze nincs, mert amije volt, mind a leégett Weglmayeréknak adta. Ekkor ötszáz forint érkezik a címére Pestről, a főhadnagytól. Önérzete lázadozik, nem akarja elfogadni, de aztán gyermekéért mégis csak megalázkodik és megteszi. Üzletét kitűnően vezeti, de a megerősítő munka hirtelen véget vet anyai reményének. Kétségbeesésében céltalannak látja életét, de a derék és hűséges Storch, aki eddig is jó barátként állt mellette, lelkére beszél, hogy nyugodjék meg Isten akaratában, s legyen igazi anyja másik kis gyermekének. Lizi belátja, hogy igaza van,

de azt is belátja, hogy a sok férfi között, akikkel eddig dolga volt, ez a derék, hű, jólelkű ember ér a legtöbbet, s hozzámegy feleségül. «De életüknek ez a szakasza már egy más történet.»

Egyszerű, szegény emberek sorsa, az élet sivár prózája, amelynek regényné alakításához csak művész foghat. A szerző ilyen művész, ki izmos realizmussal, de minden tolakodó naturalisztikus színezés nélkül rajzolja még a legkényesebb mozzanatokot is. A testi életnek s a külső világnak éles szemű megfigyelője, de mégis a lélek igazán fontos neki. S minden igazi művészek ez a fontos. Az élet érthetetlen és érdektelen zűrzavar, az emberek pedig csak működő testek, ha ezt a homályos zűrzavart, ezeket a testeket át nem világítjuk a lélekvizsgálat Röntgen-sugarival. Így egyszerre érthetőkké és érdekesekké válnak. Egy tudatlan parasztcseléd e nélkül nem lehetne regényhősnővé. A szerző azzá teszi, nem valami hamis idealizálással, hanem az egyszerű lélekbe való teljes beleéléssel. Meleg részvétellel rajzolja ennek az alapjában véve tiszta, erős és vallásos léleknek nehéz sorsával és emberi gyöngeségével való kemény küzdelmét, melyben nem megy tönkre, nem züllik el, mert erős akaratú, egészséges életösztöne és hite fölemeli, s új élet kezdésére bátorítja.

Lelkének rajza kiváló művészi teljesítmény. A hozzáértőknek elég, annyit mondanom, hogy a főntebb elbeszélte történet sok eseménye, melyeket szándékosan részleteztem, elejétől végig a lehangulatósabb, legrealisztikusabb, a természet s a külső világ jelenségeit magába olvasztó s számtalan finom megfigyelésben gazdag lélekrajzzal van drámailag elevenné, helyenként érdekfeszítővé s legfőképpen művészivé téve. — A főalak nagyszabású lélekrajzába

vannak mintegy beágyazva a többieké, főként a derék Storché, de a kisebb mellékalakoké is. A főorvos, beteg felesége, az ápoló, az öreg sváb házaspár, Jócó, mind érdekes, bár rövid tanulmány. Tán Sávoly főhadnagy alakját lehetett volna élőbbé tenni.

De ne gondoljuk a mondottak után, hogy talán valami száraz analitikus regénnyel van dolgunk. Csupa élet az egész (talán ezt is érezte a tartalom). A délvidéki sváb falu és kis város, sok egyéni, új és érdekes vonással van elevenen megrajzolva eredeti külsőségeivel és vegyes népének jellemző alakjaival. A parasztház, a kórház, a piac, az egyes családok házatája, a tisztító, az apró események, babonák, kisvárosi pletykák, a földrendés (monumentális leírás) és sok más egyéb mind kiegészítő és szerves részei a nagyszabású környezetrajznak.

Örömmel állapítjuk meg, hogy ez a munka Majthényi első regényéhez képest meglepő haladást jelent, s értékes alkotás. Érdeklődéssel várjuk jelzett folytatását.

Szinnyei Ferenc.

Szabó Zoltán: A tardi helyzet. «Sürgősen elintézendő», mondja az aktacsomót ábrázoló címlap ötletes rajzának fölirata s belül népi minták, szép mondatok, számok, életképek, szomorúság. Jelentés a tardi helyzetről. Kinek sürgős? Utazz az Alföldön, vézna, porlepte ákácok közt, bolyongj hegyi falukban, mindenütt ugyanaz a kép, mindenütt «válság», mindenütt elvágyakozás a jobbnak hitt városi élet felé, mindenütt tardi helyzet. Lehet erről romantikus pátosszal, apokaliptikus gőzökben beszélni, jeremiádákat zengeni egy pusztuló népről, lehet Adyt idézni és pártpolitikát csinálni; a tardi helyzet is befogható egyéni elképzelésekből programmá gazasztott cikkek elébe. De lehet róla

szólni a magasabb és igényesebb irodalom hűvös hangján is, lehet értők és érzők szívében mosolyogva is megforgatni a kést, ahogy talán Kazinczy mondaná; igen, lehet tárgyilagosan írni a lehangoló jelenségekről s a rajzoló bizonyára ennek a tárgyilagoságnak az igazi értelmét ragadta meg, amikor kitette a címlapra azt, amit az író mindvégig előkelően és komolyan elhallgatott: «Sürgősen elintézendő». A hang tagadhatatlanul új és meglepő, különösen ezen a téren, amelyen eddig vagy a tudomány elvontabb fejtegetéseit hallottuk, vagy a próféták jajveszékését. Ez más. Így regényt írnak modern írók, így Márai beszél napnyugati városokról; zengő és acélos próza, mely nagy szavak helyett a hangsúly lebegésében árulja el az alkotó vagy szemlélő legszemélyesebb fájdalmait. Nem jelenti ez pillanatra sem az alaposság föladását; az első fejezetek után ép ez az, ami a «szépirodalom»-szerű kezdet okozta bizalmatlanságot meggyőzően eloszlatja: az ember megérzi, hogy itt is voltak cédulák és jegyzetek, hogy a ritmikus mondatok nem a bizonytalanságot palástolják, hogy a tanultság arányban áll a stílussal. Csak éppen nem hivalkodnak ott a jegyzetek a lap alján. Általában, ilyen tetszetős hivalkodással sehol sem találkozunk. A rajzoló megint az igazságra tapintott: «jelentés» ez, tárgyilagos és szenvedélytelen, mellébeszélések és okvetetlenkedő megjegyzések nélkül. A címlapra festett akta nemcsak ügyes fogás, hanem áruló jel is: akta ez a mai magyar életből, hiradás a «tizenkettedik órából», mikor a parasztnak már-már megszűnik hazája lenni a földje, mikor mindenki kezdi elveszteni a talajt a lába alól, mikor lélekben és valóságban céltalan vándorlás indul a betevő falatért. Talán kiáltani is jogos volna. De az a nemzedék, amelynek Szabó Zoltán is tagja, nem szereti a

kiáltásokat, ragaszkodik a helyzet-jelentések objektivitásához, megállapít, észlel, keres, hangskodás nélkül s még azt is fölöslegesen tartja, hogy eszméi mögé mozgalmakat szervezen. A mozgalmazás a közvetlenül előtte járó s számára úttörő nemzedék jellemzője, ép úttörő sajátság: mintha kiki magában nem volna elég erős, társakat keres a súlyosodó föladatok vállalására. Az utánuk jövők már mások. Bennük erősen kifejlett az egyéni felelősségérzet, mindenki a maga helyén főntartás nélkül és egészen helyt akar állani magáért és egész nemzedékért, nem osztják föl maguk közt a világot: te ezt dolgozd föl, te azt, hanem mind vállalják a föladatok összességét és kompromisszumokra nem hajlandók sem irodalom és tudomány, sem élet és irodalom közt, hanem mindent együtt és összesen törekszenek megvalósítani. Mindez nem romantikus nagyotakarás, ami inkább előzőikben volt meg, szükségszerűen, hisz minden úttöréshez romantikus nekirugaszkodás kell; az új nemzedék már kezdetben tisztán láthatta e ködök és pátosz eszközváltát; látták, hogy szükséges védekezés a visszhangtalanság ellen s ép ezért határozottan lemondtak róla, mert nem a visszhangot tartják fontosnak, hanem az igazságot. Talán azért, mert bíznak a meztelen igazság erejében. Az a «Szolgálat és írás munkatársasága», melynek első terméke Szabó Zoltán könyve nem mozgalom, tudatosan nem az, hanem társaság, közös szándékú és eszméjű emberekből alakult anélkül, hogy mint ilyen alakulásoknál szokás, a közösségi jelleg kidomborítására az egyéni színek elmozdítását követelné. Itt ép egyéniségek találkoztak, akik egyéni felelősségtudatukban kísérletet tesznek a mult és jelen valóság föltétlenül tárgyilagos megragadására. Szolgálatuk nem pusztán szociális szolgálat, hanem

egyetemes, emberi, talán abban az értelemben, ahogyan a fölvilágosodás hősiessége értelmezte; minden igazi emberi szolgálat egyúttal szociális is, és minden olyan szolgálat, amely puszta szociális irányával kultúraellenes, vagy kultúránkívüli, már nem szolgálat, hanem rombolás. Szabó Zoltán könyvében nemcsak a magatartás, az önisméltéssel csak ritkán megzavart stílus, nemcsak a Tardról s általában a nép helyzetéről és lelkületéről vonható megdöbbentő tanulság a figyelemreméltó, hanem a húszévesek nemzedékének első nagyobb szabású jelentkezése is. Azé a nemzedéké, amely a legmagasabb szintű kultúra, európai műveltség föladása nélkül, Szabó egyik cikkének szavai szerint, «tisztázást végez» s megérti a magyar sors parancsoló szavát anélkül, hogy az emberi föladatát elfelejtené. A szintézis, amelyre törekszik, fog sikerülni? A kezdeteknél állunk s a kérdésekre a jövő fogja csak megadhatni a feleletet.

Pónay György.

Szerb Antal: Hétköznapiok és esodák. (Révai.)

Van egy fajta beszélgetési és tárgyalási módor, mely minden mondatból és minden szóból szellemet akar csiholni. Minden kijelentésből szikra pattan és a mondanivalók ideges légkörben helyeződnek el, egyszerű szavakat a hangsúly és a szórend gúnyossága tesz jelentőségüknél jelentősebbé. E stílus felületesen látszik és könnyelműnek, a forma és nem a lényeg kedvéért gúnyosnak, meddően idegesítő, a komolyak és még inkább a komolykodók szívesen látják «destruktívnak». Szerb Antal roppant érdekes könyvének némelyik mondata, passzusa ellenállhatatlanul ezt a légkört juttatja az ember eszébe. Persze sokban indokolatlanul, a könnyed és gúnyos stílus mögött alapjában áhitatos mondanivaló rej-

tőzik, de — az író nem hagyja ki a «ziccereket», nem szégyenli a szóviccízű szellemességet. Általában mondanivalóját elég nehéznek tartja ahhoz, hogy stílusában könnyed és könnyű legyen. Szerb Antalban az író mindig kicsit szégyenkezett a tudományos elme miatt, és az író stílusa kissé lázad a tudomány mondanivalója ellen. A szokásos nagyképűség helyébe szokatlan könnyedséget helyettesít, kétségtelenül van a stílusában valami kedvesen orcátlan. Egy-egy groteszk mellékmondatban az író mentegetőzik, ha az irodalomtörténészek valami tudományosat kell mondania. A könyvet író írta olvasók számára és nem irodalomtörténész irodalomtörténészek számára. Ugyanaz az író, akinek nemrég regénye jelent meg *Pendragon* legenda címen. A regény (*A Pendragon legenda*) és a regényelmélet (*Hétköznapiok és csodák*) teljesen megfelelnek egymásnak és kiegészítik egymást. Nem tudjuk melyik volt előbb. Ha a regény elkészítésében hatott a kész regényelmélet: Szerb Antal inkább tudományos elme. Ha a kész regényhez készült a regényelmélet: inkább író.

Az érdekesség. Ez az író védőbeszédet mond az érdekesség mellett és az esztétikával védett unalmat kigúnyolja. Tiszteli az események sodrását, becsüli a regényt, amit az olvasó nem tesz félre. Ez az állásfoglalás céhbéli író és irodalomtörténész részéről kissé furcsának látszik, így röviden, ha nem tudni mit ért érdekességen. Mert érdekesség tulajdonképpen annyiféle van, ahány jó író. Izgalmassá tehet egy regényt a gyors esemény, de ugyanúgy teheti izgalmassá a stílus, a mondatok sodrása, a figurák érdekessége, sőt az eszmék érdekessége is. Márai írásában az irodalomtörténetileg raktározott érdekesség-kellékek egyike sincs, könyveit mégsem lehet abbahagyni,

mert mondatai olyan szétvághatatlanul fonódnak egymásba, mint a folyóvíz egyik hulláma, a másik, a fölötte levő hullámba. Érdekessé tehet írást egy vonzó hasonlat, mely után az olvasó várja a hozzá méltó következő hasonlatot. Hogy a hős csalódik-e a szerelmében és gyilkol-e minden tizedik oldalon, az tulajdonképpen mellékes az érdekesség szempontjából, az író ülhet a varázshegyen, ahová az események zajából csak tompa hangok jutnak. Végeredményképen az írón és csak az írón mulik és egészen egyformán, hogy tud-e eseménysorozatból irodalmat kihozni, vagy az eseménytelenségből érdekességet. Egy magányos éjtszaka gondolatai lehetnek drámaibbak, mint egy megtörtént gyilkosság, víz-cseppben a világ: kicsit minden író eszményképe. Ha *így* vesszük az érdekességet, Szerb Antalnak igaza van és ezt az igazságot saját írásmódjával pecsételi meg. Nem tartozik azok közé, akik vizet prédikálnak és bort isznak. Ő érdekességet hirdet és érdekeset ír. Könyve: essay, az olvasó iskolás irodalomtörténeti emlékei szerint ez nem a legérdekesebb műfajok egyike. Szerb Antal érdekes, elsősorban érdekes műfajt csinált belőle, a türelmetlen olvasó még esetleg kísértésbe is esik, hogy rendes szokása szerint megnézzé, hogy mi az essay vége. Milyen mohón szokott előrelapozni a regényben, hogy gyorsabban megtudja: beteljesedik-e a sablon és egymáséi lesznek-e a szerelmek?

A *lázadás*. Szerb Antal szerint a jó író ismertetőjegye. Megállapítása kétségtelenül igaz és egy szóval fejezi ki, amire azelőtt könyvek kellettek. Minden jó író lázad, állítja, ami perze nem barrikádravonulást jelent, csak egy belső csendes lázadást az íróasztal mellett a hallgatag megíratlan szavak között. Ő ezt a magaszabta törvényt is megtartotta és

megtartja. Megtartotta a Pendragon legendában, ahol maga is lázad az ellen, ami ellen a «Csodák és hétköznapok»-ban ismertetett és a jövő fejlődés elejére elhelyezett angol, francia írók lázadnak. Megcáfolja ott regénnyel, ebben a könyvében elmélettel azt az előítéletet, hogy a könyvben valóságosságoknak kell lennie. A forma ellen is lázad, az essay unalma és szakszerűsége ellen, az ellen, hogy íróról szóló munkát csak az írók olvassanak, azok közül is csak a nagyobbambíciójuak. A formai lázadás eredménye kicsit visszás, Szerb Antal olyan kedvesen bombázza könyvének stílusában a nagyképűséget, hogy az ember némelyik mondatnál kételkedik. Nem tudja, mit is akart tulajdonképen az író: egy formát felfrissíteni, kiszínezni, többek számára hozzáférhetővé tenni? Vagy egyszerűen elcsevegni, ahogyan elcseveg az író társaságban, ahol mindenki órá figyel és elkeseredik, ha nem a régi nézetek szöges ellentétét hallja tőle. Végeredményképen helyes, ha az író ugyanolyan közvetlenül beszél a mesterségéről, mint egy jóízű süster a magáéről és nem képzelet, hogy amint irodalomról esik szó, tömjénfüstöt kell égetni képzelt profán istentiszteleten. De Szerb Antal kissé messzire ment a közvetlenségben. Annyira jópofamódra beszél mindenről, hogy nem kötelező komolyan venni. Aki meg rosszindulatú, egyenesen hivatva érzi magát, hogy ne vegye komolyan az író, aki komoly dolgokat mond, csak éppen komolytalanul.

A *csoda*. Mert ennek a «komolytalan modorú» írónak alapjában véve komoly mondanivalója van. A könyv címe «Hétköznapok és csodák» nemcsak belletrisztikai cím egy irodalomtudományi mű, illetve revegés éln. Hanem egyben a lényeg is. Szerb Antal a hétköznap tegnapi realitásával szemben hirdeti a csoda holnapi

vasárnapját. Jól válogat írókat külföldről, hogy tételét: a valószínűtlen a csodálatos szerepét a ma és holnap regényében bizonyítsa. Ha munkája egyáltalán besorolható az «irodalomtörténet» címszó alá, olyan történet, mely a jövőről akar szólni. Közben jó, pár vonallal felvázolt rajzai vannak egyes írókról, szűken jellemez, de azzal a friss művészettel, mely nagy rajzolók pár vonalát olyan élővé teszi, hogy minden buta alaposabb részletezés rontana a képen. Így talán a szemölcsök és redők nincsenek rajta az írók arcképein, de a kép teljesebb, világosabb és üdőbb, mintha részletesebb lenne. Vannak megállapításai, melyeknek találó volta szinte megdöbbeníti az olvasót, Szerb Antal úgy ír a regényről, mint egy jó regényíró kedves figurájáról. Olyan képet adóan, olyan ábrázolóan és sokszor olyan kevés szóval sokat mondva. Az elmélet, amit ez arcképek köré kerekít, lehet helyes és helytelen. Jóslásszerű elméletekkel kár vitába szállni, Szerb Antal ugyanolyan szabadon lökheti el a maga elméletében a regényt a csoda irányában, amilyen szabadon indíthatja az író könyvében a hőst nyugatnak, vagy keletnek. Ahogy neki tetszik. Könyvét tulajdonképpen mint ilyen irodalmi munkát kell elbírálni, hogy a téma történetesen maga az irodalom, az nem sokat változtat a lényegen. Nem tudomány van benne, hanem szellem. Nem kivételekkel csontkított teljesség, mint a mult rendszerezéseiben, hanem intuícióval tarkított ötletesség, mint a jövő irányításaiban.

Szabó Zoltán.

Szitnyai Zoltán: Hodinai Hodinák.
(Budapest, 1936. Athenaeum kiadása)

Petrovics István és Hruz Mária gyermekéből Petőfi Sándor lett, Lieb Miska, a kis asztalosinas Munkácsi Mihály néven szerzett dicsőséget a magyar névnek pikturájával és az

aradi vértanuk közül is többségben vannak az idegennevűek, akiket bizonyos államokban szokásos «névelmezés» szívesen elrabolna és — elméletben — el is vesz a magyarságtól. Vajjon min fordul meg valamely nemzethez való tartozás, a vérségen-e, vagy az érzésen? Kétségtelen, hogy minden nemzetnek vannak válságos korszakai, amikor ég, föld szakad és ilyenkor csupán a vércsepp marad csak hű a vérhez. Ezt mondják a fajelmélet tűzön-vízen való hívei, de százszázalékosan nem állja meg ez a helyét. A hűség, a jó időben melletverő, hangoskodó szavak mögül a valóság igenis ekkor és ilyenkor mutatkozik meg, de ez nincs kötve sem névhez, sem származáshoz.

Mostanában elég gyakran hangoztatott kérdések ezek, amelyeket Szitnyai Zoltán érdekes regénye, a «Hodinai Hodinák» juttatott eszembe, mert ugyanez a probléma foglalkoztatja a regényhőst, a VIII. gimnazista Hodinák fiút, aki nevééről ítélve tót származású, de az idegen hangzású vezetéknev mellett büszkén viseli az Árpádot, amely őt a magyar nemzethez kapcsolja. Tulajdonképpen nem is vagyok én Hodinák, elmélkedik sokszor magában, az őseim magyar nemesek voltak, Hodinayaknak hívták őket, azonban idekerültek a Felvidékre és eltótosodtak. Igaz-e ez vagy sem, azt nehéz eldönteni. Tény, hogy ezt érzi a fiatal Hodinák s édesapja az öreg karmester, aki furcsa, néha derűre hangoló akcentussal beszéli a magyar nyelvet, de belül izzó magyarérzésű és remeg, hogy elvessz a magyarság számára az ő városuk. Egy felvidéki város háború előtti képe áll a regény háttérében, amelyet az író úgy exponál, hogy a későbbi drámának, az egyetemes magyarságra vonatkozó szomorú sorsfordulatnak a feszültségét érezzük ki belőle. A felvidéki város, amelynek lakossága háromnegyed részben

tót származású, nyelvében, szellemében szorosán összenőtt a magyarsággal. Az író plasztikus, színes, meleg közvetlenségű és élethű leírásából és egyes közelebbi utalásokból sejtjük, hogy a kedves Selmechányáról van szó. A város büszkeségét, a híres bányászati és erdészeti főiskolát el akarják innen helyzetetni állami segítséggel a magyarság lappangó, titkos ellenségei, mert a főiskola a magyarságnak és a magyarosodásnak mintegy fellegvárát jelenti az ott tanuló és onnan kikerülő magyar vagy magyarrá nevelődő értelmiséggel. Főiskola nélkül a város az északról óvatosan terjeszkedő pánszlávizmus ölébe hullana. Itt már a háború előtti évtized forró légkörében felbukkanak a későbbi európai nevű politikusok, Hlinka és Hodzsa nevei. Az ő küldetésükben magyar tanintézetekbe befurakodva ott végzik ügyesen a munkájukat a pánszláv eszme előőrsei. Ilyen hús és vér alak a Szitnyai által megrajzolt Morek Viktor tanár is, aki azzal kezdi működését, hogy megkérdezi a tanítványaitól, milyen nemzetiségűek: magyarok-e, vagy tótok? Eddig egyik fiúnak fejében sem fordult meg az, hogy ő más lehetne mint magyar. Morek egyetlen mondatával megbontja a tanulóknak lelki egységét és a magyar kultúra szolgálatának ürügye alatt a tótokkal külön akar foglalkozni, a «magyar szellemiségbe jobban bevezetni» s közben ellentétet támaszt bennük osztálytársaikkal és hazájukkal szemben. Működésével nem kelt bizalmatlanságot, sőt! Reá és a háború előtti korszakban a nemzetiségi kérdés tekintetében nálunk kényelmes és szinte vétkeken tájékozatlan felfogásra igen jellemző a pánszláv tanár levelének részlete, amelyet Hlinkához intéz: «Lomha kényelemmel birtokolják pillanatnyi hatalmukat (már mint a helyi magyar vezető urak), mosolyognak, ha nemzetiségi

kérdésről beszélnek egyesek és olyanokat mondogatnak, hogy az ő tótsaik hüek az állameszméhez, soha eszükbe sem jutna az ellen fellázadni. Engem minden gyanu nélkül fogadtak és rögtön befogadtak maguk közé. Erre elég volt a cilinder és a jól vasalt Ferenc József kabát, meg az a fénykép, amely agarászó ruhában ábrázol a gróféknál való nevelősködésem idejéből. Névjegyemen, amelyet látogatásaimnál beküldök, ott áll a moravai előnév. Kegyes hazugság, de itt igen hasznos». Ez a néhány mondat *egyellen* Morek Vincére és *egy* felvidéki város békebeli vezető magyar uraira vonatkozik, de *nem korlátozódik*. Hiszen — ma már bátran elmondhatjuk — a felvidéki és az erdélyi városokból jól ismerjük a Morek Vincéket, ha véletlenül másként is hívták őket, akik biztosan és zavartalanul végezték bomlasztó munkájukat. Legnagyobb segítőjük kényelmeskedő magyar Pató Páltermészet volt. Az író lélektanilag ügyesen építi fel, hogyan válik a rokonszenves és lelkes Hodinákból lélekben is egészen magyar Hodinai. A regény vége már az összeomlás utáni időket mutatja. Lesújtó, de tanulságos kép. Tulajdonképpen nem is a cselekményen magán van itt a hangsúly, hanem a háború előtti millió remek és életes megrajzolásán. Talán nem ez volt, de *így* volt, sajnos, nemcsak Selmechányán, hanem mindenütt a magyar végeken. Kétségkívül nehéz és kényes kérdéshez nyult az író regényében, de kikerüli a kínáló olcsó hatásokat, tökéletes művészi összhanggal oldja meg és munkája méltóan sorakozik oeuvréjének legjobb darabjai közé. *Mihály László.*

Trócsányi Zoltán: A történelem árnyékában. Budapest, 1936. Hungária-kiadás. 315 l.

Az újabb történetsszemlélet fedezte fel a történet hétköznapjait és sta-

tisztáit mint teljesértékű történelmi jelenségeket. A régi történelem csak a hősi és ünnepi események iránt érdeklődött és beszámolóit csak a nagy színpad protagonistáinak tetteiről szóltak. Mai szemléletünk azonban kitágult és észrevesszük a szerény homályban álló kórus szerepét is és tudatára ébredtünk főként annak, hogy ez a statisztéria is kifejezésre juttatja, megőrzi — sőt bizonyos vonatkozásban még jobban, mert hiszen benne újítási hajlam — a történet szellemét. Ilyenformán a történelem forrásanyaga igen jelentékenyen kibővült és kibővült, sőt megszaporodott kutatási területe is. Egészen új tudományágai keletkeztek. Emellett minden — akár új, akár régi — területén forrásértékűnek bizonyult egy csomó olyan irodalmi vagy levéltári anyag, amelyeket hajdanában teljesen semmitmondónak tartottak a historikus vizsgálataira nézve. Szinte csoda, hogy ez az elhanyagolt hatalmas és nagybecsű anyag teljesen meg nem semmisült. S ez kizárólag az annyira kigúnyolt külön «könyvmolyoknak, bogarászoknak» köszönhető, akik olyasmire vetették magukat, ami senki másnak nem kellett, akik abban lelték örömeiket, amit senki más nem tudott, amit nem lehetett olvasni «feldolgozva» semmiféle történelmi műben, amit soha senki nem «közölt», egyszerűen amit ők fedeztek fel és aminek egyedül ők ismerték fel történelmi adatértékét.

Trócsányi Zoltán ennek a típusnak kitűnő reprezentánsa. Az ő gyűjtési köre: «Régi tankönyvek, százestendős természetrajzok, sárgult prédikációs könyvek és gazdasági munkák, zsírfoltos szakácskönyvek, bejegyzésekkel ellátott kalendáriumok, népiratkák, az irodalomtörténetből kifelejtett vagy szándékosan kihagyott szerzők vegyes művei, lenézett, fidibusznak és salabakternek tekintett nyomtatványok»... De

ezek alapján «fel lehet támasztani a mult századok egyszerű, a történelemben láthatatlan hétköznapi emberének szürke életét». Trócsányinak kitűnő érzéke van a nem-történelmi anyag történeti jelentőségének meglatására és teljes tudós készsége ennek megítélésére és feldolgozására. Új könyve — (e nemű korábbi munkáihoz hasonlóan) a nagyközönség számára is mulattató és érdekfeszítő olvasmány — az érdekes anyaghoz vonzó előadás járul —, de a szakhistorikus számára is becses adatszolgáltatás. Olvasása valódi felfedező út, melynek folyamán nem egy jelenség kerül előttünk olyan új és gazdag megvilágításban, amelyet csak a közvetlenül szemlélt eredeti forrás áraszt szakszerű beállításban.

Ez a könyv is azt bizonyítja, hogy mennyi becses forrásanyag vár még nemhogy feldolgozásra, de előbb legalább felfedezésre. Bizunk benne, hogy Trócsányi Zoltán továbbra is élén áll e munkának és még sok örömet és tanulságot nyújt olvasóinak.

Joó Tibor.

Nagy Lajos: Budapest Nagykvéház. A Nyugat kiadása.

Eddigi munkáiból is szatirikusnak ismertük Nagy Lajost. Semmivel sincs teljesen megelégedve és ezt finoman és nagy erővel, mindnyájunkat megragadóan tudja megmondani. Sohasem rajzol torzképet. Ellenkezőleg, a tiszta, jellemző valóságot adja s irtózik attól, hogy bármely irányban is túlzásra ragadtassa magát.

Új, szatirikus regénye központjában Budapest Nagykvéház áll. De ide csak összesűríteti alakjait, a regény mondanivalója innen egész Budapestre, Magyarországra, sőt világonkra sugárzik ki. Ezt már első sorai is sejtetik. «Naprendszerünk a világűrben van, bár, hogy a világűr micsoda, azt talán maga Einstein sem tudja. Naprendszerünk közép-

pontja a Nap. Ez egy óriási izzó gömb, ennek a gömbnek bolygói vannak, melyek a saját tengelyük körül forognak . . .»

Következik néhány sorban a Föld, Magyarország, Budapest és a körüli nagykávéház. Vagy százötven ismert alak vonul föl regényében, mégse lehet az az érzésünk, hogy talán kulcsregénnyel van dolgunk. A legtöbb ríktó vonás nagyon is ismerős számunkra, de Nagy nem az egyes figurák modelljeit akarja gúnyolni: ellenkezőleg: az esetlegesből formál típust. Egy szélsőbaloldali lapalapítás áll a történet középpontjában. Álköltők, álírók alapítják a lapot, mely megszületése előtt a legkülönbébb átalakulásokon megy át, míg végül mint közgazdasági lap jelenik meg alig rejtett zsaroló céllal. Erőszak nélkül szövi bele e kis központba helyezett történetbe a kitűnő szatirikus a kávéházi figurákat, akikre nincs más jelző mint ez: linkek. Apró ravaszkodásaik, kicsinyességük valóságos tárháza ez a regény, amelyből rekonstruálni lehetne a tipikus pesti kávéházi hősök életét, ha egyszer végleg eltűnnének ezek a kávéházak a föld színéről. Persze se nem gyűlölködő, se nem egyoldalú. Rajzol tisztességes polgári alakokat is, akik képesek két pengős kölcsönadott összegeket visszavárva, heteken át a kávéházi ventilátor alatt várakozni, és akiket azután utol is ér a végzetük Dobosiné és egyéb Dobosiné alakjában. A szélsőbaloldali álírók (akiknek Trotskij sem elég forradalmár) közben elhelyeznek egy-egy verset, egy-egy novellát a szórakoztató, képes folyóiratokban s «csodálatosképen ezek a versek s novellák csak abban különböznek a többi magyar verstől s novellától, hogy lehetőleg rosszabak».

Nők is szép számmal szerepelnek a regényben. A három Sachs nővér mesteri, természetes, eleven s egyben

érezhetően célzatos szembeállításai: az előkelő, az ügyesen romlott és a szegény nővér s utóbbinak megaláztatásai s aztán viszonyuk változása, mikor a szegény hirtelen megnyeri perét s pénzhez jut. Verő, az ünnepelet publicista, azért siratja a demokráciát, «mert a liberális polgár minden pénzt megad azért, ha valaki másfél hasábon keresztül szép szavakkal, jó stílusban és gazdag képzettársítással siratja a demokráciát». És csaknem valamennyien keresni akarnak a készülő háborún, esetleg akasztófaszállítással is. A kávéházi viták, különösen a lapokban olvasott cikkek kapcsán mindenre kiterjednek s a vitatkozókát pontosan jellemzik. S e nagy véleménygyűjtemény és arcképcsarnokból valóban a kor tekint reánk. Fehér a jóságos filmíró, Kalmár a még jóságosabb rémregénygyáros, aki oldalanként egy-egy gyilkosságot talál fel s félóra alatt kigondol egy regényt és Verrasztó és Lidia, akiket tanítanak, mind mai alakok, épúgy, mint Sulyok, a zsaroló, Kula, dr. Mendel, Gerlei a pincér, aki ismeri a vendégek bogarait s számol velük.

S mi lesz a pincérről, ha megöregszik? Ujságot árul a kávéház előtt, vagy koldul. «Százból tíz talán még öregkorában is megél». És Kárász úr, azaz Tóni hiszi, hogy belekerült a százból tízbe.

A kép elég vigasztalan. De szembe kell néznünk a valósággal, nemcsak az öreg pincér esetében, aki azt hiszi: irodalom a kellemes hamisítás, annak aligha fog tetszeni ez a könyv, de aki az igazságot keresi, kedvelni fogja és aki többé-kevésbé ismeri a mai pesti életet, nem fog túlságosan meglepődni. Sőt mulatni is fog olvasás közben, mert a többé-kevésbé ismert igazságokat Nagy Lajos érdekfeszítően, kihegyezett, jól egyensúlyozott stílusban találja fel.

Marconnay Tibor.

Baktay Ervin : Szánátana Dharma.
Az örök törvény. (Világkönyvtár.
Révai. 283 l.)

A nyugati gondolkodás már századok óta érdeklődéssel fordul India vallásos világszemlélete felé. Spinoza, a német idealizmus, Schopenhauer és Hartmann az európai világszemléletet a monizmus irányába terelték, a pesszimizmus az indiai életérzésben talált rokonára, a teozófia és antropológia a kereszténységtől elfordult európaikat vonzotta a hindu misztika útjaira.

Az indogermán nyelv- és fajrokonoságnak felfedezése óta a germán műveltséghez hozzátartozik a Védákkal, Upanitádokkal való foglalkozás. A hindu szellemen mégis rajta maradt Maja varázsfátyla; sokszínű, csalfa hálózatán a nyugati ember szeme nem tud áthatolni. Hosszú évezredek külön útja nagyon messze térítette egymástól az európai és indiai eszmélést, vallást, bölcséletet, életformát; egyelőre keresni kell az összekötő vonalakat, a rokon fogalmakat, hogy a mi fejünkkel megközelíthessük az indiai vallásos világszemléletet.

Baktay Ervin jelen munkájának az a célja, hogy a hinduk mai világszemléletét megértesse az európai emberrel. Mondhatnók, hogy a hinduizmus katekizmusát írja meg — a mi számunkra. Alapvetésében foglalkozik a mai indiai istenfogalommal (Brahman). Azután részletesen fejtegeti a Dharmát, a mindenség mélyén rejlő szellemi alapvetést, mindenek összetartóját, az alapvetőt, mindent átható törvényt. A Dharma szabja meg az élet irányát, ez állít célokat elébe. A hindu erkölcsi, vallási, aszketikus tevékenység a Dharmából ágazik széjjel. Ennek a világszemléletnek másik alapfogalma a Karma, a mindenségen átrezgő történet árama, mely az egyénnek sorsát szabja meg. A monisztikus világszemléletnek ere-

dője a hindu misztika, mely a jogában az egyénnek az ősválóval való egyesítésére, ennek átélésére törekszik.

Katekizmusokból nehéz kivonatot csinálni, ezért le kell mondanunk Baktay könyve gazdag, jól összefoglalt, mégis nehezen áttekinthető anyagának további részletezéséről. Összefoglalásának két tulajdonságára mutatunk rá inkább. Baktay törekvése az, hogy a hindu vallásról *szintézist*, tehát logikai rendszerben összefüggő ismertetést adjon. Ebben utánozza azokat az indiai mozgalmakat, melyek egységet akarnak belevinni legalább 5000 éves eszmefejlődés, vallástörténet sokágú elkülönüléseibe. Nagy kérdés, jogos-e idegennek, kívülállónak egységet rajzolni ott, ahol az életformákat fajok, nyelvek, kasztok sokasága, a világképet népi hagyományok, iskolák, bölcséleti irányok sokfélesége, a vallást kultuszok, szekták tömege választja el egymástól. Ez az egységesítő törekvés arra viszi rá Baktayt, hogy a hinduban lássa és olvasójával csodáltassa a világ vallásilag legtűrelmeesebb népét. Szerinte a hindu iskolák, szekták közt nincs ellentét; ők nagyon jól tudják, hogy az egyiknek ez, a másiknak amaz felel meg; mindegyik menjen a maga útján. Mintha Lessing Bölcs Nánjánja — Indiában született volna!

Ez a beállítás nem felel meg a történelmi tényeknek. Hogy csak egy példát mondjunk az indiai «türelme»: a buddhizmusban és a körülötte támadt vallásharcokra, melyek eredménye, hogy a buddhizmus Indiából majdnem teljesen kiszorult.

Másik vonása Baktay vallásrajzának a hinduizmus *idealizálása*. Ez nemcsak a világszemlélet eszmei oldalán mutatkozik, ahol kétségtelen a hindu szellem mélyrehatása. Baktay talál mentő, sőt dicsérető szavakat a hinduizmusban benne rekedt primitív babonákra, az áldozatnak varázslattá

való lefokozására, a mantrák szóvarázsára, a démon-kultuszra, az obszcén lingam-kultuszra stb. Idealizáló törekvésének egészen különös módszere van. Szívesen és gyakran hasonlítja össze a hindu vallási jelenségeket a kereszténység, főleg a katolicizmus egyes vonásaival. Így «találja» meg a hindu bálvány-kultusz mását a katolikusok képtiszteletében. Észre se veszi, hogy ezt a párhuzamot maga rontja le, mikor megállapítja, hogy a hindu a bálványban pithát, erőközpontot lát. Ebből nyilvánvaló, hogy a hindu képkultusz magikus tartalmú, tehát lényegesen más mint a katolikus képtisztelet. Merész az a kijelentése, hogy «a biblikus csodák mindegyikének megtaláljuk magyarázatát a joga tanáiban» (167. l.), hogy a stigmatizáltak sebhelyei önszuggesztióknak eredményei. Néhol az a benyomásunk, hogy Baktay kevésbé ismeri a keresztény katekizmust, mint a hindu vallást, azért keveri bele a mantra-szóvarázsba Jehova nevét, melyről különben is tudnia kellene, hogy Jahve-nak olvasták. (150. l.) Lionardo da Vinci «Primo motore»-jában is ráismerhetett volna Aristoteles és a skolaszтика primus motor-jára és nem kellene ezt összekeverni a Szanszkázával. (80. l.)

Ma a vallástörténet már igazolatlanul tartja azt a tételt is, hogy kivétel nélkül minden vallás asztrológiai felismeréseken és szimbiolumokon alapszik. (172. l.) Ha Baktay alaposan elemezné a Védákat, bennük is találna kivételt előbbi mondatára.

Ezek az elírások jórészt Baktay céljából és módszeréből származnak. A mai európai emberrel akarja megértetni a hinduizmust, ezért állítja párhuzamba az európai ember világszemléletével, vallási eszméivel. Az ilyen párhuzamok azonban alaptalanok. A hindu vallási fejlődés a Védák-

tól máig egészen más, mint a kereszténységé. Az a természetvallás gyökereiből, az istenhitből, animizmusból, varázslatból, tabuhitből, részben a totenizmusból indult el, hogy több évezred vallási eszmélésén át primitívességét legalább eszmei oldalán levetkőzve észt és kedélyt megnyugtató vallásformává alakuljon. A kereszténység pedig Krisztusban bírja eredetét. Hogy ma némi hasonlóság tűnik fel a hindu vallás és a kereszténység közt, hogy a hinduizmusban feltámadt az egységre való törekvés, abban mai vallástörténeti tudásunk szerint része van magának a kereszténységnek is. C. Clemen (Der Einfluß des Christentums aus andere Religionen. Leipzig, 1933) rámutat a Krishna születése — Krisztus születése párhuzamának a kereszténységtől való függésére. A kereszténység korán vert gyökeret Indiában. Az iszlamban is sok keresztény elem található. Ezek, majd az angol imperiumtól való függés termékenyítőleg hatottak a hindu vallásfejlődésre, felébresztették a kasztrendszer által lefojtott nemzeti összetartozás érzését, az ősi nemzeti mult szeretetét és eszmenyisítését. A nemzeti érzés a hinduknál is a vallásba kapaszkodik. Hogy a hindu népet fölemeljék, ezért kellett vallását európai szintre emelni. Az amit Baktay vázol, ma még csak a művelt hinduknak eszménye, nem a tényleges népvallás. Ezt nem szintézissel, hanem lélektani és történeti alapjainak elemzésével tárhatná fel éppen Baktay, aki ezzel a munkájával is bizonyosságát adta a hindu lélekbe való behatolásának. *Kühár Flóris.*

Karácsony Benő : Napos oldal. Erdélyi Szépművés Céh, 1936.

«Kissé zavaros legény voltam, s nem mindig rokonszenves. Ostobaságot is eleget fecsegtem össze s makacsul kötöttem az ebet a karóhoz, hogy fölötte állok a többi fecsegő-

nek mennyiségben és minőségben egyaránt. Félműveltségem kirakatversenyében nem egyszer éreztem magam győztesnek, rendszerint olyankor, amikor a legegységűbb bölcselmek pöffeszkedtek kirakott portékáim között.» — Karácsony Benő regényhősének ez a rövid és jellemző önvallomása a legközvetlenebb és valószínűleg leggyanútlanabb vallomás magáról a könyvről is. A könyvről, amely most is Karácsony Benő édes sajátja összes hibáiban és értékeiben, s most is csak egy hajszál választja el attól, hogy remekmű vagy kínos műkedvelés legyen. Műkedvelés és remekmű keveredik benne szétoszthatatlanul és mindenesetre humora az, amely megóvja egyiknek a szerencsétlenségétől és a másiknak a szerencsésjétől.

Kétélű ez a humor. Néha vág és csíp ellenállhatatlanul. Bősége és gazdag mélysége van, a szerencsés lélektani pillanatok szülötte. Több annál, hogy szórakoztasson, vidítson, vagy elragadjon: meggondolkoztat, mélyre húz. Nem áll önmagában, tessék-lássék betétként, — az élet helyzeteinek, egyéniségek lényegének jellemzője. Világszemlélet van benne és költészet, tiszta bölcselkedés és szerencsés lényeglátás. Elemien és sorsdöntően közli mindazt, ami a világból érdekel. Szinte véresen komoly humor, ami alighanem minden igazi humor egyetlen értelme. — Máskor sekélyes és kezdetlegességével elriasztó. Kergeti a vad és meggondolkoztatóan ostoba ötleteket. Szavakat ficamít ki, kellelten hasonlatokat halmoz egyegy oldalon tízével-húszával és kétségségetten, mindenáron akar hatni, mint valami hivatásos bohóc vagy társasági kedv-derítő. Valami házi és családi multság-jellege van, szinte kulcsot követel, amivel megfejtésére és ízére lehet jutni. Egy pillanatra sem rokonszenves: óvakodást parancsol, mint egy tisztátlan ember.

Köztük hányódik a regény sorsa, az író jókedvére bízottan. Egyik fajtájára hosszú fejezetek zavartalan, tiszta szépségét lehet rábizonyítani. A másik pedig mindenütt fölüti fejét, mint az útszéli gyom vagy az eiszánt tréfamester. És mindenütt több lesz, mint helyzetet, hangulatot jellemző, izesítő fűszer: beletapad a stílusba, a mondanivalóba és menthetetlenül «viccessé» tesz mindent. Kis hijján: maga a stílus ez már, a hasonlatok ízetlen őserdeje, a vicces szóficamítások árvize. A stílus elménkedő, külön szerepet játszó okvetetlenkedésétől nem látni aztán a regényt magát: egy remekműre elegendő igyekezet és képesség beszédes jegyeit. Mert ahol fölenged az «elmés» stílus, ahol út nyílik a mondatok zürzavara között a mondatok lényegébe, Karácsony Benő könyve figyelemreméltó vállalkozás és jelentős, nyugati ösztönzések felé tapogatózó korszerű kíséret.

A század érthető és jellemző betegsége fogja el hőjét, Felméri Kázmért: menekül a bizonytalan életből egy még kevésbé bizonyos remeteségbe. Van benne valami a robinzonok egyszerre önkénytelen és kényszerített élettől való meneküléséből. A körülmények kényszerítő hatalma és sajátmaga indokolt nyugtalansága veti életformája számára ismeretlen és idegen partra, ezúttal apja malámba, a kultúrától éppen csak külsőségeiben érintett hegyek közti szigetre. A menekülés célja rendszerint honfoglalás, rejtett társadalmi szervezkedés. Ehhez lát hozzá ő is, első szabad órájában, és megveti a sajátmaga képére elképzelt birodalom alapjait. Törvényeket hoz, berendezkedik az életre, amelyet szíve mélyén elképzelt és amelynek gyökerében mégis az van, amitől menekült: rend és szervezet. Idilli életben él házataja állataival, az erdő betegeivel, — úr és parancsoló fölöttük, gazda és

fejedelem. Péntekje is akad, egy kamasz parasztlány, — és azt érzi, amit a menekülők: biztonságban van. De a kísértő régi élet erősebb, beidegzetebb, otthagya tehát a malmot, elszéleszti birodalmát és egy régi szerelem nyomán visszatér az életbe, az idill zsongító valószínűtlensége után a valóságba. További élete kevésbé érdekes: zendülés és bírálathat. Másodszor is otthagya a társadalmat és másodszor is visszatér a malomba, robinzoni szigetére. Szegényebben, kifosztottan? — gazdagabban és tisztábban.

Ez az eszményi, ironikus robinzonád, a két hajótöréssel, a legvilágosabb karriertörténet — az, ami alkalmasint minden robinzonád lényege. Felméri Kázmér a karrier legmagasabb, legszédítőbb pontjára jut el — és kétségtelen, hogy ez az egyetlen «érvényesülés»: sajátmagához. Megtalálja a fél-vadonban az egyetlen érintetlen pontot, az egyetlen tanulságot: önmagadban bizhatsz egyedül. A könyv aztán végeredményben, túl a stílus kegyetlen és elriasztó próbáján, a meghökkentően korlátolt és izetlen epizódok akadályain, a nyakatekerten és nehézkesen paradox ötletek buktatóin, — ennek a leegyszerűsödött emberi tartalmú karriertörténetnek iskolapéldája. Emberi és írói tartásában pontos, előre beígért folytatása Karácsony Benő első két regényének. A Pjotruska kissé késznevett karrier-ötletének mélyén árulkodó rezignáció és csömör, alaposabb, terjedelmesebb kifejtése. A férc azonban végig ott van az egészen, a regény fele hiába való öltögetés, zavarja a varrás kemény, lendületes szépségét, az utolsó oldalak biztos, hideg és megrázó fegyelmét.

Mindaz, ami értéke és jelentősége azonban, rejtve marad a kisebb türelmű, felületesebb érdeklődésű olvasó nagyon is érthető konfliktusában, amelybe a könyvvel, annak találásával már az első oldalakon

kerül. A konfliktus pedig végig tart, és állandó a kínos és bizonytalan hatás: pillanatokra a nagy olvasmányélmény illuziója, hosszú oldalakra a kényelmetlen feszengés. E kettő között hanyódik a könyv sorsa, vegyes és kilátástalan hatással. Árulkodó nemes szépségében, nagyszabású emberi tartalmában így lesz aztán mégis csak egy állomás Karácsony Benő írói pályáján, sokban pedig zsákutca a stílus, a kifejezőmód riasztó bajai miatt. Állomás, ami után nehéz és nem biztató a folytatást megjósolni.

Thurzó Gábor.

Tonelli Sándor: Az emberi civilizáció kezdetei. (Budapest, 1936, Rózsavölgyi. 200 l.)

Megvallom, némi idegenkedéssel vettem kezembe ezt a szépen kiállított könyvet. Az emberi civilizáció kezdetei — a tárgy nagyon érdekes, de az őstörténet még a szakutás számára is veszélyes talaj. A történelem előtti korok, sőt a történelem első évezreidei is, «nem céhbéli szakemberek» s a magántudósok szabad vadászterületei. Nem annyira bosszúsággal, mint inkább szomorúsággal lapozgatom az ilyen «álarcos» könyveket; szerzőik legtöbbször — tudós Horvát István nyomdokain — a turanizmus szolgálatába állítják széleskörű, de nem jól megemésztett ismereteiket. Sajnálom a — szerintem — hiába pazarolt tudást és energiát. De ezúttal nagyon kellemesen csalódtam. Tonelli Sándor szerénykedő öntudattal jelenti ki, hogy «nem céhbéli szakember», nem akar új felfedezésekkel megdöbbsenteni: a legutóbbi évek tudományos eredményeit ismerteti. A függelékben utánanézhethetünk: valóban a legfrisebb angol, német, francia kutatások alapján rajzolja meg a civilizáció keletkezését. Tonelli a legszebb értelemben vett dilettáns: dilettante inkább, mert a magyaros

szóalagnak nálunk egy kis perjoratív íze van. A diletánsnak azonban sokszor szélesebb a látóköre, mint az egyoldalúságra kényszerült szak tudósé. A diletáns nem köteles minden részleteredménnyel megterhelni emlékezetét, jobban áttekintheti az anyagot, könnyebben meglátja az összefüggéseket s közelebb áll a közönséghez. A diletánsnak hivatása van — tehát nemcsak azt jelenti ez a kifejezés, hogy kedvtelésből tanulmányozza a tudományokat, a diletáns szereti a tudást s azt akarja, hogy mások is szeressék azt. Tonelli tudatában van diletánsi hivatásának. Ezt a könyvet valóban ilyen diletánsnak kellett megírnia — Tonelli Sándornak, aki minden vas kalaposság és tudományos fitogtatás nélkül beszélget velünk nagyon sok minderről, ami tárgyával kapcsolatban van: az ősemberről, a történelem előtti korszakokról, az ősember lelki életéről, a barlangrajzokról, Egyiptomról, Mezopotámiáról, Krétáról. Hallunk a fémek elterjedéséről, az írásról, az árnak őshazájáról és az amerikai civilizáció rejtélyéről. Nagyon sokat tanulunk Tonelli Sándor könyvéből s nyugodtak vagyunk, nyugodtak lehetünk: nem hamis tudományt, nem delibábos tévtanokat kaptunk. Sőt! Az Atlantiszmesét írónk elveti, figyelmen kívül hagyja. Pedig éppen ebből a könyvből tanultuk meg, hogy a görög regék a tudomány világánál igaznak bizonyultak. Nem lesz-e így egy-két évtizeden belül az Atlantisz-mondával is? Tonelli Sándor könyve új szint jelent a magyar tudományos irodalomban — várjuk ennek a műfajnak többi hivatott diletánsait is. *Sárkány Oszkár.*

Balassa Imre: W. A. Mozart esodlatos élete. (Palladis kiadás.)

Balassa Imre ezúttal sokoldalú munkássága mellett is újat jelentő területre lépett, amikor a világ egyik

legnagyobb, némelyek szerint elvitatathatatlanul legnagyobb zenei géniuszáról, Wolfgang Amadeus Mozarról alapos forráskutatás és szak tanulmányok után, regény formájába foglalt életrajzot írt.

Erdmann Werner Böhme greifswaldi egyetemi tanár «Mozart in der schönen Literatur» című értekezésében figyelmeztet arra a veszélyre, amit a XIX. század második felében különösen elburjázott romantikus és a történeti tényektől merőben távol álló beállítás jelentett, amikor Mozart egyéniségét a szélesebb rétegek ízlése szerint legendák hősének, vagy félistennek csillogó köntösébe bujtatták, holott arra kellene törekedni, hogy a zenei belletrisztika megtisztuljon, a költő pedig a történeti és művészi hagyományok épségbentartása mellett egyéni ihletét abban az irányban fokozza fel megragadó erejű látomássá, hogy a hős kora, környezete, egész letűnt világa újból feltámadjon, mint lelki és művészi fejlődésének természetes bölcsője. (1. Bericht der Musikwissenschaftlichen Tagung Salzburg 1931. Herausgegeben von Erich Schenk 183. és 242. o.)

Balassa Imre műve ezt a purifikációt szolgálja bátor művészi hitvallással. Képzletének fehér vitorlása bűbájos Mozart melódiák csipkés hullámain lebeg vissza a barokk-korba, de nem kerüli el a lélek mély örvényeit, ahová a boldog csodagyermekből felserdült, szerencsétlen szerelmekben s az alkotás vívódásaiban véresen harcoló géniuszt hűségesen követnie kell. Balassa nemcsak történeti, de lelki bűvármunkával is feltárja azokat a kiélezett végleteket, ahová Mozartot a korlátolt, közönyös és irigy pályatársak, a dölyfös hatalom, a kispolgári család szinte átmenet nélkül sodorják, miután pápai és császári trónusok legmagasabb elismerésében és kitüntetésében részesült. És a feltárt sebekre

nem teszi rózsaszín illúziók szépségflastromát, hanem véres komolysággal rajzolja meg a befelé tekintő magányos zseni küzdelmes útját, megdöbbenően tragikus sorsát. És mégis éreztetni tudja, hogy Mozart élete csodálatos volt, sőt a konvenciók, a szokványos sallangok lefejtése után emberi közelségében, örök művészi igazságában, halhatatlan alkotásaiban a teremtés egyedülálló csodája. Művészi koturnusban tűnedeznek fel a német kultúra legnemesebb sziluettjei: Haydn, Goethe, Beethoven és biztos távlatokban vannak Mária Terézia, II. József, Mária Antoinette és még számos történeti alak körvonalozva. A zengő, színes szavak mögött valóban életnagyságban sikerült a C-moll mise, Don Juan, a Varázsfuvola és a Requiem Mozartját életre kelteni. Az író finom tapintatú tolla gyakran érinti a szív húrjait, de a forró szenvedélyek nyomán támadt diszharmoniak a megdicsőülés orgonapontjában oldódnak fel. Klasszikus tömörség jellemzi ezt a regényt, amelynek finoman áterezett utalásai, férfias mértéktartása és meggyőző lendülete egységes és előkelő irodalmi színvonalat biztosítanak.

Váradi Miklós dr.

Irodalomtörténeti tanulmányok.

Gedeon Jolán: Ady-tanulmánya. (Ady és a francia irodalom, Budapest, 1936, 29 (3) 1.) új szempontokat és eszméket ad a kutatásnak. Nem tisztázza még Ady és a francia irodalom viszonyának problémáját. Hogy mennyit köszönhet Ady a francia irodalomnak, ezt «egy eljövendő tanulmány feladata lesz a stílus kutatás eszközeivel megvilágítani». Gedeon Jolán tanulmányának első fele már ennek az eljövendő értekezésnek vázlata s — bár még határozatlanul — felveti a «hatáskutatás» legfontosabb feladatait: határozott és hű képet

kell nyújtani Ady francia irodalmi műveltségéről, meg kell végre állapítani, mennyire tudott franciául, mit olvasott s mit hallhatott a dekadensekről. Milyen mély volt a hatás? Az Ady-kritika mindeddig adós maradt a válasszal. Gedeon Jolán inkább felületesen látja a francia hatást. — Az Ady-kutatás elintézetlenségére éppen a dolgozat másik része mutat rá, mely valójában egy fejezet az Ady-kritika történetéből. Itt veti fel Gedeon Jolán egy másik tanulmányának, az Ady-kritika történetének eszméjét. A kis dolgozat fontos lépés a higgadt és tudományos Ady-irodalom felé. — *Csipkay Sándor* sok tekintetben úttörő dolgozatában (Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei. Laskai János. Budapest, 1935. 32 l.) rámutat a magyar protestantizmus sokoldalú irodalmi érdeklődésére, a XVII. század fordító- és átdolgozó irodalmának forrásaira. — *Szentiványi Béla* igen széleskörű tudással és tájékozottsággal rajzolta meg egy németországi evangélikus misztikus mozgalmának, a pietizmusnak magyarországi útját s a pietista kultúrcentrumok egyházi és irodalmi életét. A pietizmusban az igazi lutheri szellemű reformáció folytatását s a felvilágosodásnak, a nemzeti újjászületésnek közvetlen előkészítőjét kell látnunk. (A pietizmus Magyarországon, Budapest, 1936. 92 l.) — Az irodalmi biedermeierrel foglalkozik *Gárdonyi Klára* doktori értekezése. (Biedermeier a magyar költészetben, Budapest, 1936. 46 (2) 1.) Tanulmányának értéke nem a részletkutatásokban van, az egész kor átfogó átértékelését sem kereshetjük benne, ehelyett kijelöli a további kutatás területét s tudatosítja sejtéseinket. — *Benedek András* kiegyensúlyozott, érett doktori értekezést írt a szellemességről. (A francia szellemesség a XVIII. században. Budapest, 1936. 91 (5) 1.) A XVIII. század

francia irodalmának két nagy öröksége van : a rousseau-i preromantika és a voltaire-i post-classicismus. Az utóbbinak, a franciásabbnak, terméke az esprit, mely azóta az irodalom minden területén s a magánéletben is európai jelentőséget nyert. Benedek András a francia tudományos irodalom régi hiányát pótolja az esprit-t lélektani és irodalmi szempontból vizsgáló tanulmányával. Finom megfigyelő és élesen boncoló elme : virtuozitását mutatja Voltaire Candidejének élvezetes lélektani és stilisztikai elemzése, mely a tanulmány legsikerültebb fejezete.

Sárkány Oszkár.

Franciaországi magyarság. (Szerkesztette dr. Baráth Tibor. Emlékkönyv a Párizsi Magyar Diákegyesület fennállásának tizedik évfordulójára. Párizs, 1935.)

A Párizsi Magyar Diákegyesület azzal ünnepelte meg fennállásának tizedik évfordulóját, hogy egy kötet tanulmányt gyűjtött össze, amelyek mindazokat a problémákat tárgyalják, amelyek a künn élő magyarokat állandóan foglalkoztatják. Beszélnek a franciaországi magyarok magyarságáról (Baráth Tibor), nyelvről (Gáldi László), sajtójáról (Gyáni Sándor), a magyar irodalom ottani lehetőségeiről (Benedek András), a magyarok létszámáról (dr. vitéz Nagy Iván).

Külön tanulmánycsoport foglalkozik a külföldön élő magyar diákok problémáival. Vitéz Nagy Iván, Baráth Tibor, Gáldi László, Balassa László, Takács Ödön, Kovács József, Degré Alajos, Rubletzky Géza, Mikó Imre foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel. A tanulmányukban sok eredeti és érdekes ötlet van és legtöbbször megérzik az a bizonyos «párizsi levegő», amely a legnehezebb kérdések gátlásmentes tárgyalását teszi lehetővé.

(F. I.)

Varga Lajos : Sötét alakok. A címbe rejtett keserűség csak mint finom, alig észrevehető pókhálósál vonul át ezeken a kötött, egysíkú verseken. A meglett férfikor küszöbéről visszapillantva sötét ablakoknak látja az el nem ért vágyakat. De amit nekünk ad ezekben a versekben, az inkább enyhe, tiszta fényvel áradó világosság. Egy dolgos, meleg családi életet élő ember házatájának szelíd ablakszemén hogyan tükrözik keresztül a falu halk szépsége, a mindennapi örömök és bánatok egyszerű íze. Varga Lajos nem is akart többet. Az életét nyújtotta dolgos, férfias tenyerén. Kötetének legsikerültebb darabjai : A vadász, Búzatábla, Csósz, Karó, Márciusi vers, Vágy.

Nagy Méda.

Csete Balázs : Mesél az élet. Kispest 1936, Ifjú Polgárok Lapja kiadása, 162 (2) l.

Képek az oroszországi hadifoglyok és a járszági magyarok életéből. Nem nagyigényű, de meleg szívvel írt történetek. Nemes, tőzgyökeres-magyaros elbeszélő-stílusa Gárdonyi Géza és Móra Ferenc öröksége. Egész egyénisége, filozófiája leginkább Mórara emlékeztet. Nemes diletantizmus ez — az író nem akar céhbelinek látszani, nem akar több lenni, mint amennyit adni tud s éppen ezzel a szerénységével ragadja meg az olvasó szívét.

S. O.

Eősze András : Piros labdám doblak. A fiatal költő szívében elrejtve, valahol mélyen él a líra. De amit nekünk megmutat ezekben a versekben, azok csak egymásmellé rakott szavak, a belső ritmus teljes hiányával. Erőszakolt szóösszetételek, félúton megállt gondolatok. Sokszor teljes érthetlenség és szó-zürzavar. Még sokat kell tisztulnia és csiszolódnia, hogy a meglátott apró, finom lírai képeit élvezhető formába törje.

N. M.

S Z I N H Á Z.

SIEGFRIED, FIDELIO ÉS KÉT TÁNCJELENET A TATAI SZABADTÉRI JÁTÉKOK MŰSORÁN.

Az idei kerti ünnepre díszbeöltözött a tatai park. A hatalmas platán, mely tavaly tépett koronával szomorkodta végig a Vernusz-barlang lankadt búbáját, most fejedelmi pompával emelte roppant zöld baldachinját a lombkulisszás szín fölé. Ebben az évben a természet valósággal elárasztotta Flóra tékozló bőségszarujából a növényzetet buja teltséggel. A tatai park hullámozó smaragd kárpitjai közt kicsillanó kék tavak, a romantikus romok merengő bazaltjai közt zengő vízsugarak, egy finom mívű empire palazzino, a felhőtlen ég kék selyme az idei tavasz tündéri dekorációjában csakugyan páratlan és feledhetetlen keretet adtak nemcsak magának a szabadtéri előadásnak, hanem a nézőtérnek is, amely fényével, gazdagságával és előkelőségével szintén elengedhetetlen színfoltja a káprázatos képnek.

A szabadtéri előadás mindig társadalmi esemény is. Ünnepe, helikoni kartánca a kultúrának, amelyben az előadást a nézőtérhez s a nézőteret az előadáshoz kell hangolni. A salzburgi Festspielek Európa intellektuális szalónjává avatták a gyönyörű barokk dómteret s az idén a tatai parkban, még mielőtt a zenekar megszólalt volna, már egy európai koncert sok változatú polifóniája csendült meg a közönség körében is. A megnövekedett idegenforgalom visszhangja élénken érezhető volt a szabadtéri játékok népes tribünjein. Hatezer néző soraiban képviselve volt úgyszólván a kontinens minden nemzete s a magyarság valamennyi társadalmi rétege is. Az ünnepség társadalmi részének rendezősége mindenesetre kitűnően végezte munkáját. Most nézzük a művészi rendezést.

Az első előadás maga két részből állt, egy könnyedebb táncprogrammból s egy elég súlyos és nagy művészi felkészültséget kívánó opera előadásból. Az első rész sikere, hatása, látványos és artisztikus szépsége felülmult minden várakozást. A második résznél sem a művészi teljesítményben volt a hiba, a kisszámú Wagner-rajongó s a magas zenekultúrával rendelkező műértő előtt vitán felül áll, hogy a Siegfried harmadik felvonásának tatai szabadtéri előadása zenei életünk komoly, nagy művészi eseménye volt. De tagadhatatlan az is, hogy itt nem számoltak eléggé a közönség teherbíró képességével. Mire a Siegfried előadására került a sor, a szem és a fül már annyi izgalmas benyomást kapott, a lélek szépséggel annyira ittasult volt már, hogy szinte kábultan a sok ingertől tompultan lélt el, amikor a legfeszültebb felfokozottságot kívánták volna tőle. A közönség egy része a szószeros értelmében kimerült már, mikor Wotan világbíró dárdája megvillant és hatalmas szózata Erdát idézte a Föld méhéből. Ezeket már csak a tűzvarázs bíboros izzású látványossága ragadta meg az előadásból, de az opera dübörgő, félelmes szépségei jórészt elvesztek számukra.

Panaszra azonban ezeknek sem volt okuk. A műsor róluk sem feledkezett meg. Nádor Mihály táncjátékának könnyed, kedves zenéje, a tüzes spanyol táncok felkorbácsoló ritmusai, az édesen ringó bécsi keringők s az

egész kerti ünnepséggel sziporkázó melódia-tűzijátéka mindenkit egyformán elandalított. Közben a halavány csillagok felé madárcsicsergés trillázó tömjéne fodorzódott föl s a nem éppen távoli tavakról a békák kardala szólt bele a remegő triolák lassan hangorkánna dagadó árába. A balett második képe a schönbrunni park táncos garden partija olyan káprázatos látványosság volt, amely dekoratív szépségben csakugyan fölülmúlta mindazt, amivel eddig a tati előadások méltán kérkedhettek.

A fákon kigyulladó színes holdak, a lombok remegő résein kivillanó zsirandolok gyertyalángjainak nyugtalanul imbolygó csillagai, a fény balusztrádós lépcsőzeten levonuló udvar, a színek szívdárványorgiája, a bársonyok, selymek, brokátok hullámmainak, a prémekek és tollak fehér lavináinak, az ékszerek, drágakövek és fémdiszek fényeinek csillanó pompája, a Reichstadti herceg törékeny, mélabús hattyú-álma, Elsler Fanny (Szalay Karola) bájos porcellánszerűsége, a szilaj Taglioni (Ottrubay Melinda) örvénylő temperamentuma s az egész bécsi udvar minden gazdagsága egyetlen hatalmas szimfóniába olvadtak, amely mozdulatokból, színekből, fényekből és melódiákból volt hangszerelve olyan színen, amelynél impozánsabbat, megfelelőbbet keresve sem találhattak volna. Teljessé vált a hatás, mikor a park távolabbi részeit is bekapcsolták a látványosságba. A keringő édes ittasultsága tovább harapódzott s a lombok messze háttérben kirajzolódtak az esti Bécs fényudvaros szilhuettjei az árnyszerűen suhanó párok sejtelmes kavargásával. A táncköltemény szereplői közül elismeréssel kell még említeni Bordy Bellát, Harangozó Gyulát, Toronyi Gyulát és Kőszegi Ferencet. A zenekart nagy lendülettel vezényelte Kenessey Jenő. De a káprázatos látványosság igazi költői a koreográfiai és kosztümszépségek összeállítója Sz. Tüdős Klára és az egésznek formába öntője és mozgatója Oláh Gusztáv főrendező.

Kevésbé látványos, de misztikus szépségekben, babonásan borzongató költészetben, az ősi népképelet robusztus vízióinak lenyűgöző hatalmában annál gazdagabb volt az est második száma, a Szent Fáklya, ez a remekbe készült magyar tánclegenda, amelynek szövegét és koreográfiáját Dohnányi Ernő két híres opuszára, a Rurália Hungarica és a Szimfónikus percek zenéjére Galafrés Elza készítette.

Az égi hatalmak és a zabolátlan ősi természet babonás erői harcolnak. A dombtetőn álló, áhítatos paraszti kezek primitív művészetével faragott Mária-szobor, a Mennyei Patrona megelevenedik, odaadja égő fáklyáját a lánynak, hogy felgyujthassa a lápot, amelynek gonosz lidércei és vámpírjai kedvesét, az ifjú pásztorot gyötrik és fogvatartják. A legények és lányok szilajul dobogó éjjeli körtánca az életfa körül, a lép lidérchadának kísértetkavargása, a rohanás a szent fáklyával a fekete éjszaka rémségei közt, majd a felgyujtott lép lobogó vérvilága és végül a felszabadult pásztorok és a fehér lebegésű lányok, a vágató paripák fehér szálltán érkező csikósok hitszárnyain lelkendező hálahimnusza a megváltott Föld hajnalódo békéjében olyan megragadó képei a mély szimbolikájú zene és tánckölteményének, amelyeknek hatása alól percekig nem tudott szabadulni a megbűvölt közönség. A táncköltemény főszereplői itt is Szalay Karola, Bordy Bella. Ottrubay Melinda, Kőszegi Ferenc, Brada Rezső és Harangozó Gyula voltak. A zenekart Fleischer Antal vezényelte, aki a milánói Scalaban is nagy sikerrel dirigálta a Rurália Hungaricát.

A műsor második operai részében Wagner tetralógiájából a Siegfried harmadik felvonása került előadásra. Az előadás külön érdekessége volt, hogy maga a kastély ura, gróf Esterházy Ferenc rendezte és vezényelte.

Esterházy Ferenc kitűnő, képzett zenész és elismert zeneszerző. Bécsben már nem egyszer vezényelt igen szép sikerrel. A wagneri partitúra hősi erejét és zengését nagy lendülettel hozta ki a zenekarból, amely élt a kezében. Kár, hogy a Siegfried harmadik felvonása, amelyben úgyszólván végig magánszólamok énekelnek, amelyben egyetlen karrész, de a finálét leszámítva, úgyszólván még egy kettős sincs, nem alkalmas szabadtéri előadásra. A szinte legyőzhetetlen nehézségeket figyelembe véve, a produkció még így a műsor végére illesztve, a fáradt közönségre is hatást tett, amit a vezénylő karmester fegyelmet tartó biztosságának, az énekesek, Némethy Ella, Szántó Enid, Schorr Frigyes és Strack Tivadar nagyszerű teljesítményének s a tűzvarázs monumentális látványosságának s a végső duó szárnyaló zengésének lehet köszönni. A közönség mindenestre nagy benyomásokkal távozott az idén az első tatai szabadtéri előadásról.

A tatai szabadtéri játékok második nagy estje Beethoven Fideliojának előadása volt, az Esterházy grófok régi várkastélyának meglehetősen épségben maradt homlokzata előtt. A gyönyörű trecento gótika, az elsőemeleti galéria dekoratív hármás ablakai, a monumentális, vaskoserejű torony, amelyet a rendezés színpadi dekorációja megfelelő stílusos hozzáépítésekkel hatalmas három tagozású színpaddá képezett ki, megragadó keret adtak a romantikus történethez. Az a megragadó kép, amelyet a reflektorfényekkel fantasztikusan megvilágított középkori várkastély adott, percekig lenyűgözve tartotta a nézőközönséget. Ezen a festőileg eszményi és akusztikai tekintetben is igen jónak bizonyult színpadon gróf Esterházy Ferenc elgondolásai alapján Oláh Gusztáv és Nádasdi Kálmán rendezők nagyszerű lehetőségeket biztosítottak az opera szépségeinek. A börtönjelenet csakugyan megkapta itt az évszázados mély boltívek alatt hatásos couleur localját. A hatalmas szín emeletes nagy sikjai módot adtak a festői felvonulásokra és a karok impozáns elhelyezésére. A közönség csakugyan szinte odatapadt a színpadhoz és léleket visszafafojtva kísérte a melódiagazdag, meleg líraiságú operát, amelynek finom szépségei elsikkadtak a napoleoni katonák zürzavarában s amelyet a közönség annak idején nem értett meg és nagyon hidegen, szinte visszautasítón fogadott. Beethoven keserűn, megtört lélekkel vonult akkor vissza, hogy sebzett szívét új nyíl érje a martonvásári park ősi fái alatt.

Most, több mint százhuszonöt év távlatából, az avult szöveg ellenére is frissen, lebilincselően hatott ez a daljáték, amely zeneileg is magasrendű élvezettel szolgált. Eleonora-Fidelio szerepét Báthy Anna énekelte. Csengő hangjának behízelgő melegsége csillogott a gyönyörű áriákban, amelyeket biztos énektudással vitt diadalra. Kitűnő volt Rocco szegepében Kálmán Oszkár. Floresztánt Rösler Endre énekelte bravúrosan. Jó volt Réthy Eszter kedves Marcellinája és Losonczy kegyetlen Pizárrója. Megkapó színeket hoztak az együttesbe Székely Mihály, Szügyi Kálmán és Komáromy Pál. Külön elismerés jár a karnak különösen a rabok énekének bámulatos finom és árnyalati szépségekig kidolgozott előadásáért. Mely hatást tett a közzene, amelyet a zenekar Ferencsik János mesteri vezényletével adott elő. Itt bontakozott ki az est főnséges hangulata egész nagyszerűségében. Elöl a kastély félhomályban maradt álomszerű homlokzata. Fölül az éjszakai mély kék égbárpit sziporkázó csillagtüzeivel. Körül az évszázados fák sötétzöld lombkoronái a színteret magába ölelő park rejtelmes susogásával. A kürtök harsánny rivalgása felverte a fészkek csöndjét. A felriadt madarak énekbe kezdtek s a pianók kísérete mellett mintha csak a karmester vezényletére fűztek

volna bele feledhetetlen futamaikat a Beethoven partitúrába. Ferencsik, a fiatal karmester ragyogtatta tehetségét nemcsak ennek a közzenének vezényletével, hanem az előadás egész zenei részének zökkenéstelen, teljes harmóniájával. Percekig zúgott a taps a közzene után, de lelkesen harsant fel az egyes számok ellenállhatatlan hatása alatt is.

Elismerés illeti gróf Esterházy Ferencet és Fellner Alfrédot, akiknek úgy áldozatkészsége, mint sok munkája és ötlete biztosította a tatai ünnepi játékok szép sikerét. Azt hiszem, a Fidelio olyan trouvaille, amely tartósan megmaradhat a tatai játékok művészi középpontjának, akár csak a Jedermann Salzburgban.

Kállay Miklós.

HARANGVIRÁG.

Andai Ernő vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Detre Dénes világhírű író együtt él fejedelmi villájában fiával, ifj. Detre Dénessel. Különváltan élő feleségét egy fiatal erdélyi úrileány, Ádám Magda helyettesíti, aki nemcsak házvezetőnője, hanem titkára és egy kicsit — műzsája is az írónak. Az ifjabb Dénes rosszalólag nézi apja áratlan flörtjét, mint eleve jól sejtjük: némi személyes érintettségből. Amikor Magdának beteg édesanyja meglátogatására Erdélybe kell utaznia, kipattan nagy titka: leveleit anyja megnyugtatóására Detre Dénesné címére intéztette; most azután az útlevel majd leleplezné a kegyes csalást. Az ifjú Dénes, akinek tanári barátságatalansága érző szívet takar, rááll, hogy álházasságra lépjen Magdával, az útlevel érdekében s a haladéktalan elválás feltételével. Az erdélyi kis kúrián Magdát, az álmenyecskét megostromolja régi imádója, Balogh Gábor, de végszóra betoppan álférje, ifj. Dénes, és néhány korty bor kicsalja belőle a «tudatalatti» szerelem megvallását. Együtt utaznak vissza Pestre s ott már csak idősb Dénest kell eligazítani. Miután a tanár úrtól ez alig remélhető, megint csak Magda veszi kezébe a dolgot, az «irgalmi» házasságot irgalmatlanul állandósítja, a férjjelölt öreget pedig előlépteti — apóssá.

Operettnek igen jól megtenné ez a történet, vígjátéki hitele alig több a semminél: bábok mozgatása az egész s hozzá még únos-úntig ismert báboké. Ez a deresedő «világhírű» író, ez a nőügyekben analfabéta tanár, ez a talpraesett hajadon csakolyan régi ismerősünk, mint akár az író exripacs portása (a Szabinnók-beli Rettegi Fridolin unokája), vagy a gazdájánál sokkal gögösebb inas. S még az erdélyi úriház apraja-nagyja is ilyen jól bevált klisék gyűjteménye. Csoda-e, ha ily körülmények között a szereplők egyéni sorsa s az egésznek «megnyugtató» kimenetele iránt csak igen mérsékelten érdeklődünk? A Nemzeti Színház ezúttal megint a magánintézetek illetékessége felé kalandozott el, amelyek a rokonszenves szerzőnek esetleg százas előadássorozatot is biztosíthattak volna.

A közreműködők szívvel-lélekkel buzgólkodtak, sok nehézség nem is hárult rájuk, ezek a szerepek szinte készen állíthatók be az együttesbe, mely ezúttal Nagy Adorján irányításával igen jó játékötemet produkált. Petheő, Somogyi Erzsí, Pethes, Berky Lili, Sugár: egytől-egyig helytáll a rábizottakért. Az erdélyi felvonásban Ignác Rózsa és Hosszú Zoltán tökéletes hitelű székelysége igen üdítő. Mindenekfölött kiemelkedik pedig Uray Tivadar gazdag és finom játéka.

FÉNY A FALUBAN.

Máriáss Imre színműve a Nemzeti Színházban.

Süt a nap — mondta tizenöt esztendeje Zilahy Lajos, és a *mai* falu rajzát ígerte; hanem a tökéletes hitelességgel valamelyest adós maradt. Ég a villany — mondja most Máriáss Imre, és szintén a *mai* falu képével kecséget; hanem azért az a bizonyos *mai* falu továbbra is várhat az igazi drámaíróra. Nem mintha Máriáss írói becsületes szándék, sőt írói tehetség nélkül nyúlna tárgyához; csak-hogy inkább novellai módon, mint valóban színszerű tömörítéssel. Korszerűsége sem hiányzik, de ez meg inkább csak indítékaiban található meg, semmint lélekismerő elmélyedésben.

Égjen a villany! — hirdeti a színmű hőse, a falusi bírónak úrrá nevelt, de állatalanságában az eke szarva mellé hazatért fia, értven ezen csakúgy a falujának valóságos elektrifikálását, mint a sötétben tapogatózó elmék megvilágosodását. A falu gyanakvó szelleme úri huncutságot szimatol a villamosvállalat ajánlatában, pedig némi helybeli huncutság is tapad a dologhoz, a számító molnár, meg csendes társa, a falu bírása részéről. A fiú gyanútlanul küzd a fényességért, míg a felbőszült munkátlanok ki nem kaparják az igazságot és ellenük nem zúdítják a falut. A lelkes fiatalembernek gyanúba keveredik a becsülete s majd hogy zátonyra nem fut házassági terve is a papkisasszony-nyal, aki körül a villamosítási terv legfőbb ellenzéke, a községi jegyző is legyeskedik. De a végén tisztázza a becsületét s megkapja a szerelmesét, mint ahogy a falu is a civilizációt sugárzó villanyvilágítást. Közben pedig a vén fejjel megszerelmesedett bíró is észére tér, amikor kiszemeltje megugrik a villamosági vállalat ravasz mérnökével.

Nagyon is sokágú cselekvény ez, azért azután jobbára epizódokra tördelődik az egész. Máriássnak jó szeme van, helyén van a szíve is, megértéssel és cifrázkodás nélkül rajzolja a parasztjait, de a drámai erősebb csomókötésig még nem futja a tehetségéből. Arra mindenkép rászolgált, hogy a Nemzeti Színház rendelkezésére bocsátotta színpadát, alkalmat adva, hogy azon biztosabb járást tanuljon.

Lelkesen, de nagyjából mégis a megszokás kereteiben folyt az előadás. A rokonszenves tehetségű Juhász József, aki eddig csak epizód szerepeket játszott, most vezetőhelyre került; szép és nem is sikertelen igyekevése mögött egyelőre egy kicsit ott bujkált a — komikus színész arcéle. Kürti községi bírása, Halmy Margit öregmamája klasszikusan magasrendű. Vándory Margit vénasszonystudiuma is kitűnő. Berky Lili, Szörényi Éva, Abonyi, Apáthy, Timár, Maklár, Hosszú nagy erősségei a gondal rendezett előadásnak.

JÁNOS VITÉZ.

Bakonyi Károly, Heltai Jenő és Kacsóh Pongrác daljátékának felújítása a Nemzeti Színházban.

Ezen a színpadon is felújításnak számít ez a mostani előadás, mert Hevesi Sándor is adatta már a Nemzeti deszkáin a klasszikussá lett izés-kedves mesét, mely azóta újabb rangemeléshez is jutott az Operaház műsorán. Sok értelme ezekután visszafogadásának nem igen volt, legfeljebb talán a júniusi hét igazolhatja; azonfelül rendezésének újszerűsége. Színpadi megoldása most nemcsak új, hanem valóban szép is. Jaschik Álmos megkapó háttereket tervezett, ezeket a körhorizontra vetítik. A távlati hatás így nem mindig kielégítő, még a legmeglepőbb és szemképrázatosabb kép: a tündérbirodalomé is inkább pompás gobelin szőnyegnek hat. Nagy-

ajtai Teréz pedig ragyogó ruhákat tervezett; s hogy több legyen a ragyogás: matyóviseletet adott a szereplőkre s ennek következtében a színpadi képek sem mutatják most az alföldi rónaságot, hanem enyhén hegyes-völgyes borsodi tájakat. Nem tehetek róla, de ebben olyasvalamit érzek, ami igen hasonlít a — paprikahamisításhoz. Már az eredeti daljáték is elkanyarodik valamelyest Petőfitől, most ez az új beállítás azután végkép elgyöngyösbokrétásítja Petőfi klasszikus egyszerűségét.

A másik fogyatéka az új előadásnak a — torkok körül mutatkozik. Különösen az Operaház felforgatása után a Nemzeti-beli kartársak nehéz feladat elé kerültek. A francia királykisasszony szerepét így is vendéggel, a graciózus megjelenésű, vá-

lasztékos játékmódorú és iskolázott énekhangú Eyssen Irénnel töltötték be. Mellette Kiss Ferenc énekli kellemes baritonhanggal és valódi magyar ízzel Bagó trombitás szép dalait. De már Dayka Margit egy kicsit alulmarad az énekrészeivel való küzdelemben, pedig egyéniségéhez egyébként pompásan talál a falu árvájának alakja. Jávornak viszont éppen az egyéniségétől idegen Kukorica János valódi lelke. Mutató legényt állít a színpadra, az éneklést is elvégzi úgyahogy, de a lélek valahogyan elszabadul az alakításából; népies zamat ürügye alatt valami mesterkéltséget, üres kántálást erőltet a beszédére.

A többiek friss kedvvel látják el szerepüket, a tündérek táncát pedig Pallay Anna növendékei, igen szépen.

Rédey Tivadar.

Z E N E.

A JÚNIUSI HETEK keretében zajlottak le az idej fővárosi zenei évad utolsó jelentősebb eseményei. Az ünnepi előadásokat az Operaház nyitotta meg. *Liszt Mefiszto* keringője szcenírozott balett formájában került bemutatásra, amelynek koreográfiáját Nijinsky Kyra írta és ő maga táncolta a főszerepet is. Elképzelésében a világ nagy keringő tánca kavargó, a jó és a rossz küzdelme, amelyben, bár a gonosz győzött, a lélek tisztaság után való sóvárgását mégsem tudja kipusztítani. Ezeket a gondolatokat azonban koreográfiája nem tudta elég világosan kifejezni. Még Margit szerepét csak valahogy megértjük, de Faust időnkint való felbukkanása, imbolygásai jelentésükben egészen homályosak. Maga Mefiszto nem is szerepel, helyette fenyegető szellemalakok mint a bűn szimbolumai lépnek föl, akik a keringő forgatagában hatalmukba ejtik

az életnek eddig zavartalanul örülő embereket. Egészében nagy hiánynak érezzük, hogy a Nijinsky szöveg homályos szimbolizmusával túlságosan elvonatkozik a zene eredeti programjától, amely Lenau Faustjának «Der Tanz in der Dorfschenke» c. epizódjához fűződik. A mű alaphangulata, a démoni drámaiság helyett az összefogó erő híján csak szétfolyó részleteket kapunk, melyek közül még a lírai momentumok a leg-sikerültebbek. A művésznő lágy, ábrándos mozdulatai, bár itt különösen artisztikusak, zenei szempontból igen kifejezők, mégsem tudták ellensúlyozni a formálás hiányait. A befejezésnél ezek különösen nyilvánvalók lettek, midőn a közönség csak akkor vette észre, hogy a műnek vége van, midőn a függöny már összezsapódott. Általában az egész rendezés, előadás kissé az elsziettség és ki nem dolgozottság benyomását keltette.

Utána *Dohnányi-Schnitzler* «Pierette fátyola» c. pantomimejének megrázó, sötét tragikuma, mély élményszerűsége annál erőteljesebben hatott. Dohnányi és felesége, Galfrès Elza (a mű koreografusa) itt valóban alkotó tehetségük legjavát nyújtották, hogy a szinte grande-guignoleba illő szöveget a zene és a mozdulat segítségével átnemesítsék. A zene annyira «beszéd», annyira magában hordja már a külső, belső történést gesztusait, hogy szinte csak ki kellett hámozni belőle a pantomime kifejező eszközeit. A II. felvonás báli jelenete újra megkapott nagyszerű zenei felépítésével. A mulatozó, táncoló fiatalság gondtalan öröme és a halál öleléséből menekülő menyasszony szörnyű rettegésének ellentéte a legnagyobb művészettel jut kifejezésre, míg a gyorsolka démoni iramának, sikoltó diszszonanciáinak borzalma megrázó hátteret nyújt Pierette lelki egyensúlyának teljes felbomlásához, kísérteties látomásaihoz.

Szalay Karola Pierette nehéz szerepében nemcsak tánc, hanem drámai tehetségének is legszebb teljesítményét nyújtja. Az utolsó felvonás fátyoltáncának vad kavargása, a megőrülés megjátszása különösen próbára teszi a legerősebb tehetségeket is. *Brada* Rezső mint Piero, *Kőszegi* mint Arlechino kitűnő alakítók. A zenekart *Ferencsik* pompás lendülettel vezette.

Befejezésül *Manuel de Falla* tüzes színpompájú, nagyszerű balettje, «A háromszögletű kalap» a két kitűnő főszereplővel, Vera Ilonával és Harangozó Gyulával került előadásra.

* * *

GOLDMARK «TÉLI REGE» operája 1912 óta nem szerepelt az Operaház műsorán. Nehezen találunk nyomósabb indokot arra, hogy a júniusi

hetekben miért éppen ennek a felújítására esett a választás. Maga a cselekmény igen vérszegény, Goldmark zenéje melodikus invencióban itt hozzá sem hasonlítható a Sába királynőjéhez, így hát mi marad más hátra, mint az ilyen sovány természetű művek legsikeresebb injekciójához fordulni: a látványos rendezéshez. *Fülöp Zoltán* hangulatos művészi díszletei, *Réka* rendezése a II. felvonás kedves tavaszi képe, a nagy számban képviselt szépnem együttvéve annyit nyújtanak a szemnek, hogy némiképp felejtetik a mű egyhangúságát.

* * *

A MAGYAR MŰZENE, sajnos, igen kis szerephez jutott az ünnepi hetek alatt. Kitűnő Verdi előadásokat ugyancsak kitűnő idegen vendégszereplőkkel, klasszikus zenekari hangversenyeket az itt idéző külföldiek más országokban is megkaphatnak, így a faji művészet képviselője legnagyobbbrészt a «*Gyöngyös bokréta*» szereplőire szorítkozott. Meg is feleltek ennek becsülettel. Ismét feltűntek a férficsoportok pompás táncai, a *mikófalvi legények* kampós-tánca, a *koppányszántói* kanásztánc és a *bugaci* gulyástánc. Bámulatos az a könnyedség, tökéletes ritmusérzék, amivel ezeket a nagy testi ügyességet kívánó táncokat járják. Mennyi motívumot leshetne itt el a magyar balett megteremtője! A *szanyi* férficsoport már nemcsak táncával, hanem többszólamú énekkarával is kitűnt. Egyetlen lelkes vezető, egy egyszerű néptanító is rávezetheti a népet arra, hogy az általa teremtett dalok milyen szépen hangzanak a többszólamú csoportnéklésben is. Nagy sikerük, reméljük, buzdítóan hat a jövőre is. *Hosszúhetény* feltűnt gyönyörű régi viseletével, régi dalaival. Egy-egy asszony, leány mongolos vágású arca, hajviselete, ruhájának

keleti pompája szinte bámulatba ejtő élethűséggel idézik az őshazát. Élő bizonyítékok ezek fölklöre kutatóink számára, akik Ázsiában keresik a magyar néplelek alkotásainak ősi forrásait. Legnagyobb sikere volt most is a *szentistváni* kedves gyermekcsoportnak. Helyrevaló, szép növésű kis fiúk, leányok, akik olyan tisztán énekelnek és olyan ritmikusan mozognak, hogy tanulhatna tőlük sok drága pénzen szaktanításban részesülő városi gyerek. Nehéz volna felsorolni a különféle falusi csoportok szebbnél-szebb öltözeit, minden kis részében kifogyhatatlan fantáziával készített darbjait, a pompás csárdástáncok számtalan változatait. Csak egy rontja az élvezetet. A mesterkélt környezet, a színház az igazi termőtalajából kiszakított népművészetet már sokban megcsinált, megrendezett színjátékhoz teszi hasonlónvá, amiből már hiányzik a mezők illata, a magyar falu, a magyar táj igazi lelke. A tánc hevében itt-ott fellángol a hamisítatlan magyar temperamentum, de a gesztusok, az éneklés már nem közvetlen adott hangulat kifejezői, hanem lerí róluk a «beállítottság.» De hát lehetetlent nem követelhetünk, s aki nem ismeri azt a csodálatos varázst, ami a magyar dal és a magyar táj sajátos hangulati összeolvadásából fakad, észre sem veheti a nagy különbséget a nép színpadi szereplése és otthoni természetes viselkedése között. Legfontosabb, hogy fővárosunk ilyen módon mégis közelebb jut a falu megismeréséhez, mint a faji önismeret legfőbb forrásához.

* * *

A NEMZETI MÚZEUM LISZT FERENC EMLÉKKIÁLLÍTÁSA méltóképen egészítette ki a jubileumi év zenei ünnepeit. Gazdag anyag gyűlt össze a Nemzeti Múzeum, a Zeneművészeti Főiskola és számos magános szívességből átengedett Liszt ereklyéiből. Mindezekből 500 darab került kiállításra.

A rendezés igen tanulságosan, kronologikus sorrendben tünteti fel Liszt gyermekkorára, családjára, a párisi évekre, vándorlásaira, weimari korszakára, majd pesti tartózkodására vonatkozó anyagot. Különösen nagy a Liszttől írt levelek száma: külön tárlók tüntetik fel azokat, amelyekben Liszt kimondottan magyarnak vallja magát. Olvasva ezeket a sorokat, szinte érthetetlennek találjuk, hogy mi szükség lehet itt még a folytonos bizonyítgatásokra. Lehet itt valakinek számbavehető szava olyan tekintélyű legfőbb fórum ellen, mint maga Liszt Ferenc? Liszt zeneszerzési technikájának megismerésére, jellemzésére igen értékes források az igen szép számmal képviselt kézíratos partitúrák. A Liszt művészi pályafutására vonatkozó művészi emléktárgyak, sok igen érdekes, különösen Liszt öreg korából való fénykép, külföldről kölcsönkapott sok értékes rajz, aquarell, Madarász, Barabás, Munkácsy, Than, Lenbach ismert Liszt portréi stb. teszik a kiállítást változatosabbá. A megnyitó ünnepélynek különösen bensőséges hangulatot adott Liszt zongorájának Göllerichné Voigt Gizella, a hófehér hajú Liszt tanítvány és Dohnányi Ernő művészi játékával való megszólaltatása. *Prahács Margit dr.*

HENRY DE RÉGNIER ÉS A SZIMBOLIZMUS FÉLSZÁZADA.

Két dátum a véletlen különös találkozására folytán csodálatosképen összeesett most a francia irodalomban: a szimbolizmus félszázados fordulójának ünnepe, tehát egy jubileum s az élőnek már alig nevezhető irány gyásza, mert a szimbolizmus legjelentékenyebb, magát az iskolát jóval túlélő költője, Henry de Régnier éppen a jubileum napjaiban költözött el az élők sorából. Régnier utolsó élő tanuja volt egy irodalmi irányzatnak, amely maga mint az egész költészet megújulásának előfutárja, úttörő harcosa írta be nevét a világirodalom történetébe. Maga a szimbolizmus talán nem termelt nagy alkotásokat, maradandó műveket és igazán nagy tehetségei azok, akik kinőttek magából az irányból, de mint szellemi megmozdulás mégis a legjelentékenyebb a romanticizmus óta, mert a századforduló előtt az ízlés, a lelkeség, az irodalmi érdeklődés és a formák és stílus teljes megújulására vezetett. És nem korlátozódott szűkebb körben magára a francia irodalomra. Inspirációit részben ősi kelta és népi gyökerekből merítve és az angol szellemtől is befolyásoltatva, végighullámozott egész Európán és legtöbb népnél még nagyobb hullámokat vert és jelentősebb egyéniségeket vetett föl, mint szülőföldjén. A századforduló magyar irodalmi megmozdulása is, amelynek középpontjában Ady állott s amely itt nemcsak stílusforradalmat, hanem nyelvfejlődést is indított meg, szintén a szimbolizmus jegyében zajlott le. Ady képekbe sűrített tömör zártsága, amely költészetét a tömegek számára különösen eleinte olyan érthetetlené tette, egyik legjellegzetesebb kísérő tünete volt a szimbolizmusnak is.

Franciaországban a nyolcvanas évek elején indult meg ez az új szellemi mozgalom és eleinte ott is olyan elképesztő volt, éppen annyira kihívta a gáncsot és a gúnyt, mint nálunk. Párisban is a gúnyos röpiratok és pamflettek egész áradata fogadta a fiatalok új törekvéseit, akiket akkor még dekadenseknek csúfoltak. A mozgalom mai nevét 1886-ban kapta. Jean Moreas, a későbbi román iskola megalapítója, ekkor nevezte először szimbolistának az új költői szemléletet híres manifestumában. Maga az elnevezés alighanem Baudelaire Correspondence című költeményéből származik, amelyet az új irány valóság-gal programversévé avatott. A költemény szerint a természet templom, amelyben az ember élő szimbolumok erdejét járja és titokzatos összefüggések környezik. A sokféle szétágazó, legváltozatosabb költői szemléleteket összefogó szimbolizmusnak csakugyan közös törekvése volt, hogy ezeket az élő szimbolumokat meglássa és a látszatok mögött rejtőző összefüggéseket kitapogassa. A közös alapelv, amelyben éppen az egyéniség szélső érvényesülését követelő és a legkülönbözőbb irányú törekvésektől kormányzott mozgalom mégis megegyezett, az volt, hogy szembehelyezkedett a költészetnek minden gyakorlati és társadalmi vonatkozásával és tiltakozott a világegyetemnek minden pozitív felfogása ellen. Így élesen szembekerült a kor két uralkodó pozitivistá irányával: a költészetben a Parnasse-szal, a prózában a naturalizmussal, bár természetes kezdő kapcsolatai mind a két iránnyal kimu-

tathatók. Az anyagi világfelfogással szemben a szellem mélyebb életének értelmét kereste. Elmélyülő beleérzéssel, az intuíción megvilágosító erejével kutatta a jelenségek mögött megbújó titokzatosságot. Az érzékelhető jelenségeken túl kitaruló világ érdekelt és a költészet lényegét a tiszta esztéticizmus szublimált örömeiben s az átérzettségnek feszültebb hőfokában látta.

Másik lényege volt a szimbolizmusnak a képszerűség, a képeknek víziókat keltő tömörítése és a vers zeneiségének szélsőséges fokozása, ha kell, akár az értelem rovására is. Az érzéseknek és gondolatoknak közvetlen néven nevezése helyett szemléltető jelképekkel helyettesítették ezeket a belső értelmi vagy érzelmi emóciókat és a lírának olyan egyéni jelnyírását találták ki, amelyet biztosan csak az olvashatott, aki belenevelte magát az ő életségükbe és maga is fel tudott emelkedni az ihletnek arra a megvilágosító hőfokára, amelyben a költemények megszülettek. A szimbolisták tehát az olvasót is részletetni akarták az inspiráció mámorának, elragadtatottságának gyönyörűségében.

Ami a zeneiséget illeti, Valéry szerint a szimbolizmusban «a költők számos (egymással különben ellenséges) családjának közös szándéka volt, hogy kisajátítsák a zenéből a maguk részét». És tény az, hogy a szimbolista esztétika egyik legfőbb követelménye a legteljesebben kihasználni a nyelv zeneiségében adott lehetőségeket. Gyakran a szó zeneisége kedvéért elhanyagolták a szóban rejtő lelki szuggesztív erők hatását, tehát a vers belső zeneiségét a külső zeneiség érdekében. Az volt az igazán nagy költő, aki, mint Rilke, George vagy Valéry, megtalálta a harmóniát a legteljesebb külső és belső zeneiség közt.

A zeneiség kedvéért törték át a francia vers szabályainak merev vas-törvényeit is. Ez eleinte csak abban nyilatkozott, hogy a szavak hangzása érvényesült írásukkal szemben. Később eldobta a szabályos vers mértékét és szabad ütemek szabálytalan hosszúságú soraival tett kísérletet szélesen áradó, hatalmas hang és képörvényeket kavarázó szószimfóniák felé. Végül már minden ütemezés nélkül törte a prózát hosszabb, rövidebb sorokra, úgy, hogy már csak a gondolatok és képek feszültebb belső fűtöttsége s a szavak és a szófűzés választékossága révén vált érezhetővé a különbség vers és próza közt. De éppen ez a külső elzeneitlenedés hívta fel ismét erősebben a figyelmet a vers belső zeneiségére.

Ezek az elvek természetesen csak később kristályosodtak ki. Maga a mozgalom a nyolcvanas évek elején az irodalmi fiatalság homályos, saját kívánságaiban sem egészen biztos elégedetlenségéből fakadt. A csillogó, kemény, világos szókimondású, kikalapált ritmusok és színek csinnadrattájával ható versekkel szemben, finomabb, légiesebb, rejtelmesebb zenéjű költeményeket kívántak. Elődeik közül Baudelaire és Verlaine költészetében találták meg ezt a lebegő, szétfolyó, éterikus zenét. Még hermetikussabb, még zártabb volt Mallarmé költészete, akinek a Rue de Rome-on levő kis szalonjában gyakran találkozott a nyugtalan fiatalság. Ezeknek hatása alatt indult a szimbolizmus és nőtt kérészetű kis folyóiratokban mind egyetemesebb erejű szellemi mozgalommá, amely lassankint az egész irodalmi életet elárasztotta és túlsapott Franciaország határain is.

Egészen egységes irodalmi iskolává sohasem vált. Általános elveiből mindenki annyit fogadott el és értékesített, amennyi egyéniségének és vérmérsékletének megfelelt. Sok és lelkes harciosa volt, de igazán nagy vezére egy sem. Legjobb katonái kinőttek soraiból és mint Valéry, Francis Jammes vagy Paul Claudel, a mozgalmon kívül nőttek nagygyá. Két legnagyobb tehet-

sége, aki a szimbolizmus keretében megmaradt, a flamand Émile Verhaeren és a minap elhunyt Henry de Régnier volt.

Henry de Régnier is Mallarmé keddi társaságából került ki. A szimbolista mozgalom harci lobogója 1887-ben közölte először egy kisebb ciklusát Maurice Barrés, Edouarde Dujardin, Paul Adam és Gustave Khan írásaival együtt. Ezzel Régnier hivatalosan is felesküdt a szimbolista zászlóra, amelyhez aztán a legtovább hű maradt. Már akkor két kisebb verses plakettja megjelent, amely azonban még éléken magán viselte a parnassienek hatásának jegyét. Az új irány a maga sejtelmes, misztikus szépségében *Tel qu'en songe* című kötetében bontakozott ki. Egységes versciklus ez, amelyben a remény halottas menetei vonulnak virágtömjénes homályban, halkan morajló zsolozsmázással s a misztikus derengésben az egymást idéző képek mint szorongó látomások bontakoznak ki s mosódnak el újra. Olyanféle hangulat lepi meg az olvasót a versek hatása alatt, mintha Maeterlinck valamelyik borongó, titkokkal teljes álomkastélyában járna. Míg lassan elvonul az árnyak és víziók processziója és a költő magára marad az alkonyat hervatag őszi fájdalomával. «Régi és romantikus költemények» a megelőző ciklus címe, hangulatában és díszletében ugyanaz, mint az Álmodók ciklusa s a kettő együtt Régnier költészetének legtisztább és legjellegzetesebb szimbolikus szakasza. Régnier költészetén valami nagy harmónikus bőség árad el. Van ezekben a versekben valami pompázatos, ünnepélyes és méltóságteljes fényű. Remy de Gourmont szerint «ez a költészet szertartásos, nemes mozgással, hieratikus és kimért léptekkel úgy kanyarog egy-egy gondolat vagy érzés körül, mint fényes bazilikák körül az ékes kőrmenetek.» Drága selymeken, díszes veretű ötvösmunkákon, nehéz aranyhímzésekben török meg és csillan vissza a lobogó gyertyák fénye. Mélyen zengő ének ritmusa ad szabályos egyöntetűséget a lépteknek és mozdulatoknak s az arcokon isteni eszmék magasztos derűje békül.

Azért a költemények még sem súlyosak. Van bennük valami könnyed előkelőség, még a borongó és sejtelmes korszakokban is. De Régnier költészete egyre tisztul, áttetszővé, derűssé, kristályossá válik. Egy álmodott görökség idealizált hellén derűje ömlik el rajta. Majd kelet kőcsipkés, arabeszk, rózsairattal, galambrajos, cipruszöldes égszínkéjje ad új alapot a miniatűrök gyöngéd színeiben tündöklő képeknek. Régnier új szimbolista mitológia mezei és isteni játékait varázsolja a földre. Külön díszletet ad költészte egy részének Velence varázsa, amely sehol nem éled meg olyan lenyűgöző szépséggel, mint nála. A középkor diabolikus, legendás szépségei és Versailles pompája éppen úgy megihlették költészetét, mint a magános órák tiszta, lélektükröző csöndje.

Regényeket is írt, amelyekben mindig költő maradt. Prózája szintén gazdag képekben, de sohasem zsúfolt vagy fülledt. Prózája tiszta, szabatos, csupa nemes csiszoltság és egyszerű elegancia. Olyan akár a szerző külső megjelenése, amely típusa a norman eredetű, magas, szőke, derűs és fegyelmezett francia fajtának.

Egész életében, otthonában, családi vonatkozásaiban mindig a legszublimáltabb légkör vette körül. José Maria Hériadiának, a legszebb francia szonettek költőjének második leányát, Maria de Hériadiát vette nőül, aki Gerard d'Houville néven maga is a legkiválóbb francia lírikusok közé tartozik. Ebben a költői légkörben élt Régnier, akire talán a legnagyobb elismerés, hogy soha nem írt le egyetlen sort sem, mely ne a költészet jegyében fogant volna.

Kállay Miklós,

Louis-Ferdinand Céline: Mort à crédit. *Roman. Paris, 1936. Denoël et Steel, 697 (3) l.*

Ha az ember szabályos regényismertetést akar írni — azt hiszem — a regény tárgyából, meséjéből illik kiindulni s csak mikor már minden lehető jót és rosszat elmondtunk, csak akkor lehet néhány szót ejteni a stílusról és a nyelvről. Most mégis meg kell fordítanunk a sorrendet. Az első, ami egy Céline-regényben szembetűnik, a nyelv és a stílus. Céline nagy stílusújító és nagy nyelvinyenc. Ezért lefordíthatlan. Az argot gazdagságát talán még vissza lehetne adni más nyelven — magyarul nehezen —, de nem lehet átültetni azt a hangulatot, melyet ez a sajátos nyelv áraszt. A nyelv Céline-nél helyettesíti a leírást és a külső jellemrajzot. A *Mort à crédit*-ben szinte teljesen hiányoznak a leírások. Párizst csak az argot jelzi. Az embereket csak a beszédjük jellemzi. Armide néni, aki a múlt századot jelképezi, Céline számára még *imparfait de subjonctif*-eket használ. A hadarva, felkiáltásokban, rövid tómondatokban beszélés jellemzi a céline-i embert. Az argot nem ujság a francia irodalomban, nem újdonság mint drámai jellemző kellék. De újdonság mint irodalmi nyelv. Ez Céline nagy újítása. Az irodalmi nyelvet mint holt nyelvet tekinti — ez a Tante Armide nyelve, a múlt nyelve. Tudomást sem vesz róla. Céline a francia nyelvhasználat Rousseauja, aki a «vissza a köznyelvhez», «vissza a beszélt nyelvhez» eszméjét hirdeti. Helyesebben nem hirdeti, mert Céline nem hirdet semmit, nem prédikál. Az irodalmi nyelv kényes ruha, mely sok modorosságot, sok kényszerűséget hoz magával. Klasszikusokon és Prouston, Mauriacon s Giden nevelkedett franciasággal értelmetlenül bámuljuk kezdetben a lapokat. Meghökken merészségével, mellyel fittyet hány a nyelvtan leg-

sarkalatosabb törvényeinek. Szinte tájszólásban írt regény, de kínosan ügyel a helyesírási szabályokra. Irodalom — s «nagy» irodalom akar lenni. Nem ismeri a ne tagadószócskát, nem ismeri a klasszikus szórendet. Az ő nyelvének más, természetesebb törvényei vannak. Az argot nem jelenti a nyelvi nihilizmust. Nem zsonglőre a nyelvnek, mint Giraudoux, nem kémikusa, mint Mauriac, nem komédiása, mint Joyce. Az új nyelvtannál jobban kétségbeejti az idegen olvasót az új szókinccs. Az argot szótárát Céline regényeiből lehet majd megírni. Tovább megyek. A mellékmondatokat alig ismeri. Szereti a tómondatokat, a *passé indéfini*. Céline újításai bizonyára igen nagy jelentőségűek a francia irodalmi nyelv történetében, de ezt nem célozom most vizsgálni. Nem célozom vizsgálni, hogy jogos-e ez az újítás. Tiltakozzék a francia nyelv géniusza. Megvallom, Céline nyelv- és stílusújításai Tamási Áront juttatják eszembe, az Ábelkönyveket. Tamási egy csorbítatlan székelységgel akarja felfrissíteni a magyar regény nyelvét. Sikerüknek is talán közös okuk van. Mindketten frisseséget visznek az erejét vesztett nyelvbe. A kopott kifejezéseket és mondat szerkezeteket újakkal, szokatlanabbakkal cserélik fel. A regény nyelve — az irodalom nyelve — ne legyen a megszokott nyelv. (Az irodalmi megszokottá lesz s a természetes szokatlanul hat!) Mert Céline újítása nem aféle stílus-naturalizmus. Az író ugyan a mesélőnek, az elbeszélőnek az attitűdjében mutatkozik be az olvasónak. Mintha csak férfitársaságban fecsegne, nem vigyáz a nyelvére, nem válogatja meg a kifejezéseit, gátlás nélkül használja az első, kifejező szót, mely a nyelvére jön. A gondolatokat minden gátlás nélkül követő nyelv ez, nincs semmi, amit ne merne kimondani. Nem szégyenkezik, nem fojt el semmit. Céline a

kifejezés Rousseauja. A francia irodalomban hagyománya van ennek a szabadszájúságnak. Sok trágár kifejezés a fabliauk, vagy La Fontaine óta polgárjogot nyert már az irodalomban. A magyar irodalom sokkal kényesebb. Ezért is nehéz Céline-t fordítani. A Voyage au bout de la nuitben, első regényében még nem szóltak bele parlagiasságaiba. A Mort à créditben azonban már végigszaladt a kiadók vörös ceruzája. Céline azonban nem pótolta ezeket a kihúzott sorokat. Így a Mort à crédit mégis elég «fehér» regény. Céline nyelve végeredményben mégis irodalmi nyelv, az író irodalmivá nemesíti. A nyelv azonban fogva tartja az író, magával ragadja, uralkodik rajta, birkóznak. A Céline-regény csak én-regény lehet: a leírások és lélekrajzok helyét elfoglalják a beszélgetések, vagy helyesebben a monológok. Mert ritka, hogy a céline-i emberek beszélgetnek. Schizofreniások monológaira hasonlítanak ezek a végnélküli erkölcsi prédikációk, anyai keservek, szitkozódások. S mindez majdnem kizárólag tömondatokban s egyszerű bővített mondatokban. Lapokon keresztül káprázik a szemünk a felkiáltójelektől és a pontoktól. Mert Céline legszívesebben három ponttal zárja le a mondatát. Minden mondata egy kis egység, zárt rész, melyen merengeni vagy gondolkodni kell. Cezura van minden mondat végén. A mondatok felépítése nagyjában egyforma. Minden mondat a történet egy kis szakaszát rögzíti meg. A mondatok szótagszáma gyakran bekezdéseken keresztül alig változik. Ez pár száz lap után kezd fárasztóan, zsongítóan hatni. Míg az ember egyszerre kiesik a valóságból: a mondatok verssorokká lesznek, a bekezdések szakaszokká. Ritmikus próza: a hősi énekeket s különösen Ossiant juttatja eszünkbe. Ezt a ritmust olvasás közben még a hosszabb és

tagolatlan mondatokra is átvisszük. Céline irrealitása s a Céline-stílus ritmikus hullámszerűsége a lehető legszorosabb viszonyban van. Erősítik és kiegészítik egymást.

A Mort à crédit az elégia hangulatában kezdődik: nous voici encore seuls — újra egyedül vagyunk. S ebből a félig való, félig lázálomszerű hangulattól buknak fel az elmúlt idő emlékei. Halottak mind. Mert akik elmentek, eltűntek az életünkből, meghaltak. Céline tárgya, épúgy mint Prousté, maga az elmúlt idő. De Céline világa nem Proust világa, Céline művészete nem Proust művészete. Van bennük mégis valami közös: talán éppen az inspiráció, az elmúlt idő keresése. Proust-típusú regény Céline regénye, azokhoz a művekhez tartozik, melyek az élet legnagyobb problémáit ábrázolják. Céline nem gondolkodó, hanem gondolkodtató író. A mesének igen nagy szerepe van nála. Hiszen a mesélés a regényírás ürügye. A mese a nép őskorába nyul vissza. A regény-mesének tárgya legtermészetesebben a gyermekkor. Proust is legszívesebben gyermekkorába nyul vissza. Rousseau, a természethez való visszavertés apostola is a gyermekkorba menekül. Céline is menekül a gyermekkorba, a gyermekkor meséibe. A menekülés-téma gyakran felcsendül a regényben. Mert Céline-nél is, épúgy mint Proustnál, zenei témák csendülnek fel, majd olyan szabályossággal, mint Proustnál. Minden nagy irodalmi alkotás már menekülés az időből. Soha senki erőteljesebben nem személyesítette meg ezt a menekülést, mint Proust. Céline regényeiben már gyengébben szólal meg a téma. Courtial des Pereires pincéjében menekül a gondolataival az emberek elöl. Szinte üldözési mániája ez már. Ferdinand Céline regényének hőse is menekül a családjából, abból az életből, mely körülveszi. Menekülünk a

földről, az országból, melyen élünk, menekülünk az előre megszabott életútból. Ferdinand szülei egyszer Dieppeben nyaralnak s tengeri utazást tesznek Angliába. Nem menekülés-e ez is, öntudatlan, sikertelen menekülés a Passage des Bérésinas és a «Coccinelle» taposómalmából? S Ferdinand kalandozásai, kóborlásai az 1910-es, sztrájkoló Párizsban s az éjszakai Rochesterben, megérkezése napján, s később a hülye fiúval? S nem menekülés-e az a kétségbeesett hallgatása, mely Rochesterben elfogja? S nem menekülésvággyal zárul-e a regény? Ferdinand újra facér. De már nem is akar itthon maradni. Be akar vonulni, a gyarmatokra szeretne menni. Kalandokat keres? Nem hiszem: én a menekülés kísérletét, egy tökéletesebb menekülés kísérletét látom ebben is. Menekülései nem sikerülnek. Ez a menekülő ember — mert a menekülés képei rajzolódnak fel a regény bevezető részében is — a gyermekkorába temetkezik. A gyermekkor az igazi «temps perdu», elveszített idő. A gyermek változik a leggyorsabban, a gyermek van legjobban kitéve az idő relativitásának. Első inastársát egy év, másfél év múlva már hiába keresi, nem látja, talán nem is ismeri már meg. Mikor pedig vidéki csodálatos burgonyatermelő telepükről és «nevelőintézetükből» elviszük a gyerekeket, keserűen sóhajt fel: «A gyermekek olyanok, mint az évek, nem látjuk őket többé viszont».

Az idő elhozza a halált. «Nemsokára öreg leszek. És akkor aztán végem lesz.» Mort à crédit a pusztulás regénye, a lassú halálé. Először meghal a XIX. század, ez a regénynek az a része, melyet «du coté d'Armide»-nak nevezhetnénk. Azután meghal a nagymama s mi önkéntelenül megint Proust párhuzamos részére gondolunk. A gyermek legerősebb élménye a szülők egészségének, aránylagos békéjének összeomlása. Ferdinand anyjának régiségkereskedése van. Az üzlet kezd rosszul menni, egyre rosszabbul. Ez a pusztulás-téma, mely visszatér majd a Merrywin-College sorsában és Courtrial életében. Ez a lassú halál a könyv tárgya, problémája. S a gyermekkor halála is. A regény végén Ferdinand már mint majdnemférfi hagy el bennünket.

Céline jelentékeny író. A Voyage au bout de la nuit is érdekes és gondolkodtató könyv volt. A Mort à crédit azonban sokkal közelebb áll hozzánk, sokkal bensőségesebb, szelídebb, költőibb. Ezért foglalkoztunk vele egy kicsit hosszasan. Igyekeztünk kiemelni a regény néhány átlóját: a menekülés-, a gyermekkor-, a pusztulás-átlót. Átolvasva ezeket a sorokat látom, hogy mennyi motívumot elhagytam, mellőztem. Ez újra eszembe juttatja, hogy Céline gondolkodtató író: benne elsősorban — mint egy tükörben — magunkat látjuk viszont.

Sárkány Oszkár.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

A Liszt-jubileum nemzetközi visszhangja.

A magyar zene nagy lángelméjének, Liszt Ferencnek ünneplése, melyre a zeneköltő halálának félszázados fordulója adott alkalmat, még egyre tart világszerte. Legutóbb az Amerikai Egyesült Államokban, Clevelandben a Pro Hungaria nők szövetségének clevelandi osztagja rendezett nagy hangversenyt. Előadásra került az első és hatodik rapszódia, néhány részlet a Krisztus Oratoriumból és pár válogatott népdal a különböző rapszodiákból. Közreműködtek Jankovichné Lösch Teréz, Takácsné Jaloveczky Vilma, Teszer Katica, Janlkovich Erzsébet és Jankovicsné Takács Ibolya, továbbá Bognár Árpád tanár zenekara.

A malmői Svéd-Magyar Társaság május 3-ikán tartott Liszt-émlékünnepet a Scania mozgóképszínházban. Az ünnepséget báró Joachim Beck Früst svéd királyi követ beszéddel nyitotta meg. Dr. Anderberg tartott felolvasást Liszt Ferenc ifjúságáról és Hans Almdal kopenhágai zenetanár zongorán Liszt-zeneszámokat adott elő. Befejezésül magyar filmeket mutattak be. — Nagyhatású Liszt-hangversenyt adott a svéd rádió is Felix Weingartner és felelőse vezetésével. A rádió Liszt-hangversenyének óriási sajtóvisszhangja volt. — Eyssen Tiborné és Gergely László pedig Szófiában rendeztek hangversenyt.

Élénk visszhangja volt a Liszt-jubileumnak a belga sajtóban is. Az Anversben megjelenő La Metropole című napilap Liszt Ferenc halálának ötvenéves fordulójára címen közölt terjedelmes cikket. A Hes Laatste

Nieuws ugyanebből az alkalomból Emlékezés Liszt Ferenc címen méltatta Liszt zenei világjelentőségét. — Ugyancsak terjedelmes cikkben foglalkozik Liszt Ferencsel az antwerpeni Handelsblad, a brüsszeli XX. Siècle és a Schelde (Anvers). Kisebb cikket közölt a Brüsszelben megjelenő Peuple — A gyönyörűen illusztrált lengyel folyóirat Rodzina Polska (Lengyel család) júniusi számában Szamotulka Jadwiga ír meleghangú terjedelmes méltatást a nagy magyar művészről. Különbözik az egész szám Magyarország természeti és folklorisztikus néprétegeinek van szentelve.

Grondijs' utrechti tanár nagyjelentőségű előadást tartott a Société de Géographieban Fouilles dans la steppe hongroise et l'art nomade címen a legújabb magyarországi avarkori ásatások eredményeiről s a nomád művészet motívumairól. Jelen volt az előadáson a párizsi japán nagykövet, a holland követség és gróf Kuhen-Héderváry Sándor rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

Az ankarai rádió a magyar zenéről. Hail Bedi zenei író az ankarai rádióban két előadást is tartott a modern magyar zenéről. Március 28-án Dohnányi és Hubay művésze téről beszélt, május 4-én pedig Kodály Zoltánról és Bartók Béláról adott elő a sajtóbeszámolók szerint nagyhatással.

Japáni-magyar kultúrintkezés. Japánban legutóbb a nagy magyar költő kultuszának ápolására megalakult a Japáni Petőfi Társaság. A japáni testvértársaság értesítette megalakulásáról a magyar Petőfi Társaságot, amely felolvasó ülésén nagy örömmel vett tudomást a Petőfi-kultusz távol keleti kivirágzásáról. Most a

Revue de Mesure című japáni folyóirat májusi száma foglalkozik a Japáni Petőfi Társaság megalakulásáról. Ismertette a japánok Petőfi-kultuszát, közli Petőfi Sándor képét és Csatalad című költeményeinek japán fordítását. Ugyanebben a folyóiratban találjuk Moricz Péternek a turáni eszmék egyik lelkes propagatorának arcképét is. Liszt Ferenc-Társaság is alakult Japánban. Az egyik nagy japáni zenei revü legutóbbi száma foglalkozik a társasággal és a magyar zenevel. Különösen nagy elismeréssel emlékezik meg Bartók muzsikájáról s közli a nagy magyar zeneszerző jól sikerült karikatúráját is. Egy másik karikatúra a Waldbauer—Kerpely vonósnegyest ábrázolja.

A Magyar Nippon Társaság fennállásának tízéves jubileumára japán vendégek érkeztek Budapestre. Ezek a japán vendégek Suwa bécsi japán követ és neje, dr. Josikava tókiói egyetemi tanár, Jamanisi követségi titkár és neje dr. Mezey István, a Magyar Nippon Társaság elnöke és Hollós Ödön japán konzul kíséretében megnézték a Nemzeti Színházban Kállay Miklós japáni trágú drámájának, a Roninok kincsének előadását s úgy a darabról, mint az előadásról a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak.

Osztrák-magyar szellemi kapcsolatok. A bécsi Rádió legutóbb nagy sikerrel adta elő Studiójában Vörösmarty Mihály gyönyörű drámai meséjének, a Csongor és Tündét. Mohácsi Jenő kiváló fordításában. Az előadást, amelynek a bécsi rádió elsőrangú szereposztást biztosított, dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója rendezte. Az előadás után Hein volt osztrák miniszter, a Rawag elnöke és Czeya vezérigazgató vacsorát adott. Az egész bécsi sajtó nagy elismeréssel írt az előadásról. — Röbbeling igazgató bemutatta a Burg-

theaterben Herczeg Ferenc történelmi színjátékát, a Szendrey Juliát Petőfis Julia címen. A darabnak egyetemes nagy közönség- és sajtósikere volt. — A Budapesti Filharmonikusok külföldi útjukban olasz országai nagy sikerük után eljutottak Bécsbe is, ahol két hangversenyt rendeztek rendkívül nagy sikerrel. A bécsi közönség a kiváló magyar zeneszerzőket: Dohnányi Ernőt, Bartók Bélát, Zádor Jenőt, a Filharmónia Zenekart és a közreműködő székesfővárosi Énekkart lelkesen ünnepelte. A hangversenyen Schuschnigg kancellár is megjelent. Különösen nagy sikere volt Dohnányi Szegedi Miséjének. A Filharmonikusok szereplése előtt Rudnay bécsi követ felolvasást tartott a bécsi Rádióban a magyar zenéről. — Bemutatták Bécsben, az ottani Urániában, mégpedig igen nagy sikerrel az Ünneplő Falu című filmet a Hungária filmmel együtt. Megelőzőleg dr. Miskolczy Gyula a bécsi tudományos intézetek főigazgatója tartott bevezető előadást. A filmbemutatót a nagy érdeklődésre való tekintettel, meg kellett ismétetni.

Magyar karmester a Scalaban. Fleischer Antalt, a magyar királyi Operaház karmesterét, a milánói Scala Színház meghívta, hogy az operai évad után rendezett nyolc hangverseny közül egyen kizárólag magyar művekből összeállított műsort vezényeljen. Fleischer május 8-án rendkívüli nagyszámú és előkelő közönség előtt dirigált. Első eset volt ez, hogy magyar karmester magyar művekkel szerepelt a Scala színpadán. Az előadott zeneművek a következők voltak: Goldmark Károly: Dall'Italia, Dohnányi Ernő: Rurallia Hungarica, Kodály Zoltán: Galántai táncok, Bartók Béla: Suite, opus 3, Liszt Ferenc: Első rapszódia és Hector Berlioz: Rákóczi induló. Az előadás létrejötté körül sikerrel

működött közre báró Abele Egon fő-konzul. A közönség nagy lelkesedéssel fogadta a magyar hangversenyt s az egész olasz sajtó nagy elismeréssel emlékezett meg róla. Különösen szép cikket írt a Popolo d'Italia és a Corriere della Sera.

A nápolyi Régészeti' Irodalmi és Művészeti Akadémia május 5-én Professore Giunio Salvi szenátor elnöklésével ünnepséget rendezett Berzeviczy Albert emlékezetére. Az ünnepi emlékbeszédet Michelangelo Schipa, a kiváló történész mondotta, meleg, meghatott szavakkal parentálta el a magyar-olasz kultúrakapcsolatok nagy harcosát.

Kiss Sándor helsinkii magyar követ dr. Klemola, a finn földművelési minisztérium vadászati osztálya vezetőjének felkérésére igen érdekes cikket írt a magyar vadásatról a finn vadászati és halászati folyóiratba, a Fin-

lands jakt och fiske tidskrift-be. A szép kiállítású, gazdagon illusztrált folyóirat finn és svéd nyelven közölte a cikket.

A Hungária-film Berlinben. A szép Hungária-film az utóbbi időben több ízben is bemutatóra került. Legutóbb az All Peoples Association német szekciója, a berlini National-socialistische Kulturgemeinde vetítette le február 2-án a filmet a Hans der Lander nagy előadótermében. Ezt a termet az összes nemzetek lobogói díszítik s ebből az alkalomból a magyar nemzeti lobogóval is megajándékozták a termet úgy, hogy gyűjteményében most már állandóan ott lesz a mi lobogónk is. A lobogót egy lelkes magyar barátnő küldte. A film bemutatását Farkas Gyula egyetemi tanár előadása vezette be Magyarországról, a magyar népről és a magyar német kapcsolatokról.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.